

14 ЧЭРВЕНЯ 1996 г.

№ 24 (3848)

Кошт 2 500 руб.

БІЗНЕС... НА ЗЛАЧЫННАСЦІ

*“Частный детектив” вачамі нашага
аглядальніка*

3

БЕЛАРУСЫ: “ЛЕГАЛІЗАЦЫЯ” Ў СУСВЕТНАЙ ГІСТОРЫІ

*Алесь КАЖАДУБ: “Два тамы ў
Поўным зборы рускіх летапісаў,
падрыхтаваныя і апублікаваныя М.*

*Улашчыкам, назаўсёды
застануцца скарбніцай, з якой
беларусы будуць чэрпаць і
чэрпаць, каб плаціць па рахунках
гісторыі. Толькі гэтыя летапісы
праўдзіва пацвердзілі, што мы
былі, што мы ёсць, што мы можам
заплаціць сябру і ворагу”.*

5, 12

ВЕРСЭТЫ І ВЕРШАКАЗЫ

Алеся РАЗАНАВА

8—9

УЛАДАР АДЗІН — ЗАКОН

*Сямён ПАДОКШЫН: “Уласнасць,
асабістая годнасць і бяспека
з’яўляюцца натуральнымі,
непахіснымі, свяшчэннымі правамі
чалавека, якія складаюць
падмурак усякага цывілізаванага
грамадства, гэта — асноватворныя
грамадзянскія свабоды”.*

14—15

ЗАСТАЛОСЯ ДВА ДНІ!

*Дарагія чытачы, толькі сёння і заўтра
яшчэ можна падпісацца на наш штотыднёвік
на другое паўгоддзе 1996 года. Калі хто
не ў стане падпісацца на паўгода,
падпішыцеся на квартал, а то і на месяц.*

*Кошт падпіскі на “ЛіМ” на адзін месяц —
7000 рублёў, на квартал — 21000 рублёў,
на паўгоддзе — 42000 рублёў.*

Наш індэкс — 63856.

І ЧАС ПРЫЙШОЎ...

ПЕРШЫ ФЕСТИВАЛЬ КАМЕРНАЙ МУЗЫКІ Ў НЯСВІЖЫ

“Сны сняцца пра... Нясвіж” — так называўся колішні наш анонс гэтага незвычайнага фестывалю. Час прыйшоў, і сны ўвасобіліся ў яву. Удзельнікі, госці, сведкі непаўторных музычных дзён, здаецца, дасюль не растрацілі свайго захаплення, распавядаючы пра пачутае-ўбачанае. Падсумоўваючы свае ўражанні, вядомая даследчыца старадаўняй беларускай музыкі Вольга Дадзіёмава, прынамсі, адзначыла:

— Гэты фестываль, як падалося мне, адкрыў новую старонку не толькі ў музычным жыцці Нясвіжа, а і ў развіцці ўсёй нашай культуры. Бо нарэшце была ўвасоблена ідэя вяртання і яднання, у прасторы і ў часе, самых розных мастацкіх з’яў, спрадвек спакроўленых з нашай зямлёй, але калісьці штучна разарваных і адлучаных ад нашай гісторыі. Вядома, што ідэя гэтая ўжо на працягу пяці гадоў стала ўвасабляцца ў фестывалях “Адраджэнне беларускай капэлы”. Але ж мне падаецца вельмі істотным, што яе падтрымалі музыканты самых розных кірункаў. Было ж для многіх нечакана, што ідэя адраджэння нашай музычнай старасветчыны ўзнікла і ў маэстра Міхала Фінберга, мастацкага кіраўніка Дзяржаўнага канцэртнага аркестра Беларусі.

Другі вельмі важны аспект: ідэя фестывалю лакалізавалася менавіта ў той кропцы свету, якой лёсам ужо наканавана быць асяродкам уваскрашэння і развіцця нашага мастацтва. Як вядома, менавіта на нясвіжскай зямлі нараджалася і гучала музыка, выкананая ўдзельнікамі фестывалю: Камерным аркестрам пад кіраўніцтвам В. Сарокі, Ансамблем духавых інструментаў пад кіраўніцтвам Б. Нічкова, піяністам І. Алоўнікавым. Яшчэ з 16-га стагоддзя Нясвіж быў адным з найбольш выбітных месц на беларускай зямлі, у “гравітацыйнае” поле культуры, якіх сцягваліся лепшыя тутэйшыя і замежныя музыканты. Тут развівалася друкарская справа, былі нават нотныя друкарні (якія на расійскіх землях з’явіліся на стагоддзе пазней). У 18-м стагоддзі тут былі

(Працяг на стар. 12)

Заслужаны артыст Беларусі Валеры САРОКА.

Ажываюць спадчыны старонкі...

ПЕСНІ — ДЛЯ ЎСІХ!

"Еще немного, еще чуть-чуть" і народ Расіі вырашыць лёс насельніцтва Беларусі. Выбары прэзідэнта ў другой і большай "палове" ССР — паслязаўтра. Наўрад ці ўсё вырашыцца ў першым туры, аднак нейкую пэўнасць мы ўсё-такі атрымаем. Безнайдзейная справа верыць усялякім сацыялагічным даследаванням ды прагнозам палітолагаў альбо астралагаў тыпу Паўла Глобы, якія асабіста жаданні ды перакананні ставяць вышэй за ўласна аб'ектыўнасць. Народ Расіі ўжо неаднойчы даказваў, што ўчынкі ягоныя непрадказальныя... Увесь свет заціх у чаканні вынікаў выбараў, якія, без перабольшвання, могуць паўплываць на далейшую гісторыю чалавецтва. Што выбера Расія: "светлае" мінулае без надзеі на сапраўды светлую будучыню ці для многіх змрочнае сёння, але з надзеяй на добрыя змены ўжо заўтра? Чакае свет, пачакаем і мы.

ПРАКОЛ ТЫДНЯ

Гэтая сенсацыйная навіна прагучала па ўсіх тэлеканалах, акрамя беларускага, з'явілася шмат у якіх газетах, акрамя афіцыйных беларускіх: падчас падзей 30 траўня спецназам быў затрыманы грамадзянін А. Лісун, які, паводле пратакола, "крычал, выражаўся нецензурнай браньню, выкрикивал антыправіцельственыя лозунгі..." Праз чвэрца сутак, якія арыштаваны правёў за кратамі, на судзе, у прысутнасці міліцыянераў-сведкаў, што і склалі гэты пратакол, высветлілася, што А. Лісун... інвалід другой групы, глуханямы з дзяцінства... Гэты факт, безумоўна, увойдзе ў навішнюю гісторыю Беларусі і стане хрэстаматычным прыкладам "беспредела" ўладаў.

СУМНЕННІ ТЫДНЯ

А вось гэтае здарэнне якраз было шырока асветлена беларускімі сродкамі масавай інфармацыі: 11 чэрвеня грамадзянін А. Зюлькоў каля 9 гадзін раніцы "захалпіў" дзіцячы сад N 511 г. Мінска, зрабіўшы заложнікамі 15 дзяцей і дзюхо выхавацеляк. Праз некалькі гадзін дзеці былі вызвалены супрацоўнікамі "Альфы" (КДБ) і "Алмаза" (МУС), а тэрарыст забіты. У той жа вечар БелТБ зрабіла амаль паўгадзінны рэпартаж з месца здарэння, а ўсе газеты назаўтра выйшлі з падрабязнымі паведамленнямі сваіх карэспандантаў, якія выпадкова аказаліся сведкамі акта тэрарызму. Назаўтра ж былі апублікаваны звароты-падзякі прэзідэнта Беларусі да калектыву дзіцячага садка N 511, да старшыні КДБ, міністра ўнутраных спраў Беларусі, начальніка службы аховы прэзідэнта. Усюды асабліва падкрэслівалася "высокі прафесіяналізм" супрацоўнікаў праваахоўных органаў і тое, што, як бачыць, яны могуць не толькі змагацца з пикетчыкамі ды мітынгуюшчыкамі, але і "абараняць мірных грамадзян"... Зайздросная аперацыйнасць, дзіўныя высновы, нечаканая развязка — усё гэта міжволі навязвае прастаму глядачу ўражанне: а ці не перастараліся арганізатары асвятлення тэракта? Бо ў таго ж простага глядача з'яўляюцца нічым не пацверджаныя пакуль сумневы: а ці не было то загадка спланаваная, але крыву неахайна праведзеная акцыя з мэтай паказаць доблесць нашых праваахоўных органаў, "імідж" якіх за апошнія месяцы стаў глыбока адмоўным?

ЗАКАЗ ТЫДНЯ

Прэзідэнт Беларусі ў сваіх жаданнях паступова апускаецца з неба на зямлю: займае персанальны самалёт, потым пару верталётаў, а цяпер будзе мець і прэзідэнцкі аўтобус, зборка якога заканчваецца на мінскім заводзе колавых цягачоў. Аўтобус — не самалёт і абдызюцца ён нашай дзяржаве "ўсяго" ў пару соцень тысяч нямецкіх марак.

АДПАЧЫНАК ТЫДНЯ

Спынена вытворчасць на буйнейшым прадпрыемстве краіны — Мінскім аўтамабільным заводзе. Увесь чэрвень, як мінімум, рабочыя будуць у вымушаным адпачынку. Прычына — немагчымасць узгадніць цэны з пастаўшчыком матэрыялу з братняй Расіяй: Яраслаўскім матарным заводам. Інтэграцыя — інтэграцыяй, як кажуць, а — "табачок врозь"...

АДТЭРМІНОўКА ТЫДНЯ

У чарговы раз адкладзена адкрыццё новых станцый Мінскага метрапалітэна. Да святочнага 3 ліпеня не ўдасца пусціць ні "Партызанскую", ні "Аўтазаводскую", ні "Маладзёжную"... Аднаго ўрадавага суботніка дзеля гэтага не хапіла. Новы тэрмін адкрыцця станцый — пачатак 1997 года.

ЦЫТАТКІ ТЫДНЯ

"Як жа расходзецца бюджэт? Прыярытэты яго размеркавання навідавоку. Так, расходы на службу бяспекі і Галоўнае ўпраўленне аховы склалі 24-26 працэнтаў ад гадавога плана, унутраныя войскі — 20 працэнтаў. У той жа час народная гаспадарка прафінансавана на 8,4 працэнта, ахова здароўя — на 10,2 працэнта, культура — на 12,3 працэнта..."

"Напраўду своеасаблівы шлях абрала Беларусь. Як казаў вядомы маскоўскі палітолаг і публіцыст М. Малюцін, палітыкі дзеляцца на дзве катэгорыі — "хаотаў" і "стабілізатараў". Калі да ўлады прыходзяць "хаоты", то яны ўсё разбураюць, перабрабляюць і надыходзіць вялікі хаос. Калі ж прыходзяць "стабілізатары", як у нас, то яны ўсё прыводзяць у парадак і стабілізуюць. І надыходзіць "стабілізац". Поўны!"

(З артыкула "А король-то голый...", "Народная газета", 11 чэрвеня г. г.)

ВЫСНОВА ТЫДНЯ

Міжнародная камісія закончыла расследаванне абставін, пры якіх над Беларуссю быў збіты паветраны шар і загінулі двое грамадзян ЗША. Камісія прыйшла да высновы, што прычынай трагедыі сталі памылкі, якія былі дапушчаны беларускімі вайскоўцамі пры ідэнтыфікацыі паветранага шара як лётнага сродку, а таксама тое, што не былі зроблены адпаведныя захады дзеля ўстанавлення кантакту з пілотам паветранага шара ды іншае, што сведчыць аб прамой віне беларускага боку ў трагедыі ў небе.

ЗАБАРОНА ТЫДНЯ

"Белорусская деловая газета" ў мінулы панядзелак выйшла, нягледзячы на тое, што ў папярэднюю пятніцу старшыня Дзяржкамдруку У. Бельскі падпісаў загад аб прыпыненні дзеяння пасведчання аб рэгістрацыі "БДГ". Аказваецца, з незалежнай прэсай можна змагацца яшчэ і гэтак чынам...

А "прычынай" загада стала тое, што рэдакцыяй не ўказваўся час падпісання газеты ў друку, а таксама раскрываецца звестка, што нібыта з'яўляюцца дзяржаўнай таямніцай — артыкул "Адборная гвардыя прэзідэнта" (6 траўня) пра службу бяспекі прэзідэнта. Калектыву газеты і яе выдавец лічаць, што загад незаконны, і маюць намер звярнуцца ў суд.

НАМЕР ТЫДНЯ

Беларуская сацыял-дэмакратычная Грамада і Партыя народнай згоды 29 чэрвеня правядуць аб'яднаны з'езд, на якім будзе ўтворана партыя, што атрымае назву Беларуска сацыял-дэмакратычная партыя (Народная Грамада). Гэтакае рашэнне пленума цэнтральнай рады БСДГ падтрымліваюць далёка не ўсе сябры Грамады. Адначасова з аб'яднаннем чакаецца і раскол: Грамада застанецца Грамадой...

Ігара Лучанка ведаюць паўсюль. Яго лепшыя песні, створаныя на вершы хрэстаматычных беларускіх паэтаў, можна без сумневу называць народнымі. Колькі іх, гэтых класічных узораў самага дэмакратычнага жанру творчасці, падарыў народу кампазітарскі талент Лучанка! Колькі яшчэ іскрынак меладыйнага характа хаваецца ў яго загадкавай мастацкай душы! Жывыя, заўсёды надзённыя і пазначаныя мудрасцю вечнай гармоніі песні лучаць сэрцы ўжо некалькіх слухачкоў пакаленняў, хаця іх пасталелага творцу няк не прылучыш да кагорты "музычных дзядоў". Лучанок — у пошуку, у творчым чыне, у дарозе.

Ігар ЛУЧАНОК на сустрэчы са слухачамі.

Гэтай вясною ён зладзіў у сталіцы вялікі дабрачынны канцэрт з нагоды журботнай чарнобыльскай даты, уключыўшы ў праграму творы на вершы класікаў беларускай паэзіі ды такіх салідных у сучаснай літаратуры фігур, як Генадзь Бураўкін, Рыгор Барадулін, Ніл Гілевіч... А вось на сваім аўтарскім канцэрце, які прагучаў у "жывым" тэлефірмі 6 чэрвеня і стаўся уверцюрай IV Нацыянальнага фестывалю беларускай песні і паэзіі "Маладзечна-96", Ігар Міхайлавіч, на жаль, не змог прысутнічаць.

Канцэрт гэты, наладжаны Дзяржаўным аркестрам пад кіраўніцтвам Міхала Фінберга, яго салістаў і

вакальнай групы "Камерата", прадставіў дэсятка добра вядомых песень на вершы Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Петруся Броўкі, Аркадзя Куляшова, Рыгора Барадуліна, Генадзя Бураўкіна, Ніла Гілевіча. "Алеся", "Кася", "Вераніка", "Ганулька", "Спадчына", "У бацькоўскім кутку"... Да мікрафона

падыходзілі, змяняючы адно аднаго, папулярныя спевакі Якаў Навуменка і Мікола Скорыкаў, Наталля Тамела і Вадзім Касенка, маладзейшыя Таццяна Воранава ды Лявон Вайтовіч... Сапраўднае захваленне выклікала праца таленавітага сатворцы кампазітара — аранжыроўшчыка Уладзіміра Ткачэнкі, які вынаходліва "акаймаваў" кожную песню амаль самастойнымі інструментальнымі інтэрмедыйямі, аздобіў далікатнымі гарманічнымі штырхамі, рытмічнымі знаходкамі.

Няма сумневу, без песень Лучанка не абыдзецца і наступныя канцэрты фестывалю, урачыстае адкрыццё якога прыпадае акурат на сённяшні вечар. Між іншым, вызначаны нядаўна геаграфічны цэнтр Беларусі аказваўся ў наваколлі Пухавічаў — той самай зямлі, што дала нашай культуры непаўторны і невычэрпны талент Ігара Лучанка!

Тым часам "геаграфічны цэнтр" музычнай прасторы перамяшчаецца ў Маладзечна. Калі вам не выпадае патрапіць на тры бліжэйшыя дні ў гэта слаўнае мястэчка, сачыце за падзеямі з дапамогай тэлеэкрана: песні, вершы, інструментальныя кампазіцыі будуць гучаць для ўсіх!

С.Б.

Фота С. ЛАБАНДЗІЁўСКАГА

БУДЗЕМ ПРАЦАВАЦЬ РАЗАМ

АДКРЫТЫ ЛІСТ СЯБРАМ ГРАМАДСКАГА КАМІТЭТА АБАРОНЫ БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ ГІСТАРЫЧНАЙ СІМВОЛІКІ

У друку змешчана заява вашага камітэта. Цалкам падзяляю вашу трывогу за нашу Бацькаўшчыну, за незалежную Беларусь. Каб не траціць дарэмна вашу ўвагу на адкрыццё свайго светапогляду скажу адразу — кожнае слова, кожны радок гэтай заявы адгукаецца ў маёй душы, выклікае патрэбу працаваць над тым, каб гэтыя ідэі ад іх добрага пажадання перавесці ў практычную плоскасць. Для гэтага я буду выкарыстоўваць трыбуна Вярхоўнай Рады (Парламенту Рэспублікі Беларусь): Каб ідэі Грамадскага камітэта прынеслі добры плён, прапаную вакол вашага камітэта стварыць шырокае аб'яднанне "Наш дом — Беларусь", якое будзе змагацца за незалежную суверэнную Рэспубліку Беларусь, за галоўныя нацыянальна-вызначальныя каштоўнасці беларускага народа і асноўныя чыннікі дзяржавы — мову, культуру, гісторыю, нацыянальныя сімвалы. Я заўжды ставіў нацыянальна-духоўныя каштоўнасці на першае месца ў сваёй свядомасці і ў свядомасці сваіх папелнікаў. Я ведаю, што ў Вярхоўнай Радзе Рэспублікі Беларусь будзе многа дэпутатаў, якія знойдуць у сабе смеласць і разумны сэнс падтрымаць вашыя варункі ў гэтым напрамку. Гвалтоўная, незаконная змена сімволікі — недарэчнасць, якую не разумее цэлы свет. Але гэта не ўсё. Для мяне наша

гісторыя і сімволіка — гэта абарона праваў чалавека, дэмакратыі, незалежнасці, сацыяльная абарона кожнага жыхара нашай Бацькаўшчыны. Гэта палітыка не жабракоў і нейкіх бездапаможных ахвяр, а палітыка гаспадароў сваёй сутнасці, свайго гасціннага дома, дзе змогуць жыць усе, хто паважае сваё жыццё і клапаціцца за ягоны дабрабыт. Вось таму я Ваш, таму я з Вамі. Прыйдзіце ў Вярхоўную Раду Рэспублікі Беларусь, я ніколі не дзялю дэпутатаў на "ворагаў" і папелнікаў, як гэта робяць некаторыя вышэйшыя кіраўнікі нашай дзяржавы. З'яўляючыся сябрам парламенцкай фракцыі "Згода", якая ўзнікла на базе групы дэпутатаў з "Кансалідацыі", я буду і далей працаваць у напрамку незалежнай суверэннай Рэспублікі Беларусь.

Вярхоўны Савет 19 верасня 1991 года прыняў закон аб дзяржаўных сімвалах Беларусі. Я буду рабіць усё магчымае, каб гэты закон быў укаранены ў практыку нашага палітычнага і грамадскага жыцця. Што супраць гэтага — гэта сёння незаконна. Наша гістарычная сімволіка — гэта дух народа Беларусі, увасабленне народных гістарычных, эстэтычных і маральных каштоўнасцей. Нашы сімвалы — гэта нашы гісторыка-палітычныя святыні. Ганьба тым, хто гэта не разумее. Але шчыра шкада нашых кіраўнікоў, якім мала пра

гэта казалі, мала тлумачылі нашы гістарычныя стасункі. Гістарычная будучыня нашага народа будзе залежаць ад нашых сумесных намаганняў адстаяць нашы святыні, нашу незалежнасць, суверэнітэт.

У апошні час павялічылася колькасць акцый як з боку апазіцыйных кругоў, так і кіруючых улад, якія вядуць да расколу грамадства на даволі варожыя лагеры, супрацьстаянне гэтых двух бакоў узмацняецца. Першы крок у гэтым, на жаль, паклаў рэфэрэндум і змена нашых гістарычных сімвалаў. Трэба працаваць разам, каб гэты раздзел быў ліквідаваны. Але гэта не значыць, што мы беларусы, гэта "статак баранаў" якім усё роўна кім быць. Наша нацыянальная "памяркоўнасць", "талерантнасць", гэта вопыт народа, дабыты на шляху тысячагадовай гісторыі барацьбы за незалежнасць, выжыванне, прага да таго, каб народам звацца і быць ім.

Досыць. Мая трыбуна ў Вярхоўным Савеце Рэспублікі Беларусь — гэта трыбуна "Грамадскага камітэта абароны беларускай нацыянальнай гістарычнай сімволікі", шырокага аб'яднання "Наш дом — Беларусь".

Віктар ЦЯРЭШЧАНКА,
дэпутат ВС Рэспублікі Беларусь,
старшыня Беларускага таварыства "Народная дыпламатыя"

БЕЛАРУСКАЯ ПЕРСПЕКТЫВА: ПАЗБЕГНУЦЬ АПАКАЛІПСІСУ

Грамадскі навукова-аналітычны цэнтр "Беларуская перспектыва" ("Belarusan perspective") створаны ў верасні мінулага года. Арганізацыя мае Савет заснавальнікаў, прэзідыум, трох сустаршыняў — Уладзіміра Анцулевіча, Валянціна Голубева і Аляксандра Фядуту. "Беларуская перспектыва" адкрыта да супольніцтва з усімі сіламі, якія стаяць на грунце беларускай дзяржаўнасці, пільнуюцца законам і Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, выступаюць за рынковыя рэформы ў эканоміцы, захоўваюць правы чалавека і шануюць дэмакратычныя каштоўнасці. Арганізацыя ладзіць семінары, лекцыі, канферэнцыі і г.д., у якіх бяруць удзел спецыялісты па прадмеце абмеркавання, грамадскія і дзяржаўныя дзеячы, шырокае кола зацікаўленых асоб. Праекты, якія распрацоўвае "Беларуская перспектыва", накіраваны на рашэнне праблем беларускага грамадства. На рахунку арганізацыі — канферэнцыя "Праблемы прыцягнення замежных інвестыцый у эканоміку постсацыялістычных краін Усходняй Еўропы" і "Праблемы рынковых рэформ сельскай гаспадаркі ў краінах Усходняй Еўропы", семінар "Грамадзянская супольнасць і праблемы нацыянальна-культурнай ідэнтыфікацыі ў Беларусі".

Адкрыў семінар уступным словам "Грамадская супольнасць як асноўны чыннік фармавання нацыянальнай ідэалогіі" В. Голубеў. Потым доктар

гістарычных навук, прафесар А. Грыцкевіч (Інстытут культуры, Мінск) зрабіў гістарычны экскурс у сутнасць праблемы. Ягоны даклад меў назву

"Праблема нацыянальна-культурнай ідэнтыфікацыі ў Беларусі ў XVII—XVIII стст.". Рэч у тым, што шэраг гісторыкаў лічыць сучасны тып

НА ЗЯМЛІ БАЦЬКОЎСКОЙ

Вядомаму прэзіаіку, лаўрэату прэміі імя І. Мележа, галоўнаму рэдактару часопіса "Маладосць" Генрыху Далідовічу 1 чэрвеня споўнілася 50 гадоў. З гэтай нагоды 2 чэрвеня ў вёсцы Янковічы Стаўцоўскага раёна, дзе нарадзіўся пісьменнік, адбылося свята.

На здымку: Вацлаў Далідовіч каля сваёй хаты сустракае гасцей, якія прыйшлі павінавацца яго сына Генрыха (крайні злева) з 50-годдзем. Фота М. ХАМЦА

ПОДЫХ ВЕЧНАСЦІ

Паважанае рэдакцыя!
Дазвольце ад імя-маскоўскай беларусаў — сяброў Таварыства беларускай культуры імя Ф. Скарыны — праз ваш газету выказаць шчырую падзяку тэатру "Вольная сцена", чый прамень высокага мастацтва ў такі сумны час асвятляў нашы душы тут, у Маскве.

11 траўня нам пашчасціла паглядзець знакамiты спектакль — лаўрэата Міжнароднага конкурсу ў Шатландыі "Рычард". Асабіста я шмат чула пра гэты спектакль і ад англійскіх беларусаў, якія паглядзелі яго падчас фестывалю ў Шатландыі, чытала станоўчыя водгукі ў друку, але тое, што ўбачыла, пераўзышло мае спадзяванні.

Рэч у тым, што раней я ўжо глядзела гэты неспяротны шэкспіраўскі сюжэт у маскоўскім тэатры імя Вахтангава з таленавітым М. Ульянавым у галоўнай ролі. Вахтангаўскі спектакль у свой час карыстаўся поспехам: усе хадзілі "на Ульянава". Але потым, калі прыгадваў з сябрамі спектакль, высветлілася, што ў нашай памяці, апрача акцёрскага тэмпераменту М. Ульянава, нічога не засталася. Склалася ўражанне, што мы наведлі тэатр аднаго акцёра...

Іншая справа — пастаноўка "Вольнай сцэны". Тут была трупы,

калектыў, цэласнае дзейства, у якім кожны акцёр адчувае другога і кожны на сваім месцы. Безумоўна, выдатна іграў Алег Гарбуз. З яго дапамогай спектакль набывае новае філасофскае; агульначалавечае гучанне. Пачынаеш разумець, што Шэкспір — сучасна! Так, напэўна, і павінна быць, калі спалучаецца геній пісьменніка з талентам і душой акцёраў і пастаноўчыкаў. Быццам увайшоў у наш свет праз іх душы вялікі Шэкспір і з дакорам пытаецца: "Людзі, хіба за 400 год вы так і не навучыліся распазнаваць зло, не пазбыліся тых ганебных і загнаных рысаў, што паказаў я вам у сваім творы? Калі вы не здолееце сваім розумам і адзінствам пераадолець злы дух Рычарда — ён знішчыць вас".

Спектакль вельмі ўражвае. Застаешся з нейкім пачуццём вечнасці: вечнасці нашых праблем, вечнасці Шэкспіра, вечнасці Яго Вялікасці Тэатра.

Ад шчырага сэрца жадаем "Вольнай сцэне" далейшых творчых поспехаў і знаходак, жадаем ім удзячных глядачоў як за межамі краіны, так і ў роднай Беларусі!

Таіса МІШЧАНКА

г. Масква

СПОВЕДЗЬ

Я пазнаёмся з гэтым хлопцам на пачатку чэрвеня. Некалькі дзён пасля пікета 30 мая ён адлежваўся, ачуваючы. Напішы, папрасіў я яго, што адбылося. І ён напісаў.

"30 мая калі 21 гадына (пікет скончыўся прыкладна ў 19 гадзін — А. Б.) я са сваім знаёмым праходзіў каля ГУМа. У гэты час з-за рога магазіна выскачыла група "людзей" у цывільным. Без прад'юлення якіх-небудзь дакументаў і без папярэджання яны пачалі нас збіваць. Адзін з іх ударыў мяне нейкім прадметам, мяркую ключом, зацінутым у кулаку, у галаву, у левую скроню. І разбіў мне галаву да крыві. Затым нас запіхнулі ў "Жыгуля" і адвезлі ў апорны пункт міліцыі, які знаходзіцца на перакрыжаванай вуліцы Маркса і Леніна.

Там ужо нас чакалі такія самыя асобы ў цывільным. Калі нас вышлі з машыны, яны пачалі б'ць нас па галаве, у жывот і па нэрках. Затым мяне завялі ў апорны пункт і націгнулі на галаву цапфанава пакунак, які быў у мяне з сабой. Зацінуўшы такім чынам рот, яны блізі мяне пад дых, па пачонцы і нэрках. Я на нейкі час згубіў прытомнасць.

Затым мяне апыргомілі і паведамілі, што на мяне завялі крывававую справу за тое, што я быццам бы цэпкім прадметам разбіў галаву міліцыянеру падчас пікета (хаця ў руках у мяне на момант затрымання быў цапфанава пакунак з джынсавай кашулю). Адзін з тых, хто мяне затрымліваў у гэты час, дыктаваў супрацоўніку міліцыі, апрапунтаму па форме, пратакол майго затрымання.

Міліцыянер пісаў пад дыктоўку тое, што мяне ўзялі на мітынг у той момант, калі я разбіў галаву нейкаму міліцыянеру. У гэты ж момант трое другіх, апрапунтых у цывільнае, прымуслі мяне ўстаць, абаверціць рукамі аб сцяну, і прыгаворваючы: "дык чым ты ударыў міліцыянера", блізі мяне рукамі і нагамі па сцяне.

Ад майго апраўданняў яны яшчэ больш зварзілі, збівалі больш ярсна, казалі мне, што я бавік УНА-УНСО і што за мной даўно палішалі і што нас "ўзялі ўжо ўсіх траіх". Затым прымялі яшчэ аднаго хлопца, які таксама быў моцна збіты, і сьвятлілі мяне, шведваю я яго. Калі я адказаў адмоўна, мяне папалілі на падлогу і блізі нагамі. Адзін са збіваючых сказаў мне, што я "сур'ёзна ўліт" і што ён асабіста паклапоціцца, каб я "здох у турме". Калі я губляў прытомнасць, я затым прыходзіў да памшці, яны казалі, што калі я буду сімуляваць боль, яны мяне зусім заб'юць. Затым яны прымуслі мяне стаяць каля сцяны.

Я папрасіў, каб дазволілі мне сесці, бо балела галава і займала дыханне. Мне адмовілі. Толькі пасля таго, як развішлі ўсе асобы ў цывільным, міліцыянер заўважыў, што я запіксаў крывёю сцяну, і дазволіў мне сесці на лаўку. Я сесці і на нейкі час страціў прытомнасць.

Супрацоўнік міліцыі апыргоміў мяне і сказаў, каб я збіраўся. Мне завезлі ў Ленінскае РАУС. Міліцыянеры дазволілі мне легчы на лаўку. Затым яны выклікалі хуткую дапамогу. Яшчэ я заўважыў, што міліцыянеры смяяліся з некаторых пратаколаў затрымання. Напрыклад, на аднаго глуханамога хлопца быў складзены пратакол, што ён быццам бы "размахваў рукамі і выкрываў антыўраваўля лозунгі".

Прыехаўшыя лекары ўдзявалі супрацоўніку міліцыі адпусціць мяне ў бальніцу і зафіксаваць пры аглядзе ў РАУСе "чэрпацкія-магавую траўму і расцягненне галавы ў раёне скроні". Міліцыянеры пагадзіліся адпусціць мяне ў бальніцу, але запісалі нумар міліцыйскай брыгады і зылі мяне на відэакамеру. У машыне "хуткай" мяне ўкалолі абыдольваючае. Доктары спрабавалі дапамагчы мне не толькі фізічна, але і маральна. Почуў я ўсё ж такі пайшоў з бальніцы, бо баяўся, што супрацоўнік міліцыі вернуцца за мной і даб'юць."

Алесь БЯЛЯЦКІ

БІЗНЕС... НА ЗЛАЧЫННАСЦІ

Ёсць выданні, пасля якіх хочацца памыць рукі. З кніжнай прадукцыяй прасцей: яна нятанна каштуе, таму набываецца адно "любіцелямі". Горш з газетамі спецыфічнай скіраванасці. Яны не дарагія і даступныя, яны ва ўсіх кіёсках, іх прапануюць у электрычках і цягніках.

Менавіта ў цягніку падзяліліся са мной суседзі па купе "Частным детективом". Ні нумара, ні даты пры загаловку; дробненькі нумар — 9(107) — я з цяжкасцю адшукала пры выхадных дадзеных. Прачытаўшы, зразумела чаму так: газета абсалютна пазбаўлена ўсялякай інфармацыйнай прывязкі да сённяшняга дня. Гісторыі, пра якія яна апавядае, адбываліся ва ўсе часы, ва ўсіх, мабыць, народаў і заўсёды былі "хлебама дазённым" для бульварнай прэсы.

Вось кароткі пералік сюжэтаў аднаго толькі нумара: бацька давеў да самагубства сына — будучага медаліста; непудэвая маці загубіла малое дзіця; дачка забіла бацьку, а пасля брата-сужыцеля... Перад намі

славутая "бытавуха" — тое, што здараецца ў дэградаваных і нават звычайных сем'ях па п'янцы. Тут і ўсялякі іншы крмінал: забойствы, згвалтаванні, рабаўніцтвы і да т.п. Што ж, запярэчыце вы, гэта было, ёсць і будзе, грэх бесспяротны, а чалавек далёкі ад дасканаласці. Чаму ж пра ўсе гэта не пісаць? Важна, адно як пісаць, пад якім, як кажуць, соусам падаваць, да якіх высноў падводзіць чытача, што будзіць у ягонай душы...

Вы думаеце, "дэтэктыў" раследуе, упакутах шукае ісціну, разважае пра заганацы чалавечай натуры? Зусім не! Яго стваральнікі ніколі не абцяжарваюць сябе клопатам пра маральны бок пытання і пра журналісцкую этыку. Хаця, як паду-

маеш, прычым тут увогуле журналістыка? Тут іншыя мэты і задачы.

Надзіва аднолькавым стылем аўтары размольваюць, белетрызуюць страшны, жорсткі, падчас на мяккі паталогіі матэрыял: паказанні сведкаў, заключэнні судава-медыцынскай экспертызы, эпізоды судовых пасяджэнняў, прызнанні людзей, якія ўчынілі цяжкія злачынствы або пацярпелі ад іх. І робяць яны сваю справу лёгка, спрытна, гуляючы (наблі руку за 5 гадоў!). З-пад пяра выходзяць займальныя бойкія гісторыі для "чыва" ўвольную хвіліну (як правіла, спісананы з іншых газет). Сабраныя ў межах аднаго выдання ў адну крыва-брудную кучу — без агляды на маральны імператывы і без Бога ў душы — у любога нармальнага чалавека гэтыя гісторыі выклікаюць адно агіду і прыгнечанасць.

На чалавечых бедах і слязах, на душэўных зломах і патрасеннях будуюць заснавальнікі газеты А. Усеня і яго каманда свой матэрыяльны дабрабыт, свой постсавецкі "навар". А некалі ж здаецца, вершы пісаў, надзеі падаваў як малады літаратар... У свой час "Частны детектив"

адпачкаваўся ад "Детектива" — дадатка маскоўскай газеты "Совершенно секретно", а зараз і сам размольваецца: на свет з'явілася яшчэ адно звыродлівае дзіця маскультуры — "Детективнае газета".

Напаследак "абрадуем" айчынных спажывоўцаў "Частнага детектива". Ён друкуецца і распаўсюджваецца не толькі ў нас, але і ў Расіі, Украіне, Малдове і Прыбалтыцы. Яго агульны тыраж — 400 тысяч асобнікаў! Гэта не проста газета — цэлы выдавецкі канцэрн ці сіндыкат, які цягне свае шчупальцы ўсё далей і далей. Хіба моцць быць у яго праблемы з рэгістрацыяй у Камітэце па друку РБ, з друкаваннем у Беларускам доме друку? Не, рэгіструюць і чыняць перашкоды іншым выданням.

Так што Аляксандр Усеня можа спакойна рабіць свой бізнес на злачыннасці разам з іншымі дзеячамі "крывінальна-сексуальнага" накірунку. Вось толькі распаўсюджваць іх газеты — калі дбаць пра душэўнае здароўе грамадства — я не рэкамендавала б нават у турме.

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ

беларуса, некаторае вызначальныя правыя ягонага менталітэту вытворнымі ад трагічных падзей XVII стагоддзя, калі варожыя нашэсці ператварылі квітнеючы край у пустыню і падрыхтавалі глебу для інкарпарацыі Беларусі ў склад Расійскай імперыі. Зразумець, што адбылося тады, значыць зразумець тое, што адбываецца з нашай зямлёю і людзьмі сёння.

Кандыдат гістарычных навук З. Шыбека (Навукова-асветніцкі цэнтр імя Ф. Скарыны, Мінск) выступіў у працяг тэмы, прааналізаваўшы наступны гістарычны этап — "Працэсы нацыянальнай ідэнтыфікацыі ў Беларусі ў XIX — пачатку XX ст.". На думку навукоўцаў, ёсць два тыпы ўтварэння нацый у Еўропе. На ўсходзе кантынента — на глебе этнічнай супольнасці, на захадзе — на падставе размаітага насельніцтва, падпарадкаванага і аб'яднанага абсалютысцкай дзяржавай. Так бы мовіць, нацыя этнічная і нацыя грамадзянская. Мы, беларусы, ужо маем супольнасць грамадзян, але не маем нацыі. Нацыя агітацыяй не створыць, але аб'яднаныя лёсам этнічныя і сацыяльныя групы проста вымушаны шукаць паразумення.

Філасаф І. Бабкоў (Цэнтр імя Ф. Скарыны) закрануў "Культуралагічны аспект генеалогіі беларускай ідэі" (такую назву меў ягоны даклад). Адны і тыя ж культурніцкія з'явы XIX—XX стагоддзяў на нашай зямлі ў залежнасці ад метадалогіі і палітычных поглядаў даследчыка могуць трактавацца як беларускія, рускія, польскія, летувіскія, літоўскія, ліцвінскія, украінскія. Пад Літвой мы сёння разумеем Летува і Беларусь. І. Бабкоў адзначыў, што менавіта праз гісторыю літаратуры можна прасачыць працэс ператварэння беларускага народа з аб'екта апісання (Дунін-Марцінкевіч) у суб'ект гісторыі (Багдановіч). Сёння няма ідэі, якая б лучыла ўсю беларускую нацыю, але развой грамадзянскай супольнасці сёння ўласцівы ўсёй Еўропе," мяркуе І. Бабкоў. Мы часам спасылаемся на вопыт чэхаў, летувісаў — этнічных нацый, якія паўсталі праз рэзкой нацыянальнага Адраджэння, але ў нас іншая сітуацыя: мы — грамадзянская нацыя, але адраджэнцы апелююць да этнічнага народа.

Даклад доктара філасофскіх навук, прафесара У. Конана (Цэнтр імя Ф. Скарыны) быў, як мне

падаецца, адным з найбольш цікавых і доказах. Прынамсі, ягоным аргументам было цяжка што-небудзь супрацьпаставіць. "Этнічная і нацыянальная ідэнтыфікацыя: аналіз паняццяў і кантэксту гістарычнага лёсу беларусаў" — назва даклада У. Конана. Докладчык зыходзіў з таго, што ці не ад самага пачатку фармавання гістарычнай і культурнай прастора беларусаў была аб'ектам агрэсіі і анексіі суседзяў. Тыповая геапалітычная падтасоўка — атаясамліванне Рэчы Паспалітай з Польшчай, а Вялікага княства Літоўскага — з Летуваю. Тады Беларусь (пазбаўленая сваёй гістарычнай спадчыны) успрымаецца як выпадковы новатар. "Адкрытасць" у трактоўцы каланізатараў абвешчаецца характэрнай з'явай беларускай культуры — між тым ніякі этнас не можа вытрымаць абсалютнай адкрытасці. Этнацыд выдаецца за натуральны працэс. Дарэчы, словы "нацыя" (па латыні) і "этнас" (па-грэчаску) у літаральным сэнсе азначаюць адно і тое ж — "народ", але сэнс маюць розны. Пра этнас гаворка ідзе звычайна ў дачыненні да XVII—XVIII стагоддзяў, пра нацыю — XIX—XX стагоддзяў.

Спадару Конану даспадобы вызначэнне М. Гарэцкага: "Нацыя — гэта народ, які мае культуру". Культурнае поле (сюды ўваходзіць і палітычная культура — нацыянальная дзяржава) беларускай нацыі сфармавана даўно, але яно было разбурана. Мы спазналі этнацыд як у "класічнай", так і ў "цывілізаванай" форме з дэстабілізацыяй этнічнага ядра і разбурэннем этнічнага поля.

Якую ж перспектыву бачыць прафесар Конан? Ён лічыць, што ў XXI стагоддзі адбудзецца канчатковае замацаванне нацыянальных дзяржаў і развал яшчэ існуючых імперый. На ягоную думку, наўрад ці застануцца ў баку ад гэтага працэсу ЗША і Расія. Ці не будзе гэты працэс суправаджацца войнамі? Докладчык лічыць, што ўжо сёння ёсць механізм стрымлівання.

А. Кіштымаў, вядомы як аўтар сацыялагічных публікацый, прадстаўляў Інстытут гісторыі АН Беларусі. Ягоны даклад — "Нацыі XX стагоддзя: ад масавай свядомасці да індывідуальнага самавызначэння". Паварот ад этнаса да нацыі ён трактуе як паварот ад рэлігійнай да свецкай улады і далей да (Працяг на стар. 4)

ЧЫТАННІ Ў МЁРАХ

Па ініцыятыве культурна-асветнага цэнтра імя Язэпа Драздовіча і з фундацыі Віцебскага аддзялення Беларускага фонду Сораса неўзабаве адбудуцца "Дзісенскія чытанні". Гэта навукова-практычная канферэнцыя, у якой прымуць удзел навукоўцы не толькі з Беларусі, але і з Польшчы, Германіі, Расіі і іншых краін.

Прывечаны чытанні гісторыі і культуры досыць адметнага Дзісенскага рэгіёна. Адбудуцца яны ў горадзе Мёры 20—21 чэрвеня. Пачатак а 10 гадзіне ў памяшканні РДК.

Тэлефоны для даведак: (02152) 2-19-15, 2-29-25.

КАБ НЕ ГУБЛЯЛАСЯ ПРЫСУТНАСЦЬ КУПАЛЫ

У Санкт-Пецярбурзе, які так многа значыў у жыцці і творчасці беларускага песняра, утворана першасная суполка Міжнароднага фонду Янкі Купалы. На ўстаноўчым сходзе беларусаў Паўночнай сталіцы Расіі Анатоль Кірвель, Аўгіння Кавалюк, Мікалай Нікалаеў, Валянцін Грыцкевіч, Марыя Ткачэнка, Анатоль Разумаў, Марыя Чапалёва паставілі распачаць культурна-асветніцкую працу ў горадзе, каб не гублялася прысутнасць Купалы, каб спадчына паэта, прарока Адраджэння, служыла духоўным ідэалам для сучаснікаў.

Старшынёю першаснай суполкі Міжнароднага фонду Янкі Купалы ў Санкт-Пецярбурзе абраны сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў сп. Анатоль Кірвель.

С. ПАНІЗНІК

На здымку: у горадзе на Няве. Фота С. ПАПАРА

БЮЛЕТЭНЬ БЕЛАРУСІСТАЎ

Міжнародная асацыяцыя беларусістаў разам з навукова-вытворчым цэнтрам "Аднова" выдае штомесячны бюлетэнь "КАНТАКТЫ І ДЫЯЛОГІ". Гэта культуралагічнае інфармацыйнае выданне, задача якога — садзейнічаць кантактам паміж краінамі, культурамі, нацыямі. Сярод аўтараў шмат замежных навукоўцаў, што вымушае і нас многія рэчы бачыць у іншым ракурсе. У выданні шмат разнастайнай інфармацыі. У прыватнасці, у N 4 можна даведацца, што такога ж роду бюлетэнь пачаў выходзіць у Францыі, яго назва "Беларускія перспектывы", а арганізатары — беларусісты гэтай краіны.

Такім чынам, беларусісты ўсіх краін — аднаюцца...

Г. З.

НОВЫ ФОНД У ЛАТВІІ

Беларуская дыяспара ў Латвіі каторы раз засведчыла сваю актыўнасць. Створаны латвійскі фонд беларускай культуры, які мае свой грашовы рахунак у банку. У статуце новай арганізацыі напісана, што асноўная мэта фонду — зберажэнне культуры, мовы, традыцый беларусаў Латвіі, узбагачэнне іх духоўнага жыцця. Фонд будзе спрыяць вывучэнню і папулярызаванню культурна-гістарычнай спадчыны і фальклору, пашырэнню культурных сувязей з іншымі народамі.

Фонд выступіў са зваротам да прадпрыемстваў і дзелавых людзей, якія так або інакш звязаны з Беларуссю. У ім гаворыцца пра беларускую школу ў Рызе, пра штомесячную газету беларусаў Латвіі "Прамень" пра цікавы фальклорны ансамбль "Надзея" — усім гэтым асяродкам беларушчыны патрабуецца маральная і матэрыяльная дапамога. Зварот пачынаецца працуючымі словамі: "Нашы заўжды самыя шчырыя, самыя добразычлівыя землякі і верныя сябры"... Ці адгукнуцца, ці падтрымаюць "верныя сябры"?

Г. З.

БЕЛАРУСКАЯ ПЕРСПЕКТЫВА: ПАЗБЕГНУЦЬ АПАКАЛІПСІСУ

(Працяг. Пачатак на стар. 3)

максімальнага самавызначэння асобы. Сённяшняю рэчаіснасць Беларусі нельга назваць спрыяльнай для развіцця асобы, здольнай на асэнсаваны выбар. Не спрыяе гэтому знешняя палітыка, пабудаваная не на здаровым сэнсе, а на міфах. З двух хворых не атрымаецца адзін здаровы. Беларусь і Расія выплываць паасобку, а патопіцца, чапляючыся адна за адну. Нацыя — мыслячы этнас. Такое вызначэнне сп. Кіштывава. Розум і цвярозы аналіз ён супрацьпастаўляе міфалагізаванаму мысленню. Ён супраць міфалагізацыі ўвогуле, незалежна ад таго, ідзе гаворка пра афіцыйную міфалогію ("славянская еднасць" і г.д.) альбо пра адраджэнскую.

Даклад выклікаў спрэчку. У прыватнасці, кандыдат гістарычных навук А. Трусаў (Інстытут культуры) адзначыў, што і чэхі, і летуісы ішлі да незалежнасці праз міф, іншы раз праз фальсіфікацыю гісторыі; што міфалогія — важны чынік нацыянальнага выжывання. Так што не трэба нам нічога тут выдумляць, бо ёсць напрацаваны многімі народамі вопыт.

Прафесар Ю. Хадыка не згадзіўся з тым, што пэўныя негатывныя рысы, уласцівыя некаторым сённяшнім кіраўнікам РБ, сп. Кіштываў абвясціў дамінуючымі ў менталітэце беларусаў. "Не бывае кепскіх народаў, як не бывае і кепскіх менталітэтаў. Ёсць толькі кепскія прадстаўнікі тых ці іншых народаў". Калі прыняць іншы пункт гледжання, дадаў Ю. Хадыка, тады можна лічыць Гітлера эталонам немца, а Расію бачыць увасобленай у якім-небудзь п'яным гультаі. Але мы ўсе ведаем, што гэта не так.

І. Бабкоў сказаў, што памылкі нацыі, прынамсі — няправільны выбар, гэта таксама гісторыя. А вось асэнсаванне гісторыі дапамагае пазбегнуць новых памылак.

Доктар філасофскіх навук І. Левяш з Мінскага лінгвістычнага ўніверсітэта, адзін з тых, хто дапамагае Адміністрацыі прэзідэнта рабіць дзяржаўную ідэалогію для РБ, распавядаў аб "геапалітыцы як існасці нацыянальнай ідэі ў беларускім вымярэнні". Сп. Левяш перад гэтым быў на іншым семінары, дзе навукоўцы з Расіі Хрыстам-богам прасілі беларускіх калег асцерагацца самога слова "нацыя". Гэта, маўляў, небяспечна ўкараняць не толькі ў расійскую, але і ў беларускую глебу. І. Левяш намалюваў вобраз цывілізацыйнага катка, які ўсё падмінае пад сябе і супрацьстаяць яму немагчыма. Крызіс партыйных каштоўнасцяў выклікаў да жыцця нацыяналізм. Гэта — кепска. Але суверэнітэту без нацыянальнай ідэі быць не можа... Дакладчык не схільны вышукваць у гісторыі Беларусі нейкія кропкі адліку для фармавання нацыянальнай ідэі, а свой уласны радавод вядзе "ад Адама і Евы". На гэта А. Трусаў нагадаў, што да нядаўняга часу было модна весці радавод ад малпы... Сп. Левяшу вельмі не падабаецца, што "дзень жалобы" 26 красавіка быў палітызаваны. А галоўнае, ён з жахам думае пра тое, што калі-небудзь будзе парушаны сённяшні сусветны парадак, калі дзяржаў — 300, а народаў — 4000; што дзяржаў можа быць па колькасці народаў. Гэта, маўляў, апакаліпсіс!

Апаненты нагадалі, што ў пачатку стагоддзя дзяржаў было ўтрая меней, і з павелічэннем колькасці суверэнных краін свет набываў толькі новыя каштоўнасці, і чаму гэта 300 — добра, а 4000 — кепска?

Выклікаў спрэчку і яшчэ адзін тэзіс сп. Левяша: "Язык не поворачивается называть русских в Белоруссии национальным меньшинством". Чаму не паварочваецца? Меншасць — хто ж яшчэ? Толькі меншасць правячая, як адзначыў сп. Трусаў.

Я, слухаючы даклад, так і не зразумеў, што такое беларускае вымярэнне геапалітыкі як існасці...

Даклад А. Трусава асвятляў ролю дзяржаўных сімвалаў у самавызначэнні беларускага і рускага народаў. Дакладчык пачаў ад IX стагоддзя і кончыў сённяшнім днём, разбіўшы працэс выкрышталізацыі нацыянальна-дзяржаўных сімвалаў на сем перыядаў. Сп. Трусаў мяркуе, што трыяда герб-цяг-гімн (Пагоня — бел-чырвона-белае палотнішча — "Магутны Божа") павінна быць дапоўнена шэрагам архітэктурных сімвалаў дзяржавы. Скажам, Брандэнбургскія вароты — сімвал Германіі, вежа "Біг-Бэн" з гадзіннікам — Брытаніі, Спаская вежа Маскоўскага Крамля — Расіі. Для Беларусі такім сімвалам маглі б быць Полацкая Сафія, Мірскі замак альбо Белая вежа.

На заканчэнні першага дня семінара выступіў

кандыдат медыцынскіх навук В. Грыцкевіч (Акадэмія культуры, Санкт-Пецярбург): "Гістарычная культура ў нацыянальна-культурнай ідэнтыфікацыі на Беларусі". Ёсць рэчы, якія з'яўляюцца прадметам не доследу, а веры. Гістарычная міфалогія можа быць са знакам плюс і са знакам мінус. Гістарычная культура існуе і на ўзроўні міфаў, і на ўзроўні элітарным. І трэба гэтыя рэчы адрозніваць. Асабліва ў галіне нацыянальнай адукацыі і выхавання.

Праграма другога дня семінара была зменена, скарачана пад уплывам палітычных падзей 30 траўня. Рэч у тым, што пад амонаўскія дубінкі ў цэнтры горада трапілі Ігар Бабкоў і Генадзь Грушавы, які назаўтра павінен быў чытаць даклад "Чарнобыльскі феномен як асноватворны фактар фармавання сучаснай інтэграцыйнай нацыянальнай ідэі". Яны патрапілі пад гарачую руку міліцыянераў, якія разганялі маніфэстантаў, што пратэставалі супраць "беспредела" ў адносінах да арыштаваных 26 красавіка. І. Бабкоў вывіхнуў руку, але ён змог прыйсці на семінар, а Г. Грушавы трапіў у бальніцу. Акрамя таго, сярод арыштаваных 30 траўня аказаўся выканаўчы дырэктар Цэнтра "Беларуская перспектыва" Віктар Івашкевіч. Ён збіраўся чытаць даклад "Роля суб'ектаў грамадзянскай супольнасці ў фарміраванні агульна-нацыянальнай інтэгруючай ідэалогіі". Удзельнікі семінара накіравалі пратэст пракурору краіны і пракурору горада.

Другі дзень распачаўся дакладам намесніка дырэктара Незалежнага інстытута сацыяльна-эканамічных і палітычных даследаванняў Ю. Дракахруста (Мінск) "Вольт практычнай міфалогіі". Калі казаць, што на семінары ў асноўным вялі рэй нацыянальных дэмакраты і лібералы, дык сп. Дракахруста, безумоўна, трэба аднесці да лібералаў, хоць, магчыма, у іншым сходзе ягоныя тэзісы ўспрынялі б як праяву "крутога" нацыяналізму. Сп. Дракахруст апелываў не столькі да нацыянальных каштоўнасцяў, як да агульнадэмакратычных. Ён выказаў думку, што за сённяшні стан беларускай дзяржаўнасці нясуць адказнасць і тыя нацыянальна-арыентаваныя сілы, якія без уліку беларускай рэчаіснасці паспрабавалі зрабіць "як у Літве". Выбар сп. Лукашэнкі на пасаду прэзідэнта — гэта помста маргіналаў нацыяналістам, якія замахнуліся на звыклы лад жыцця і стэрэатыпы мыслення.

І. Бабкоў у каментарыях да выступлення Ю. Дракахруста сказаў, што беларускія лібералы, а гэта звычайна рускамоўныя інтэлектуалы, апелуюць у інстыктах да расійскай (рускамоўнай?) культуры, хоць і не атажамліваюць сябе з ёю. Пры гэтым трэба браць да ўвагі тое, што "беларуская руская мова" і "руская руская мова" — гэта розныя рэчы, праявы рознай ментальнасці.

А. Трусаў звярнуў увагу на цікавую акалічнасць: сёння сярод прыхільнікаў дзяржаўнага суверэнітэту ёсць сацыяльныя групы, традыцыйна далёкія ад палітыкі і досыць абіякавыя да нацыянальных каштоўнасцяў. Гэта крывінальнікі, якія не жадаюць сядзець у Сібіры (нашы "зоны" ў параўнанні з сібірскімі — курорт), і жанчыны — хатнія гаспадыні, якія баяцца, што іхніх дзяцей пашлюць у Чачню. Гэта да таго, што яднае людзей не толькі мова і іншыя духоўныя каштоўнасці, але і агульны інтарэс. Інтарэс адзіны і для інтэлектуальнай эліты, і для сярэдняга класа, і нават для люмпена.

Уплывовае выданне "Белорусская деловая газета" прадстаўляў з дакладам "Праблемы стварэння новай нацыянальнай ідэалогіі" А. Фядута. Ідэалогія — сацыяльны тавар, сцвярджаў ён. Таму трэба думаць, як зацікавіць спажыўца (выбаршчыкаў, электарат) гэтым таварам. Скажам, здаровы сэнс гаворыць, што Беларусі трэба рухацца на Запад, але насельніцтва псхалагічна зарыентавана на Усход, на Расію. Таму варта тлумачыць людзям нашу праграму ў прыблізна такой форме: у Расіі сёння рынак як на Захадзе, Расія атрымлівае крэдыты з Захаду, расійскія рэформы падтрымлівае Запад, Расія імкнецца да паразумення з Захадам — мы ў сваю чаргу імкнемся на Запад, як і Расія, мы робім тое ж самае, што і Расія.

Ужо сёння трэба думаць пра наступныя прэзідэнцкія выбары. І тут варта скарыстаць вопыт сп. Лукашэнкі. Ён перамог таму, што народ не верыў Кебічу і баяўся асноўнага Кебічавага апанента Пазняка. Сп. Лукашэнка быў не Кебіч і не Пазняк. Так і наступны прэзідэнт будзе ў любым выпадку не Лукашэнка... Ужо сёння трэба "раскручваць" палітыкаў

кампраміснага тыпу, здольных задаволіць тых, хто не прымае сённяшні рэжым, і тых, хто баіцца, што са зменай рэжыму будзе яшчэ горш.

І. Бабкоў у сувязі з гэтым гаварыў аб "беларускай мары", аб тым, што народ зрэшты прыхільна прымае палітыка, які здолее раскруціць механізм ірацыянальнага аптымізму.

"Нацыянальная ідэя як форма артыкуляцый інтарэсаў грамадзянскай супольнасці Беларусі" — даклад кандыдата філасофскіх навук У. Роўды (Фонд падтрымкі дэмакратычных рэфармаў імя Л. Сапегі, Мінск). Галоўную думку яго выступлення можна выказаць тэзісам "Наш дом — Беларусь". Гэта тое, што можа аб'яднаць усе сацыяльныя, канфесійныя, этнічныя групы краіны.

Даклад У. Падгола, кандыдата філасофскіх навук, дацэнта, дырэктара даследчага Цэнтра сацыяльнай дынамікі (Мінск), меў мудрагелістую назву: "Ідэалагемнае поле "Наш дом — Беларусь" як базавая мадэль сучаснай інтэграцыйнай ідэалогіі беларускага соцыуму". Ён гаварыў пра тое, што сённяшня беларуская рэчаіснасць мае ў падмурку рэпрэсаваныя базавыя інстынкты: гэта значыць, што нават маючы на абедаў каўбасу, чалавек гатовы ўзяцца за зброю, калі даведаецца, што нехта недзе ласуецца птушным малаком. Увогуле ў аснове сацыяльных рэвалюцый ляжаць далёка не хрысціянскія пачуцці... Прэзідэнцкія выбары 1994 года ў Беларусі — гэта вось такая ментальная рэвалюцыя. З гэтым можна згадзіцца. Але чым прапагануе сп. Падгол засеяць "ідэалагемнае поле", каб вырас на ім "наш дом — Беларусь", я кепска зразумеў. Можа, няўважліва слухаў?..

Потым была дыскусія і падвядзенне вынікаў.

В. Грыцкевіч адзначыў, што на семінары прадстаўлены і акадэмізм, і прагматызм, і менавіта гэта робіць сустрэчу каштоўнай для ўсіх удзельнікаў. Сп. Грыцкевіч мяркуе, што беларусы недастаткова вывучаюць гісторыю Адраджэння іншых народаў. Скажам, часта спрашчаюцца як на аналагічную сітуацыю ў Ірландыі, але шмат карыснага можна пацярпнуць з вывучэння гісторыі Каталоніі, Македоніі ды іншых еўрапейскіх і не толькі еўрапейскіх народаў.

Сп. Шыбека, лічыць, што ўсё, што адбываецца ў Беларусі, трэба разглядаць у беларускім кантэксце, нават калі з'ява антыбеларуская. Інакш кажучы, у Беларусі ўсё — беларускае, усе — беларусы.

Спрэчку выклікала пытанне аб культуры Савецкай Беларусі — гэта падмурак культуры незалежнай дзяржавы, падмурак Адраджэння, альбо яна навязана нам каланізатарамі і не мае ніякіх каранёў у беларускай зямлі? Так, здаецца, і не вызначылі...

Зноў прыгадаўшы падзеі 26 красавіка, прыйшлі да высновы, што лічыць гэты дзень выключна "днём жалобы" — абсурдна. Ніхто не мае манополіі на трактоўку чарнобыльскай трагедыі. Ніхто не мае права забараніць людзям адзначаць 26 красавіка як дзень барацьбы за свае правы і за незалежнасць краіны. Нацыяналізм — сродак абароны. А што мы будзем рабіць пасля перамогі? — было і такое пытанне. Пытанне засталася адкрытым.

А. Трусаў зноў прыгадаў, што нельга ігнараваць інтэгруючы фактар беларускай мовы (у гэтым ён не згодны з лібераламі, для якіх калі моўнае пытанне існуе, дык не першачарговае). Праўда, зыходзячы з рэчаіснасці, на ягоную думку, можна часова згадзіцца на выбар мовы навучання ў школе, але нельга часова ўвайсці ў склад Расіі. Зойдзем — часова, застанемся — навечна. Зноў пра мову: навошта, здавалася б, дзяржаве Ізраіль адраджаць іўрыт, а Кітаю і Японію ў камп'ютэрны век трымацца іерогліфаў? Не ўсё вызначаецца прагматызмам.

Прафесар М. Крукоўскі слушна заўважыў, што мову дастаць і зноў устабіць, як шуфляду ў шафе, нельга. Вынь мову — і знікне культура, ядро, сэрца нацыі. Знікне нацыя.

На заканчэнне хачу прывесці словы У. Конана: "Сярод нас няма нікога, хто быў бы за камунізм, нікога — за імперыялізм. Сёння нам спрабуюць навязаць імперскую ідэалогію — ідэалогію новай Вавілонскай вежы. Уніфікацыя гэта і ёсць Вавілонская вежа. Адзін наш калега ўчора сказаў, што калі на зямлі будзе чатыры тысячы краін — гэта апакаліпсіс. Але наўняны апакаліпсіс — этнацыд малых народаў". На што прагучала рэпліка: "Пабудуем грамадскую супольнасць да апакаліпсіса! Пабудуем?.."

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ

БЕЛАРУСКІ ЭТНАС на працягу ўсяго дваццатага стагоддзя лічыўся сярод большасці гісторыкаў "маладым" этнасам. Назавем толькі некалькі прычын, з-за якіх даследчыкі прыходзілі да гэтага пераканання. Па-першае, беларусы вельмі позна набылі сваю дзяржаўнасць. Па-другое, найменне "беларусы" з'явілася толькі ў XVII—XVIII стагоддзях, змяніўшы назву "ліцвіны". Безумоўна, змена адной назвы на другую заўсёды гаворыць аб кан'юнктуры гэтага працэсу. Маскоўскай дзяржаве было выгадна назваць далучаныя землі "рускімі", а не "літоўскімі" ці "ліцвінскімі". Менавіта ў тыя часы ўзнікла азначэнне "ісконна рускіе территории". Некаторыя гісторыкі гаварылі аб гвалтоўнасці працэсу далучэння, аб тым, што расійскае самадзяржаўе пазбавіла беларусаў "праўдзівай" веры (на той час уніяцкай). Але не варта забывацца, што самі далучаныя ніколі не пераставалі адчуваць сваю роднасць з рускімі, хай і маскавітамі. У XI—XII стагоддзях жыхары

абыходзілі даследчыкі. Першая — нацыянальнасць вялікіх князёў. Другая — першыства спачатку паганскай, затым каталіцкай Літвы над праваслаўнай большасцю насельніцтва Вялікага княства Літоўскага.

Адным з нямногіх, хто не баяўся табу, быў гісторык Мікалай Мікалаевіч Улашчык. Ён спраўдзіў менавіта той асобай, якая пасапраўднаму "легалізавала" беларускі этнас у сусветнай гісторыі. Безумоўна, я бяру пад увагу XX стагоддзе, бо ў папярэднія часы былі свае героі. Адны з іх засталіся ў аналах гісторыі, другія былі выкінуты з іх бязлітасным часам, але гэта тэма для асобнай гаворкі.

Зусей навуковай і літаратурнай спадчыны М. Улашчыка найбольш значнымі працамі асабіста мне ўяўляюцца падрыхтоўка і публікацыя трыццаці другога і трыццаці пятага таму у Поўным зборы рускіх летапісаў (гэта значыць, беларуска-літоўскіх летапісаў) і "Уводзіны ў вывучэнне беларуска-літоўскага летапісання". Паспра-

было вартае догляду.

Найбольш яркая ў нашыя часы гэты пункт гледжання праявіўся ў працах вядомага расійскага гісторыка Л. Гумілёва.

У сваёй працы "Старажытная Русь і Вялікі стэп" ён напісаў: "Вялікаросія абнавілася за кошт хрысціянскіх манголаў і хрысціянскіх літоўцаў, Маларосія — за кошт полацкаў, але "чыстым" старажытнаму племенем засталіся беларусы. Іх не закруцілі ні ардынскія чамбулы (атрады, якія рабілі набегі), ні малакольскія літоўцы, што падарылі патамкаў сваіх віцязяў Маскве і Варшаве, ні нямецкія рыцары, адбітыя пад Грунвальдам у 1410 годзе. Беларусь дажыла, як старажытнарускае запавядку, да сваёй мемарыяльнай фазы і як гэтакую яе пісаў адукаваны беларускі пісьменнік XX ст. (Уладзімір Караткевіч. — А. К.). Верыць яму можна, хоць ён гаворыць ад імя персанажа:

"І ўсё ж непрытульны мы народ... Гэты ганебны гандаль радзімай на працягу сямі

Алесь КАЖАДУБ

БЕЛАРУСЫ: "ЛЕГАЛІЗАЦЫЯ" Ў СУСВЕТНАЙ ГІСТОРЫІ

ПАМ'ЯЦІ М. УЛАШЧЫКА

Полацкага і Турава-Пінскага княстваў былі ў адносінах да літвы, палякаў, немцаў і латгалцаў русію. Па меркаваннях некаторых даследчыкаў, менавіта адсюль, з Русі Заходняй, гэтае назва перавандравала на ўсход. Але гэтае меркаванне спрэчнае.

І, нарэшце, апошняе, з-за чаго этнас устойліва лічыўся маладым — гэта адносна позняе ўзнікненне літаратурнай традыцыі. Можна гаварыць аб своеасабліваці развіцця беларускай нацыі, якая свой творчы патэнцыял развівала праз фальклор, але для большасці даследчыкаў гэты фактар не меў рашаючага значэння. На іх думку, толькі маладыя этнасы ўваходзілі ў сусветную культуру ў канцы XIX пачатку XX стагоддзя.

А ўваходзілі яны ў арбіту "сусветнай культуры, як правіла, праз Асобу. Вось мы і падыходзім да пытання, якое з'яўляецца галоўным у нашым эсе.

У беларускай гістарычнай навуцы (і ў сумежных з ёю археалогіі, мовазнаўстве і этнаграфіі) даўно вызначана, што беларускі этнас існуе на гістарычнай арэне больш за тысячу год. Ужо ў шостым стагоддзі на Балканах былі вядомыя плямёны драгавітаў-дрыгавічаў, якія з'явіліся адной з дамінантаў стварэння беларускага этнасу. Перасяліўшыся на тэрыторыю Беларусі прыблізна ў IX стагоддзі, яны, разам з крывічамі і радзімічамі стварылі вышэйназваны этнас, які ў XIII—XIV стагоддзях стаўся асновай вялікай дзяржавы — Вялікага княства Літоўскага.

Такім чынам, усё другое тысячагоддзе ад нараджэння Хрыстова беларускі этнас актыўна існаваў на гістарычнай карце Еўропы. Старажытнай Русі Вялікае княства Літоўскае, Жамойцкае і Рускае. Вялікае княства Літоўскае (разам з каралеўствам Польскім, п'ятым Рэччу Паспалітай). Заходне-рускія землі ў складзе Расійскай імперыі. Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка. І нарэшце — Рэспубліка Беларусь.

Гістарычна склалася, што кожная дзяржава мацавалася сваімі лідэрамі, асобамі, якія ўзначальвалі іх у рашаючыя моманты быцця. Асобамі прадстаўляліся народы ў культуры і мастацтве. Старажытная Грэцыя — Сакрат, Фідаі, Геродот. Рым — Цэзар, Гарацый, Пліній...

Беларусам у гэтым сэнсе пашанцавала значна меней, чым іншым народам. Так, у нас было няшмат асоб, якіх міжнародная грамадская думка безагаворачна адносіла б да беларусаў. Са старажытных часоў — Кірыла Тураўскі. Але беларусам яго можна назваць умоўна, хутэй — старажытнарусам. У сярэднявеччы асветнік Францішак Скарына. Магчыма, гетман Канстанцін Астроўскага і аўтар Вялікага княства Літоўскага "лёў Сапегу.

Не было асобнай дзяржавы, не было і асоб, воль у чым адметнасць беларускай гісторыі. Але самае балючае пытанне — постаці вялікіх князёў у Вялікім княстве Літоўскім. За ўсю гісторыю гэтай моцнай дзяржавы не было ніводнага князя беларуса.

У беларускай гістарыяграфіі было некалькі табуіраваных тэм, якія былі

бую абгрунтаваць сваю думку.

Безумоўна, не выклікае сумнення, што сам факт публікацыі семнаццаці летапісных тэкстаў з'яўляецца навуковым і жыццёвым подзвігам. Гэтыя летапісы зліківалі вялікую белую пляму ў еўрапейскай гістарыяграфіі. Што ж тычыцца "Уводзіны ў вывучэнне беларуска-літоўскага летапісання", дык гэта зусім нетрадыцыйны твор, які цяжка аднесці да ўласна гістарычнага. Мікалай Улашчык не толькі прааналізаваў гісторыю ўзнікнення Вялікага княства Літоўскага, не толькі растлумачыў усе забытаныя месцы ў крыніцах, але падняў, што было характэрна для вучоных эпохі Адраджэння. Постацям Тамазы Кампанелы, Эразма Ратэрдамскага, Марціна Лютэра, Томаса Морна, Мікалая Каперніка, Леанарда да Вінчы, Мікеланджэла, Рабле, Сервантэса, Шэкспіра, Францыска Скарыны і іншым былі ўласцівыя, па-першае, адмаўленне ад дагматызму, а па-другое, сінкрэтызм светаадчування, што прыносіла ім духоўнае разнаўленне.

Тут дазволі сабе невялікае адступленне. Гісторыя Русі, ад Кіеўскай да Маскоўскай, мела шмат выдатных даследчыкаў. Імёны В. Тацішчава, В. Карамзіна, В. Ключоўскага, У. Салаўёва, Б. Рыбакова і іншых вядомыя па ўсім свеце. Але гэта былі і ёсць гісторыкі, так бы мовіць, метраполіі. Яны даследавалі рускую гісторыю, гледзячы са званіцы Івана Вялікага ў Крамлі. І калі Расійскую імперыю ў перыяд яе найвялікшага росквіту можна параўнаць з арлом — тым самым арлом, візантыйскім, — дык трэба абавязкова мець на ўвазе, што ў здаровага і моцнага арла два крылы. Так, Русь заўсёды і Русь падзеленая на Русь Заходнюю і Русь Усходнюю. Гэта выдатна разумелі гісторыкі мінулага. Але, разумеючы гэта, яны, тым не менш, былі вольны ў дабра даліць крылы. Яно было добра дакладнае, расчасанае, кожнае перка ў ім ззяла нахталт пярэ жар-птушкі. Заходняе ж крыло лічылася як бні і не сваім. Зямчанае, заражанае "заходнімі" хваробамі, яно не

стагоддзям. С пачатку прадалі Літве, пасля, ледзь народ паспеў асіміляваць яе, палякам, усім, каму не лянота.... Няшчасная Беларусь! Добры, памяркоўны, рамантычны народ у руках такой поскуды (шляхты. — Л. Г.)... Адае чужынцам лепшых сваіх сыноў, лепшых пастаў, дзедка сваіх наракае чужынцамі, прарокаў сваіх, быццам вельмі багаты. Адае сваіх герояў на прэнг, а сам сядзіць у клетцы над міскай з бульбай ды бруквай і лыпае вачамі". Аўтар шкадуе свой народ: "І не дарма!

Ва Усходняй Еўропе пасіянарны штуршок падняў да гістарычнага жыцця два этнасы: літоўцаў і вялікаросяў".

Што тычыцца цытаты з У. Караткевіча, дык кожны разумее слова пісьменніка так, як яму хочацца. Боль за радзіму, які тучыць у словах персанажа, можна палічыць эпітафіяй, прамоўленай на магіле гэтага народа. Інакш і не зразумееш "мемарыяльную фазу".

Але не гэта галоўнае. Л. Гумілёў у сваім даследаванні яшчэ раз прамовіў асноўную тэзісу габарыцы імперскага напружання. Маўляў беларускі этнас быў заваяваны

пасіянарным літоўскім этнасам. Маючы такіх герояў, як Міндоўг, Гедымін, Кейстут, Вітаўт і Альгерд, маленькая Літва заваявала вялізныя беларускія, украінскія і рускія тэрыторыі. Аднак літоўскія рыцары не ўстаялі супраць чароўнасці польскай культуры — і палова Літвы ўцягнулася ў заходне-еўрапейскі суперэтнас. Прага да Еўропы, з аднаго боку, і захаванне перадаці праваслаўна асноўнай масы насельніцтва, з другога, разарвалі Літоўскую дзяржаву. Але Л. Гумілёў пайшоў яшчэ далей: "Там, дзе князь і горад уступалі ў саюз з татарамі, літоўцы не мелі поспеху. І наадварот, рускія землі, якія аб'ядналіся з Літвой, па сваёй думцы, менавіта ад саюза з Ардой". На яго домі адмова ад саюза з Ардой. На яго палітычнай сілай, якая ўратавала Маскву ад літоўскай экспансіі.

Л. Гумілёў даваў новы аспект у еўразійскую тэорыю ўзнікнення Расійскай імперыі. Вялікаросы, або маскавіты, пры дапамозе мангола-татар адасобіліся ад Заходняй Еўропы і пайшлі сваім гістарычным шляхам развіцця. Яго не надта бянэжыла, што Заходнюю Еўропу ўспрэчцы з Масквой прадстаўляла "маленькая" Літва.

Беларуска-літоўскія летапісы, апублікаваныя і прааналізаваныя М. Улашчыкам, дазволілі развітацца з распаўсюджанай хімерай (тэрмін Л. Гумілёва) аб заваяванні літоўцамі славян. Якія б ні былі літоўскія князі "пасіянарны", яны б не здолелі заваяваць мячом густанаселеныя землі з высокім узроўнем эканомікі і культуры. Безумоўна, гаворку можна весці толькі пра запрашэнне ваяўнічых князёў-паганцаў (гэта значыць, нехрысціян) на вялікакняскі стол беларускіх гарадоў — Наваградка, Полацка, Турава, Пінска і іншых. Літоўскія князі, сеюшы на стол, абавязкова прымалі хрысціянства — праваслаўе ці каталіцтва (у залежнасці ад кан'юнктуры) і праводзілі палітыку феадальнай вярхушкі гэтых гарадоў. Такім чынам, можна гаварыць пра развіццё традыцыі "варагаў" на заходнеславянскіх землях. Як не было заваявання варагамі Кіева і Ноўгарада, так яе не было ў Наваградку і Полацку.

М. Улашчык піша: "Чым, аднак, адрознівалася літва ад русі? Аб тым, што мова жамойці адрознівалася ад рускай, упамінае толькі летапіс Красінскага, і прытым усяго адзін раз (у сувязі з назваю "Жамойць"). Відаць, для летапісцаў, як і было заведзена ў сярэднявеччы, самым істотным было пытанне не этнічнае, а рэлігійнае. Русь была хрысціянскай, літва і жамойць — паганскімі. Пераход літоўцаў ці жамойтаў у хрысціянства (па праваслаўным абрадзе) абазначаў пераўтварэнне неафіта ў "русіна"... "Русінамі" рабіліся Гедымінавічы і наогул знатныя літоўцы і жамойты, якія атрымлівалі ўладанні на Русі, дзе яны адразу хрысціліся. Адначасова, трапляючы ў іншае этнічнае асяроддзе, мянялі і мову..." І далей: "Казанне (пра ўтварэнне Вялікага княства Літоўскага. — А. К.) ніколі не называе Наваградскае княства ні літоўскім, ні жамойцкім. Яно існуе само па сабе, займаючы пры гэтым становішча (у палітычных адносінах) вышэй, чым Літва ці Жамойць. Князі-літоўцы ў Наваградку былі кімсьці нахталт варагаў, але варагаў, якія не дэнацыяналізаваліся. У той жа час гэтыя князі ў казанні ніколі не называюцца ні літоўскімі, ні жамойцкімі, а толькі наваградскімі (дакладней, вялікімі князямі новаградскімі)..."

Такім чынам, М. Улашчык зрабіў прычыновы паварот у тэме ўзнікнення Вялікага княства Літоўскага. Два таму ў Поўным зборы рускіх летапісаў, ім падрыхтаваныя і апублікаваныя, назаўсёды застануцца скарбніцай, з якой беларусы будуць чэрпаць і чэрпаць, каб плаціць па рахунках гісторыі. Толькі гэтыя летапісы праўдзіва пацвердзілі, што мы былі, што мы ёсць, што мы можам заплаціць сябру і ворагу. Кожны народ мае сваіх сяброў і ворагаў, і як бы ні ганарыліся беларусы сваёй рахманасцю, яны — народ.

Дарэчы, пасля ўважлівага прагнання 32 і 35 тамоў ПЗРЛ мне зрабілася зразумела, што Вялікае княства Літоўскае было дзяржавай з надзвычай кроккім унутрыпалітычным стрыжнем. Прычыны гэтага навідавоку. Розныя этнасы, розныя канфесіі. Гісторыя Масквы, што ў тыя ж часы ўзрастала на суседніх абшарах, пацвердзіла гэтае перакананне. Народы, якія насаялі Маскоўскую Русь, аб'ядналіся ў адзін рускі народ у першую чаргу таму, што не мелі альтэрнатывы праваслаўя і самадзяржаўя. А найменне "рускай", па некаторых меркаваннях, яны ўзялі ў сваіх усходніх суседзях, якія мелі больш падстаў называцца "руссо". Хакаш б тоўнаго, каб пацярджэць русую. Самакаштоўнасць у дыялогу з летувісамі, палякамі, татарамі, немцамі, мадзьярамі і іншымі.

На варта, некаторыя рэчы мінаюць незваротна. Адносіны русі (беларусаў) і літвы ў сваім развіцці дасягнулі той мяжы, калі гаворкі пра існаванне двух суседніх народаў у адзінай дзяржаве і быць не можа.

(Працяг на стар. 12)

ПАДАРУНКИ ДА ТРОХГОДДЗЯ

У Наваполацку адбылася імпрэза, прысвечаная 3-годдзю Таварыства вольных літаратараў. Тэвэлаўцаў віншавалі Полацка-Глыбоцкая філія СП, гістарычны клуб "Княжыч", тэатр-студыя "Зніч", гарадскі нацыянальны цэнтр. Кіраўнік тэатра-студыі "Зніч" Сяргей Анішчанка паведаміў, што студыя пачынае працу над запісам магнітаальбома песень на словы збрана ТВЛ Юрыя Гуменюка.

Якраз у гэты дзень у Наваполацк прыйшлі свежыя нумары газеты "Культура" (дадатак да якой літаратурна-філасофскі зшытак "ЗНО" быў цалкам прысвечаны 3-годдзю Таварыства) і "Наша Ніва" (якая прарэкламавала выданні ТВЛ). Падарунак літаратурнай суполкі з цэнтрам у Наваполацку зрабіў і часопіс "Крыніца" — у сваім семнацятым нумары, які выйшаў на пачатку мая, змясціў гумарыстычнае даследаванне Кліма Маркоўкіна "Найноўшая гісторыя тварэння вольнае літаратуры (ТВЛ)".

А. К.

СЛОЎНІК ВЫЙШАЎ У ПОЛЬШЧЫ

У Варшаве пабачыў свет "Беларуска-польскі і польска-беларускі слоўнік", які склалі навукоўцы Варшаўскага ўніверсітэта Тэрэса Ясінска і Альберт Барташэвіч. Выданне ўключае ў сябе 15 тысяч слоў і прыкладаў іх прымянення. Для зручнасці карыстання прыводзяцца фразеалагізмы і ўстойлівыя выразы. Да ўсяго ў канцы слоўніка прыводзяцца геаграфічныя назвы і скарачэнні, а таксама падаецца кароткая інфармацыя пра найбольш важныя адметнасці беларускай мовы. У першую чаргу слоўнік адрасаваны вучням пачатковых і сярэдніх школ з беларускай мовай навучання. Ім з спехам змогуць карыстацца і студэнты, якія авалодваюць беларускай і славянскай філалогіяй. Выданне тым больш своечасовае і карыснае, што папярэднік яго "Падручны польска-беларускі слоўнік" пад рэдакцыяй Антаніны Абрэмбскай-Яблонскай і Мікалая Бірылы выйшаў яшчэ ў 1962 годзе і даўно стаў бібліяграфічнай рэдкасцю.

"ПЕРШАЦВЕТ", № 5

На другой старонцы вокладкі, дзе пастаянна змяшчаюцца выказванні вядомых літаратараў пра родную мову, беларускасць, нацыянальнае Адраджэнне, змешчаны словы незабытага В. Бечыка: "У роднай мовы — асаблівае, светлае цяпло. Па-руску я магу напісаць лірычна, але гэта ўжо, як горныя высі — не відаць усіх гэтых узлескаў, горак, не чуць роднай гаворкі, няма самай натуральнай арганічнасці — адпаведнасці слова дыханню, першаснаму правдытоку думкі і пачуцця".

А хараво роднай мовы і імкнучца данесці да чытача першацвэтаўскія аўтары. Паззія прадстаўлена імёнамі В. Драздовай, І. Гаравой, Мак. Капыловіча, І. Дзічкоўскай, В. Градзінар, А. Едчак, Н. Дзівінай, І. Шаўляковай, М. Адама, Т. Копыцевай, з праявілі творамі выступаюць Н. Старавойтава, А. Ветах, М. Канановіч.

На агульным фоне хораша глядзіцца... "Ліцэйскі зшытак", у якім змешчаны пробы пра навучэнцаў 22-ой групы ліцэя пры Беларуска-польскім гуманітарным адукацыйна-культурным цэнтры Р. Падалькі, К. Кадол, М. Астрэйкі. Уступнае слова "Натуры загадкавыя, рамантычныя" прамаўляе Ю. Алесніна.

У "Гасцёўні" ўтульна адчуваюць сябе І. Шамякін (урывак з апавесці) і А. Емяльянаў (вершы).

На пытанні "Першацвэта" адказвае каардынатар культурных і выдавецкіх праграм Беларускага Фонду Сораса А. Анціпенка — "Я пішу вершы... па-ангельску".

У раздзеле "Крытыка" — развагі Я. Конева пра апавесць В. Адамчыка "Кілавы д'ябал" ("Шлях у будучыню, шлях у мінулае"), рэцэнзія-эсэ Н. Кузьміч на зборнік паззіі Т. Бондар "Час душы, час вясэрні" ("Будзе раніца"), прачытанне А. Карлюкевічам пазычанай кнігі В. Шніпа "На рэштках Храма" ("Выбар шляху").

На завяршэнне нумара — раздзелы "Народнае" (вершы А. Каленік з прамовай Т. Мазур "Паззія перажытага") і "Жароўня" (вытрымкі з асобных твораў, дасланых у рэдакцыю часопіса).

Анкета "ЛіМа"

Працягваем друкаваць матэрыялы "ЛіМаўскай" анкеты.

Рэдакцыя прасіла адказаць на наступныя пытанні:

1. Што такое "пазія чыстае красы" ў кантэксце сучаснай беларускай літаратуры — васільёк, які прыўкрашае ніву, званіца, якая ўзвышаецца над мітуснёй быцця, ці нешта іншае?
2. Ці варта сёння творцу думаць пра сваю папулярнасць, і як у цяперашніх варунках дамагацца папулярнасці беларускамоўнага твора?
3. Што такое змена пісьменніцкіх пакаленняў? У вас ёсць папярэднікі і наступнікі ў літаратуры?

ДУШУ ВЫЛЕЧЫЦЬ МОЖНА...

1. Калі б Фет не быў прапаведнікам "чыстага мастацтва", ці выйграла б ад гэтага яго паззія? Пытанне такое ж бессэнсоўнае, як і развагі над тым, якая лірыка іграе больш важную ролю: інтымная ці грамадзянская. Пры ўсёй важкасці аргументаў на карысць апошняй, нават пры судносінах 10:1, гэтая адзінка ставіць іх у аднолькавае становішча. Такая дзіўная арыфметыка.

Зрэшты, 10:1 мне здаецца яўным перабольшваннем, калі параўнаць, напрыклад, "Пагоно" і "Раманс" ("Зорку Венеры") Максіма Багдановіча. Больш справядліва было б 5:5. Калі ж браць рэчы слабей, то і само параўнанне губляе ўсялякі сэнс.

"Паззія чыстай красы" нікога не прыкарошвае і не адмаўляе, хоць менавіта за гэта яе часам папракаюць. Калі ў горадзе побач з ружай вырастае краліва, ружа з-за такога суседства не становіцца менш прывабнай.

І справа нават не ў гэтым. Захопленыя глабальнымі праблемамі, думаючы пра цэлы народ, мы неяк забываем пра чалавека. Канкрэтнага чалавека. Дакладней, пра яго душу. Прайдзіце па тым жа Мінску, патаўчыцеся на Камароўцы, праедзьце ў перапоўненым тралейбусе. Хопіць дня, каб зразумець, што мы незаўважна ператвараемся ў нацыю ДУШЭУНАХВОРЫХ. Не ведаю, ці ўратае прыгажосць свет, але душу вылечыць можна.

Таму і "пазія чыстай красы" мне сёння ўяўляецца хутчэй не васільком, а валер'янам. Вядома, паззію сёння амаль не чытаюць. Тым больш адказнасць кладзецца на яе.

2. Папулярнасць — паняцце адноснае. Стэндыя пры жыцці не чыталі, а калі ён памёр, за яго труной ішоў адзін чалавек — Бальзак. Хлебнікаў нікога не рабіў для таго, каб надрукаваць свае вершы, карэктурю за яго заўсёды вычыталі іншыя. Зборнік Фета, выдадзены ў 1863 г., не разышоўся да самай смерці пэнта.

З другога боку, напрыклад, у Дзям'яна Беднага з 1918 па 1921 год выйшла звыш сарака вершаваных зборнікаў. Тыражы іх пераўзыходзілі тыражы кніг усіх савецкіх пэнтаў таго часу, разам узятых.

Дбаць альбо не пра сваю папулярнасць — кожны вырашае сам. Адных папулярнасць псуе, другіх, наадварот, натхняе на новыя шэдэўры, трэція да яе абсалютна абыхаваюць.

Разам з тым, папулярнасць творцы гэта адначасова і сведчанне папулярнасці літаратуры, якую ён прадстаўляе, таму найпершая

задача крытыкаў — прапагандаваць усё цікавае, самабытнае, звяртаць на яго ўвагу чытачоў і такім чынам дапамагчы стаць папулярным.

Беларускай літаратуры сёння асабліва цяжка змагацца за сваю папулярнасць ці, іншымі словамі, быць канкурэнтназдольнай на кніжным рынку. І не толькі таму, што ў рэспубліку шырокім патокам хлынула літаратура, якую раней набываць было або вельмі праблематычна, або наогул немагчыма (у тым ліку і досыць падазронай якасці, але надзіва папулярную ў чытачоў). Яшчэ і таму, што сёння ў масавага чытача адносіны да літаратуры далёка не тыя, што былі сто ці хаця б пяцьдзесят гадоў назад. У літаратараў з'яўляецца ўсё больш і больш канкурэнтнаў сярод прадстаўнікоў іншых прафесій за права валодаць вольным часам магчымага чытача.

Таму дамагацца папулярнасці беларускамоўнага твора неабходна ў тым ліку і з дапамогай рэкламы (сённяшняя рэклама беларускай літаратуры, на вялікі жаль, мала чым адрозніваецца ад той, якая была яшчэ на пачатку стагоддзя — такая ж скупая і аднастайная). Мала што даюць для папулярнасці беларускай літаратуры існуючыя літаратурныя прэміі і званні, колькі яны ўжо даўно "скампраматавалі" сябе ў вачах масавага чытача.

Нарэшце, не будзем забывацца, што ва ўсім свеце самымі папулярнымі жанрамі літаратуры (хай сабе і з прыдаткам "масавай") з'яўляюцца дэтэктыў і фантастыка. Ну, яшчэ хіба казка і ў нейкай ступені любоўны (жаночы) раман, "адаптаваны" для чытання ў дарозе. Жанры, якія на нашай глебе прыжываюцца чамусьці надзвычай кепска.

Зрэшты, якія жанры і каго з беларускіх пісьменнікаў сёння чытаюць больш, каго менш, сказаць даволі цяжка, колькі падобная статыстыка ў нас амаль не праводзіцца. Амаль, таму што ўсё ж нешта ў гэтым плане робіць "Наша Ніва", некалі своеасаблівы кніжны "хіпарад" праводзіла "Крыніца". Складанасці ў такой рабоце няма аніякай (неабходную інфармацыю можа даць любая кнігарня), яна была б па сілах той жа "Звяздзе".

Падобная практыка даўно ўжо існуе ў нашых суседзях, дзякуючы чаму можна даведацца, што летася, напрыклад, самым папулярным польскім аўтарам у Польшчы была Ё. Хмялеўска. "Книжное обозрение" паведамляе, што ў лютым 1996 г. найбольшым сумарным тыражом у Расіі былі выдадзены кнігі С.

Маршака (168000) і К. Чукоўскага (160000). Безумоўна, і падобная інфармацыя ў нейкай ступені ўплывае на папулярнасць таго ці іншага аўтара.

3. Паняцце "пісьменніцкія пакаленні" асабліва бязлітасна эксплуатавалася савецкай крытыкай. З яго дапамогай можна было лягчэй заганыць пісьменнікаў у розныя абоймы, выстройваць іх у шарэнгі, каб разам крочыць у светлае заўтра. Хто выпадаў з гэтай шарэнгі — раз, другі, трэці, — паступова становіўся як бы творцам "другога гатунку".

Вядома, можна казаць пра пакаленне пісьменнікаў-франтавікоў, пакаленне пісьменнікаў-шасцідзесятнікаў і г. д. Але гэта найперш сведчанне іх узросту і часу, у якім яны тварылі ці фармаваліся як творцы.

Чым самабытней становіцца талент пісьменніка, тым цяжэй яго ўціснуць у рамках аднаго якога-небудзь пакалення (фармальна, вядома, гэта зрабіць можна лёгка). І наадварот, чым драбней таленты, тым лягчэй яны групуюцца, выстройваюцца ў шарэнгі. Што з таго, што, напрыклад, Барадулін і Разанаў па сваім узросце належаць да розных пакаленняў — на маёй кніжнай паліцы яны заўсёды стаяць побач, а творчасць кожнага з іх настолькі непаўторная, што ўвогуле як бы стаіць па-за рамкамі любых пакаленняў.

Змена пісьменніцкіх пакаленняў не заўсёды азначае пераход літаратуры на якасна новы ўзровень. Інакш сёння ўжо ніхто не чытаў бы Шэкспіра, Бальзака, Мапасана, Дастаеўскага і г. д. Але: кожнае новае пакаленне прыходзіць у літаратуру, узбагачае яе ведамі, раней недаступнымі, і творчым вопытам сваіх папярэднікаў. У яго, як правіла, лепшыя ўмовы для працы і лепшыя магчымасці для самарэалізацыі.

Праўда, узняўшы ў рукі два творы, адзін з якіх напісаны сто гадоў таму, а другі сёлета, мне часам хочацца параўнаць іх з двума аўтамабілямі. Адзін — ручной зборкі, другі — аўтаматычнай. Першы мне здаецца больш цікавым і выклікае большую вагау, і ў той жа час я разумею, што будучыня — за другім.

Мае літаратурныя прыхільнасці з гадамі неаднойчы "карэкціраваліся". Пачынаў пісаць я пад уражаннем твораў Коласа. "Новая зямля" дужа дапамагала мне, школьніку, знайсці патрэбную рыфму. Пасля былі Багдановіч, Ясенін, Вазнясенскі, Барадулін. Апошняе захапленне — Юры Кузняцоў.

Алесь БАДАК

КВЕТКІ ПРАРАСТАЮЦЬ ПРАЗ АСФАЛЬТ

1. У "чыстым" выглядзе "пазія чыстае красы" ў нас не прысутнічае ні ў кантэксце сучаснай беларускай літаратуры, ні ў кантэксце класікі. Максім Багдановіч, найбольш блізі, здаваўся б, да лініі "чыстага харавства", творча засвойвае й іншую эстэтыку — "атручаных кветак", інакш кажучы, дэкадансу. Праз ягоную лірыку праходзіць матыў кваласці, а "блэклы, высахшы лісток", пра які згадвае Багдановіч у пазычаным прадмове да "Вянка", — яскравая эмблема дэкадансу. Калі пазты з атачэння Фета й Цютчова маліліся на жывую, росную ружу, дык Багдановіч апыавае інакшую красу: **Засушыў я на панеры Краскі, свежыя калісьці, Думак шчырых і чушыя.**

Пэнтам "чыстае красы" Багдановіча абвясцілі "нашаніўскія" крытыкі, дзеля пэўнай асацыяльнасці ягонай лірыкі. Але Максім Кніжнік — не той пэнт, які хаваецца ад грамадскіх турботаў у вежы са славае касткі або чорнага дрэва. Шэраг вершаў Багдановіча ("Мажы", "Народ, Беларускі Народ!", "Песняру", "Пагона") зараджаны высакаградскай энергіяй грамадзянскага неспакоя. Той накірунак сучаснай паззіі, які некаторыя крытыкі вызначылі як "багдановічаўскі", азначае арыентацыю на інтэлектуалізм, кніжную традыцыю, рацыянальны пачатак, а не на "чыстую красу". Гэтым шляхам, на маю думку, ішоў Уладзімір Жылка, сёння ідуць Алесь Разанаў, Адам Глобус (як пэнт), Алес Мінкін.

Калі ж шукаць агульную метафару для вызначэння мастацтва нашых дзён, дык вось яна: гэта кветкі, якія прараслі праз асфальт, смецце, бруд і друз і закрасавалі над імі.

2. Творцы, безумоўна, варта сёння думаць пра чыгальнасць сваіх твораў і пра свайго чытача. Як, зрэшты, і ўчора. А шлях да чытача можа пралягаць і праз стварэнне ўласнага іміджу. Ёсць творцы, якія прагнуць, каб пра іх гаварылі, прытым усё адно што, абывагарылі. І ў гэтым жаданні мне не бачыцца нічога асабліва благага, які ў падкрэсленай сіціласці. Апошняе — таксама імідж. Нядрэзна, калі аўтар мае свайго прафесійнага чытача — крытыка. Але няварта спадзявацца, што гэты крытык будзе дадзены яму па "размеркавальніку", як у былыя часы. Не выглядае бессэнсоўным меркаванне аўтара, што яму не трэба ніводнага чытача — хопіць сябе самога. Выказаныя гучна, пры пэўных абставінах, такая заява можа прывабіць таго самога чытача, на ўвагу якога ўпотаў спадзяецца кожны творца. Нарэшце, можа прывесці плён і моднае на сёння "раскручванне" творцы, з падключэннем рэкламы, з гучнымі "пэрформансамі" і эпажакнасцю. У кожнага творцы — свой спосаб і свае магчымасці.

На другую частку пытання хочацца адказаць так: калі цяперашнія варункі нялюдскія і неспрыяльныя для літаратуры, дык трэба імкнучца мяняць гэтыя варункі. Не трэба цешыцца думкай, што ва ўмовах вонкавага ўціску творы пішуцца лепш і таленавіцей. Творцы патрэбна прастора. Калі гэтая прастора звужаецца, калі ідуць у наступ антылітаратурныя сілы, трэба супольна ставіць і вырашаць цэхавыя, чыста прафесійныя праблемы і на гэтай падставе гуртавацца. Адкінуўшы рознасць у света-

поглядах і эстэтычных прынцыпах.

3. Творцы прыходзяць і сыходзяць, нараджаюцца, стаюцца ў "спісваюцца", але пакаленні застаюцца. Заўсёды ў літаратуры — свае "маладыя" і "старыя", "пачаткоўцы" і "класікі", "традыцыяналісты" і "новая хваля". Проста па-рознаму могуць назваць сябе "маладыя" і "старыя", інакш бачыць свет і прызначэнне літаратуры. Адбываецца не змена пакалення, а змена арыенціраў, пераацэнка каштоўнасцей, складаны рух мастацтва з пераменаю каардынатаў.

Мне цяжка казаць пра сваіх непасрэдных або далёкіх папярэднікаў — на гэтае пытанне лягчэй адказаць, калі твая мастацкая сістэма блізкая да самазавершанасці. Увогуле, лепш, калі пытанні ідэнтыфікацыі займаюцца іншыя — крытыкі, даследчыкі. Лягчэй назваць улюбёных аўтараў — але іхні досвед скарыстоўваеш часцей "наадварот", каб не паўтараць чужы шлях. Магу сказаць, што мне шмат даў удзел у літаратурным згуртаванні "Тутэйшыя" — у сэнсе максімалісцкага стаўлення да тэксту, які ствараеш, у імкненні няспынна падвышаць "планку" патрабаванняў да сябе.

Я чуў, што мае крытычныя і літаратуразнаўчыя назіранні робяцца падмуркам студэнцкіх курсавых і дыпломных прац (асабліва даследаванне купалаўскай драматургіі). Гэтая навіна цешыць, бо яна працуе на стварэнне адметнай літаратуразнаўчай школы, якая стане сумай высілкаў шэрагу даследчыкаў "новае хвалі".

Пятро ВАСЮЧЭНКА

ЗГАДКА вядомага шэкспіраўскага героя пра тое, што жыццё — тэатр, а людзі ў ім — актёры, напэўна, небеспадстаўная. Па вялікім рахунку, у рэальнасці гэтак, відаць, і ёсць, бо мала хто, блытаючыся ў быццёных лабірынтах, трапляе на сваю "паліцу жыцця". Яно ж, асабліва цяпер — гульня па правілах і без іх.

Прынамсі, аналогія ў пэўнай ступені перагукваецца са зборнікам п'ес У. Сауліча "Халімон камандуе парадам", куды ўвайшлі тры творы: аднайменны, а таксама "Адзін Гаўрыла ў Полацку" і "Сабака з залатым зубам".

Ужо самі назвы вылучаюць таемны падвох, утрымліваюць супярэчнасць, правакуючы канфлікт. Сапраўды, пры патрэбе звычайна ўжываецца ідыёма "не адзін Гаўрыла ў Полацку", тут жа насуперак усяму — адзін. Далей... Можна, яшчэ з часоў В. Дуніна-Марцінкевіча (быліца "Халімон на каранцы") нагадаць пра сябе Халімон. Ну і,

ратка" Марфа, тэлевізійчыкі Іван Сідаравіч і яго памочнік зух Вася, бо і яны пашыраюць камедыюную матывацыю. Па логіцы твора кожны з іх "вядзе" сваю партыю, утвараючы багатую плынь чалавечых узаемадчыненьняў: калгасны кіраўнік дыпламатычна "гуляе" ў "нязнайку", Марфа "лупце" бюракраты і бюракратызм, тэлежурналісты, абы перадача атрымалася, выйшлі ў апараты прасцякоў і г.д.

Калі ў "Халімоне..." персанажы жывуць весела, лёгка, а сам твор мае нямаля фарсвадзільных элементаў, то атмасфера ў камедыі "Адзін Гаўрыла ў Полацку" — цяжка, насыпаная, на мяккіх вялікага канфузу, сацыяльна-бытавога скандалу, а "спадзвіжніцтва" галоўнага героя Гаўрылы Патапавіча Грамыхальскага, сталічнага чыноўніка, нагадае слана ў посуднай краме. Тут і смех іншы, быццам бы напалову, нейкі няпоўны, другія сарказм і танальнасць. Зрэшты, у творы раскрываецца тып пэўнага часу, а, дакладней, — параджэнне гарбачоўшчыны з яе магутным пустазвонствам і

увасаблення. Зрэшты, яго можна разглядаць як сэнсавую канфліктагему, дзякуючы якой многія ў камедыях ставіцца з ног на галаву. Толькі, праўда, не ў тым вытанчана-зацёмненым, абстрагаваным сэнсе, як у некаторых драматургаў замежжа.

Абсурд пранізвае быт, асабісты і службовы ўзаемадчыненьні персанажаў і ў трагікамедыі "Сабака з залатым зубам", у якой, як і ў папярэдніх творах, ёсць, безумоўна, гіпербалічныя гратэскныя моманты, умоўнасць, спалучаныя з натуральнымі жыццёвымі малюнкамі. Аўтар умела "разводзіць" персанажаў на супрацьлеглыя жыццёвыя пазіцыі: адну з іх прадстаўляе чалынік раённага выцяраўніка Каранат Козлікаў, яго жонка Фяўроня, іх дачка Лада, міліцыянер Дзюба, старшыня калгаса Абуцгайла; другую выражаюць маці Козлікава Кацярына Карпаўна і яе былы сусед па вёсцы дзед Язэп.

Асабліваць трагікамедыі ў тым, што драматургічна прастора абмежавана своеасаблівым плячам — домам і сям'ёй Козлі-

чуццё на чужы боль і бяду. Таму невыпадкава праз напластаванні сітуацый гучыць лейтматыў, выражаныя маці Козлікава: "Што з людзьмі парабілася?"

Па тыпажы, бытавых дэталях, індывідуалізацыі мовы, каларытных сімвалах, якімі ўяўляюцца "залаты зуб" і "чорны колер хаўтур", умелым згортанні матэрыялу ў цэласнасць трагікамедыю "Сабака з залатым зубам" не без падстаў можна аднесці да сур'ёзных набыткаў нацыянальнай драматургіі апошняга часу, аб чым сведчыць і першая прэмія аўтару некалькі гадоў таму назад на конкурсе "Літаратурнай газеты".

Што можна было б сказаць пра п'есы У. Сауліча і іх герояў наогул? І Халімон Капытка, і Гаўрыла Патапавіч, і Каранат Каранатавіч, і іншыя персанажы — вельмі характарныя, з выразным псіхалагічным малюнкам, кожны з "ізомайкай". Першы з іх "Халімон Свінаравіч" — так нібыта памылкова ахрысцілі яго ў тэлеперадачы — абагульненне шэрагу рысаў ідэятыпага і натуральнага вясковага існавання, цэльнакватасці; другі — метафара чыноўняй беспачуццёвасці, пражэктёрства і ўяўнай глыбакадумнасці на мяккіх з дурасцю; трэці — не проста ілюстрацыя святатацтва, а ўвасабленне перадажэння чыноўніцтва сярэдняй рукі да страты нармальна чалавечых пачуццяў, сораму і сумлення, чым падкрэсліваецца ўвесь маральны жых шматлікіх сучасных працэсаў і з'яў. Грамыхальскія, козлікавы, капыткі, на жаль, плодзяцца не толькі ў крызісных абставінах. З-за іх ствараецца адпаведнае асяроддзе і ў сваю чаргу жывуць прыстасаваны шматлікі дзюбы, самазваны і г.д. Яны — іх сацыяльнае апірышча. І першыя і другія заўжды разам, бо, па сутнасці, уяўляюць сабой сіямскіх блізнят. "На каго вы мяне кінулі? Што ж я буду без вас рабіць?" — адчайна выгуквае міліцыянер Дзюба, выражаючы думку таіх, як сам, убачыўшы маёра Козлікава ў труне.

Праўда, п'есы У. Сауліча даюць падставы і для крытыкі. Кепска, калі, напрыклад, герой ці героіня адпаведнага інтэлектуальнага ўзроўню прамаўляе: "Звар'яець чалавек фармальна на гэтым тэлебачанні". Або: "А для ўсёй душынай і цялеснай завяду сабе паліубоўніцу" ("Халімон камандуе парадам"). На агульным фоне камедыі ў канкрэтным кантэксце яны падаліся мне неарганічнымі.

Думаю, для выўлення матываў паводзін герояў, паўнаты іх характарыстык дзе-нідзе варта было б больш увагі ўдзяліць мастацкаму спасціжэнню каранёў з'яў, вытокаў працэсаў.

П'есы са зборніка "Халімон камандуе парадам" "укладаюцца" побач з творамі шэрагу драматургаў розных пакаленняў. І гэта не перабольшванне. Праз пэўныя супастаўленні (мастацкія сродкі, стылістыка, сімволіка, некаторыя сэнсавыя і сацыяльныя прыкметы) можна заўважыць, што У. Сауліч працягвае традыцыі нацыянальнай драматургічнай школы: у форме падачы матэрыялу ёсць блізкасць да Дуніна-Марцінкевіча ("Пінская шляхта"), у дэталі пазнаецца уплыў К. Крапівы ("Хо тэмеца апошнім", "Брама неўміручасці"), а ва ўменні ладзіць дыялогі, ствараць камедыійныя калізій бачыцца творчым вучою ў А. Макаёнка ("Таблетку пад язык", "Святая прастата") і іншых аўтараў розных кірункаў. Арыентацыя на сур'ёзную драматургію, апора на традыцыі не кідае ценю на творы У. Сауліча. Самае, бадай, галоўнае, што яны ўжо аказаліся прыдатнымі як для аматарскіх, так і некаторых прафесійных тэатраў, і гэта найлепшая ім ацэнка.

Некалі ў эпоху Рэфармацыі тэатральных актёраў часта называлі камедыянтамі. У сённяшнім нашым супярэчлівым быцці расплазілася мноства камедыянтаў проста з жыцця. Пра іх — п'есы У. Сауліча.

Міхась КУЗЬМІЧ,
кандыдат філасофскіх навук

КАМЕДЫЯНТЫ ЖЫЦЦЯ

бясспрэчна, адмысловы іранічна-смахавы эффект прыхаваны ў назве "Сабака з залатым зубам". Знешнія прыкметы аказаліся невыпадковымі і не ашукалі. У п'есах — арыгінальны драматургічны матэрыял, пададзены ў абсурдна-жартаўлівым, іранічна-сатырычным стылі, а на паказ выстаўляецца шэраг "камедыянтаў", якія запатрабаваны з жыцця глыбінкі.

Зразумела, у жыццёвага абсурду, стваральнікам якога з'яўляецца чалавек, у параўнанні з мастацкім, куды больш складаная матэматычна-псіхалагічная формула. Аўтар жа прыкмеці і "б'е" на галоўнае: асабліва ў перыяд вялікіх грамадскіх зрухаў, калі вакол неразбярыха і бяладдзе, навідавоку ўсё часцей ці то па злой іроніі, ці то па волі лёсу дурасліцы, сумленне якіх разбэрсана; прайдзісветы, гарлапаны, штукары, а то і паганцы з нядобрымі намерамі. Бывае, але радзей, наадварот — у цэнтры падзей і людской увагі трапляюць людзі някепскія, бяскрыўныя, рахманыя і працавітыя, але, як звычайна кажучы, са сваім царом у галаве, такія, як Халімон Капытка ("Халімон камандуе парадам"). Яму, памяркоўнаму і прыземленаму, вечна занятую побытавымі клопатамі, нярэдка на падлітку, са сваім адвечным "ядром корань", наканавана ўзарваць вясковую ідылію.

Шматлікімі падрабязнасцямі, што тычацца галоўнага героя, даведзенымі да абсурду, "сшыта" арганічная камедыійная тканіна, дзе перапляліся і рэальныя і гульнявыя элементы. Сапраўды, што ні вазьмі: фарбаванне хлечука, пастрыжка-ачалавечанне парсюка да тэлездымкаў, пошукі Халімонам капелюша, ягоныя маналогі пра тое, які ён значны чалавек і мала хто яго раўня, апавяшчэнне суседзяў і начальства, запіс і саматэлеперадача — ва ўсім гэтым імкненне перайграць рэальнае жыццё. Зразумела, тут больш за ўсё іронія, сатырычна-гумарыстычны фарбаў, праз якія схлістваюцца сацыяльна-маральнае і індывідуальна-чалавечае, звязанае ў адзіны тугі вузел праблем.

Але не адзін Халімон — смехатворца і грэшнік у камедыі, а і старшыня калгаса Мітрафан Пятровіч, суседка героя, "дэмак-

татальна дэмагогія і адначасова водгук на сацыяльную сітуацыю, хаця па сутнасці выходзіць за межы згаданага часовага кантэксту.

Як алхімікі ў сярэднявеччы марна шукалі "філасофскі камень", які быццам бы даруе вечную маладосць, так і Гаўрыла Патапавіч, эксперыментуючы, талдычыць пра магчымасць, неабходнасць і карысць безразводнага шлюбу — выратавання ўсяго Чалавецтва.

Зразумела, што гэта так званае мудраванне на мелкаводдзі. Больш таго, нармальны чалавек ад такога філасофствання з'ехаў бы з глузду, а Грамыхальскі ўласныя вышукі выдае за меру разумнага і вечнага, як геніяльную ідэю.

Аўтар абыгрывае дзве асноўныя думкі, супрацьлеглыя сваёй скіраванасцю: вечны шлюб і развод. Яны заўсёды побач і ў філасофскім і сацыяльна-бытавым сэнсе.

У жыцці складаецца так: у дылтантаў і пражэктёраў сур'ёзныя праблемы заўсёды прымітывізуюцца. Не выключэнне і Грамыхальскі. Праблема безразводнага шлюбу, згодна меркаванню тэарэтыка, вырашаецца вельмі проста: для аматараў чужых жонак зрабіць партыю ложкаў з замацавальнікамі, а ў транспарце павесіць шыльды, нахштальт: "У гарадскім месцы не кахаць".

Разумовыя здольнасці Грамыхальскага, ягоная постаць як "вялікага рэфарматара" і "першаадкрывальніка новай эры ў сямейных адносінах" раскрываецца праз парадасальныя эпізоды і сітуацыі, шматлікія бытавыя дэталі і рэмаркі-заўвагі. Робацца гэта нязмушана-акрэслена. Дастаткова нагадаць эпізод з чытаннем дакумента надзвычайнай важнасці, роўныя якому няма, каб праясніць сее-тое. "Я, Гаў...Гаў...Гаў...рыла. Я — Гаў..." нудзіць Грамыхальскі. А між тым паміж радкоў прачытваецца не ўсхваляванасць Гаўрылы Патапавіча, а хутчэй — яго сацыяльна-псіхалагічная характарыстыка. Дзякуючы метафарычнаму кантэксту, уражанне такое, быццам бы герой варты не больш, чым на моцнае і раскацістае сабакае браханне, рэха ад якога, праўда, усё ж запаўняе пэўныя сацыяльныя абшары. Здаецца, непрыкметная дэталі, але гульнявая і вельмі важная сваім сэнсам.

І ў "Халімоне..." і ў "Гаўрыле..." нямаля ірацыянальных момантаў, а парадокс — напэўна, адзін з самых ёмкіх прыёмаў

кавых, інакш кажучы, мікрамадэлю грамадства, дзе, як у люстэрку, адбіліся шматлікія сацыяльна-маральныя праблемы і, бадай, асноўныя, на якую нанізваюцца астатнія, — духоўнае ачмуэрэнне, маральна-этычны разлад паміж пакаленнямі.

Козлікаў — тыповы местачковы самадур, духоўны перааджэнец, які трапіў "з гразі ў князі". "Ушыўся ў сабаччу шкуру" — так характарызуе яго маці. Карыстаючыся метафарай твора, можна сказаць, што ён — "амаральны танк", які душыць святое, зневажае чалавечую годнасць, думае адно, гаворыць другое, а робіць трэцяе. Каму толькі ад яго ні дастаецца: прайдосе Дзюбе, работнікам загса, пахавальнага бюро і г.д.

Драматург "упільнаваў" нейкі, можа, нават заканамерны для сённяшніх будняў, але ў той жа час "ненармальны" і адначасна вельмі жывучы, парадокс: начальнік выцяраўніка — заўяты самагоншчык і самы горкі п'янтос, ён жа — душагуб роднай маці.

Да пары гаспадару дома — і яго жонка Фяўроня з яе мяшчанска-зайздросніцкай псіхалогіяй і фарысейска-падманлівай філасофіяй жыцця. Абмежаваная, як і муж, капрызная, наравістая, без унутраных тармазоў, яна жыве для асабістай уцехі. Захацецца сабаку ў кватэру, каб не горш як у другіх, трэба сабаку залаты зуб, бо ставіць хто-нішто, неабходна свякроў са свету зжыць — нідзе для яе няма перашкод, усюды яна бярэ верх.

Арганічна дапаўняе сямейную атмасферу і псіхалогія дачка Лада, хаця і разумее амаральнасць паводзін бацькоў і быццам бы і не заўсёды іх падтрымлівае, але фактычна дзейнічае заадно. Яна — разбэшчаная і эгаістычная натура, жорсткая і бязлітасная.

Такім чынам, Козлікаў, яго жонка і дачка жывуць у перавернутым свеце, са сваімі меркамі добра і зла, якія разыходзяцца з традыцыйнай народнай мараллю, але тым не менш выдаюць яго за нармальны, у вышэйшай ступені зладжаны і разумны, а па ацэнцы Козлікава — "абсалютная гармонія".

Некрыкліва, але даволі выразна, пафіласофску мудра, стрымана і зладжана абмаляваны вобразы Кацярыны Карпаўны і дзед Язэпа — вуснамі якіх гаворыць сама мудрасць, чысціна і ўнутраная зграбнасць. Пасуе ім мякка-далікатная манера паводзін,

вось — некаторыя загалюкі: "Бессмяротныя жабракі", "Нобель і магілёўская бальніца", "Праваслаўнае дабрачынства", "Святое з паскудствам", "І зноў аб уздзеянні грошай на...", "Чытанка ў парламенцкую залу".

Вока пільнага чытача не абміне і фотопартрты замежных сяброў — дзеячаў на ніве дабрачыннасці, і светлую казку-прыпавесць Сальмы Лагерлёф, і амерыканскі тэрмін "grass roots" — карэні травы. У ЗША так называюць грамадскія аб'яднанні, некамерцыйныя і недзяржаўныя ініцыятывы. "Карэні травы" расстаўляюць і замацоўваюць прыярытэты і перспектывы. Гэты дзірван стабілізуе і ажыўляе грамадства. На чорным пажарышчы паслятаталітарнай Беларусі з дапамогай еўрапейскай дэмакратычнай супольнасці амаль за 10 год мы змаглі стварыць не больш 500 grass roots. Для параўнання: у Маскве, суразмернай па насельніцтве з нашай краінай, гэтых арганізацый амаль 5 тысяч. Увесь

сучасны цывілізаваны свет трымае за аксіёму: забеспячэнне сацыяльных патрэб у дзяржаве павінна грунтавацца на трох сектарах: дзяржава — прыватны сектар — няўрадавыя аб'яднанні грамадзян. Ігнараванне гэтай траістасці парушае раўнавагу грамадства і зніжае гарантыі захавання правоў чалавека".

І яшчэ адна цытата. З верша Міхася Булавацкага, адказнага сакратара "ВІРа":
**Усё дазволена! — Грашы,
Калі душ гвалтуе страўнік!
Але ж, чайкай! — Ідзе Настаўнік
Да бессмяротнае душы...**

Тэма наступнага нумара альманаха — "Да Бога шляхоў многа".

"ВІР" існуе на прыватныя ахвяраванні і шукае партнёраў-спонсараў для ўзаемакарыснага супрацоўніцтва.

Адрас рэдакцыі: 212014, Магілёў, вул. Периамайская, 2, офіс 22.

С. Б.

"ВІР" — ГЭТА ВЕРА І РОЗУМ

На Магілёўшчыне з'явілася новае выданне. Першае і адзінае такога кшталту: інфармацыйна-аналітычны альманах, тэматычны выпуск якога складаюцца з надзённых даведчых і юрыдычных матэрыялаў, хронікі падзей і гісторыка-краязнаўчых звестак, асветніцкіх публікацый і чытанак для дзяцей. Зрэшты, найлепшай "прэзентацыяй" для новага выдання будзе непасрэднае знаёмства чытачоў са зместам альманаха. Ён годна і прыгожа аформлены і збрашываны. Ён зацягвае ў "вір" шматлікіх рубрык, "рассакрчаных" фактаў, трапных фоталюстрацый і дасціпных малюнкаў палемічных каментарыяў і — чыстых, прасякнутых Верай, думак.

Альманах "ВІР" ("Вера і Розум") заснаваны Магілёўскім грамадскім камітэтам "Дзеці

Чарнобыля", рэдактар яго — лідэр гэтага камітэта Наталля Рослава, вакол якой згуртаваліся добрыя прафесійнікі дый проста сумленныя неабыякавыя людзі, здатныя працаваць на ўзроўні высокіх узораў журналістыкі.

Пагартайце першы сёлетні выпуск "ВІРа", прысвечаны дабрачыннасці, з якою... "трэба разабрацца". Пад рубрыкай "Сакрэт" друкуюцца прозвішчы кіраўнікоў, тэлефоны арганізацый і асоб, якія дэкларавалі дабрачыннасць для бядотных і нямоглых. Рубрыка "Прыстасаванні" расшыфроўвае "адметнасці" станаўлення няўрадавых некамерцыйных арганізацый на Магілёўшчыне ва ўмовах пост-таталітарнай дзяржавы. "Сховішчы" прапануюць замалёўкі ды прыпавесці на тэму "неўміручага інстытуту дабрачыннасці"... А

ПРЫСВЕЧАНА ПАЭТАМ-ЗЕМЛЯКАМ

Па ініцыятыве Пружанскай раённай цэнтральнай бібліятэкі імя М. Засіма ў гарадскім Доме культуры адбылося свята кнігі, прысвечанае творчасці паэтаў-землякоў. Напярэдадні была аформлена выстава "Паэзія — гасця нябесная". Праз газету "Раённыя будні" аб'яўлена віктарына "Паэзія Пружаншчыны", у школах прайшлі конкурсы чытальнікаў.

...У зале гасне святло. Праз дыпраектар паказваюцца краявіды Пружаншчыны. Гучыць музыка. На фоне яе то вядучыя, то чытальнікі дэкламуюць вершы М. Засіма. А затым слова мае паэзія М. Купрэва. І хоць ён нарадзіўся на Рагачоўшчыне, але тутэйшая зямля для яго стала роднай — Мікола Сымонавіч жыў на самым ускрайку вёскі Папялёва, што за сто крокаў ад Беларускай пушчы. На жаль, сам М. Купрэў на свяце не прысутнічаў — цяжка дабірацца ў горад на мыліцах.

А вось рэдактара раённай газеты паэта М. Антанюскага шчыра віталі прысутныя. Ён пазнаёміў з творамі са сваёй новай кнігі, рукапіс якой здадзены ў выдавецтва.

Родам з Пружаншчыны і паэты В. Шуткевіч, Н. Радзівончык, Б. Давыдзюк, А. Печнікава... А яшчэ — тмя, хто прабуе пяро, групуецца вакол раённай газеты, уваходзіць у літаб'яднанне "Узлёт".

У. МАКАРЧЫК

"НОВЫЯ БЕЛАРУСЫ" ЗА ...ПАЭЗІЮ

Але, але! Знаходзіцца, няхай і рэдка, ахвотнікі фінансаваць выданне кнігі паэзіі. Пацярджэнне — выхад у дзяржаўным прадпрыемстве "Мінсктмпраект" зборніка Алеся Пісарыка "Ноч дзявочай касы".

Спонсарскую дапамогу ў выданні кнігі аказалі АТ "БелУАЗаўтасервіс", ТОО "Транстэхсервіс", фірма пракату "Адпачынак", ВКФ "Трайп" і ТАА "Акіна".

Дарчы, колькі месяцаў назад пры падтрымцы людзей, зацікаўленых у развіцці літаратуры, у выдавецтве "Тэхналогія" выйшла кніга А. Пісарыка "Пакуль гарыць мая зара".

"Ноч дзявочай касы", як і папярэдні зборнік, складаецца з твораў, напісаных паэтам пасля таго, як ён пакінуў Мінск і пасяліўся на Валожыншчыне. Там, на ўлонні прыроды, і прыйшло да А. Пісарыка сапраўднае натхненне. Кнігу склалі тры раздзелы-нізкі: "Грамавыя крывіцы", "Вальс вясковай вясны" і "Парог нарачонай".

Прадмову "Прыгожую касу паэту расплятаць..." напісаў лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Івана Мележа Віктар Гардзей.

РЭКАМЕНДАВАНЫ Ў ТВОРЧЫ САЮЗ

Творчасць Юрася Залоскі і Міколы Мікуліча была ў цэнтры ўвагі ўдзельнікаў нядаўняга пашыранага пасяджэння бюро секцыі крытыкі і літаратуразнаўства Саюза беларускіх пісьменнікаў. Сваімі думкамі, развагамі падзяліліся старшыня бюро секцыі М. Мушынскі, А. Сямёнава, М. Тычына, У. Гніламедаў, П. Васючэнка, С. Запрудскі, А. Ліс, А. Сабалеўскі...

Былі высока адзначаны кнігі "Дыялогі з Васілём Быкавым" і "Версіі" Ю. Залоскі, "Максім Танк і сучасная беларуская лірыка" і "На зломе часу" М. Мікуліча. Аўтары іх рэкамендаваны да прыёму ў Саюз беларускіх пісьменнікаў.

"ПРАЛЕСКА", N 5

У лісце галоўнага рэдактара "Пралескі" А. Сачанкі "Экзаменуе школа" закранаюцца надзвычайныя праблемы выхавання. Як вядома, два гады назад быў апублікаваны Закон Рэспублікі Беларусь "Аб правах дзіцяці". Што рэальна ён змяніў у становішчы саміх дзяцей, сям'і? — на гэтыя і іншыя пытанні шукае адказ у артыкуле "Архіпелаг Дзіцінства" (змест чытаць пачатак) А. Сачанка, З. Леановіч і Н. Рылькова прапануюць матэрыял "Фальклорныя гульні". Часопіс адзначае 60-годдзе з дня нараджэння Б. Сачанкі. Не абдызена ўвагай і 90-годдзе з дня нараджэння выдатнай дзіцячай пісьменніцы А. Барто — артыкул Він. Каваленкі "Ад двух да васьмідзесяці", творы яе як у артыкуле, так і паралельна ў перакладзе на беларускую мову. Пад рубрыкай "Нотны аркуш" — дзве песні: "Вожык-ягаднік" (словы Л. Глушко, музыка Н. Хвалько) і "Сонечны зайчык" (словы і музыка Я. Жабко). Няпростыя маральна-этычныя праблемы псіхалагічна глыбока адлюстраваны ў апавяданні-былі "Альбом на памяць", з якім выступае Алесь С. Твор прапануецца пад рубрыкай "Бусянка".

ВЕРСЭТЫ НАДЗЕЯ, ЯКАЯ НЕ МАЕ ПАТРЭБЫ Ў АБГРУНТАВАННІ

Мусім тлумачыць усім і сабе таксама, што азначаюць нашыя словы, і прыкладаць іх да нейкай, схаванай у памяці, меркі, каб ім вярнуць першаісны змест.

Мы на паверхні з'яваў: усё, чым былі мы істотныя, засталася ў пластах глыбіні, і хоць мы не вандрунікі, мы ўсё адно ў выгнанні, і забароны кіруюць намі, з дня ў дзень прывучаючы нас зразумець і засвоіць, што дазваляецца нам, што — не...

Цьмяныя нашы мэты, і, асягаючы іх, пярэчым шчырым сваім памкненням: усё-ткі мы трацім усякі раз болей, чым здольны набыць.

Мы разыходзімся.
Позна.
Нічога ўжо нельга змяніць: ужо неба не тое, ужо не тая зямля...

Але — позірк... Позірк...
СТАРЭЙШЫ БРАТ

Яны як дзве кроплі вады падобныя між сабою, і я называю міжволі малодшага брата імем старэйшага: Анатоль.

Ён толькі што выйшаў з лодкі і адчувае сябе на сушы не дужа ёмка, бы рэкі, якімі ён плаваў, здрадніліся з ім і не хочуць яго яшчэ адпусціць.

Старэйшы быў лётчыкам, і ўжо цяжка злічыць, колькі гадоў мінула, як ён са сваім самалётам, уцягнуты ў вір апраметнага віражу, разбіўся.

Але аднескуль прабілася і пасялі-

цяжкія боты ў жыццё і паварочваюся — каб наапошне сустрэцца і развітацца — да колішняга, тут мінулага і ад мяне ўжо аддзеленага назаўсёды, майго жыцця.

Забытыя сцэжкі рынуцца мне насустрэч, і павыходзяць з-за хатаў вялікія думныя дрэвы, і праплыве паўз мяне са звінючымі галасамі і дарагімі абліччамі школа, — ну а затым...

Затым я знайду свой абутак у жыццё і даганю свой атрад.

СВЯТОЕ ЖЫТА

Кветкі і свечкі, прынесеныя з сабой, і яшчэ няхітрая спожыць, якою жывыя дзеляцца з тымі, што некалі гэтаксама жылі на зямлі.

Усё ўжо сабрана, выкапана і пажата, і сёння якраз той дзень, калі сумяшчаюцца восі таго і гэтага свету і дзейнасціца

Алесь РАЗАНАЎ

ВЕРСЭТЫ І ВЕРШАКАЗЫ

Мы ў спрэчцы з сабой.
Але, быццам багіна крапае рукою за касмык валасоў, незаўважна для ўсіх астатніх, угневанага Ахіла, нас раптам крапае спакой — і мы пазіраем з надзеяй, якая не мае патрэбы ў абгрунтаванні, у тое, што мае быць.

ГАННА-МАРЫЯ

Два святары — адзін у светлым, як дзень, адзены і ў чорным, як ноч, другі — разам ідуць па вясновай стрункай дарозе і разам нясуць зіхатлівы, з ружовых кветак, вянок.

Яны пазіраюць далёка наперад — і ціхая радасць іграе на іхніх тварах: яны ўжо бачаць таго, хто сустрэнецца ім самапершы і каго яны ўзнагародзяць сваім вянком.

Гэта — Ганна-Марыя.
І калі святары аддаюць ёй вянок, ёй мроіцца, што прастора супала з лёсам і што ўжо калісьці з ёю такое было...

"Тое, што я вам сустрэлася першаю, — выпадкова", — нібы апраўдацца за нешта, хоча яна ім сказаць, а словы ўсё роўна складваюцца па-свойму і вымаўляюцца ўголас: "Das ist kein Zufall".

ПОЗІРК

Удзельнічаем у падзеях і назіраем падзеі.

Ды той, на каго мы ўскладалі ўсё сваё спадзяванні, забыўшы, якою ўладаю ён істотны, пагас.

І мы ўжо нічога не можам зрабіць, а ўсё, што раней рабілі і што мела сэнс і мэту, цяпер выглядае памылкай і мітуснёй.

Мы разыходзімся.
Будучыня не з намі.
Мы нехаця адпускаяем свой змарнаваны шанц.

І з безуважнай пагардаю заўважаем, як у пакінутым нам, спустошаным, спітым, няспраўджаным нашым бозе зноў абуджаецца і знаходзіць усіх нас жывы і знаёмы позірк.

* Гэта невыпадкова (ням.).

лася між людзей упартага дзіўнага чутка, што ён не загінуў зусім, а займеў не вядомую людзям магчымасць вярнуцца назад, на зямлю, у сваё жыццё.

Каб нешта сказаць, пытаю малодшага брата, ці вучыцца ён, ці працуе, ці проста застаўся дома і ці мяне пазнае, а ён на мой распыт адказвае з нейкай унутранай неахвотай, бы тое, што адбылося, не да канца яшчэ адбылося і мусіць чакаць свайго завяршэння, і зноўку мне здасца, што гэта старэйшы брат.

Далёкія сінія вербы гнуцца пад ветрам.
Рэкі, напосныя разводдзем, поўніць спакой.

АТРАД

Падуладныя нам перададзенаму загаду, ідзем парадзелым сваім атрадам у далёкую вёску Лукомер, дзе нас чакае расстрэл.

Нам хочацца жыць, але мы на вайне, і вышэйшыя непазбежнасць трымае ў руках наш лёс.

— Гэта апошні наш бой, — кажу я, падтрымліваючы сівога, у скрывяных бінтах байца і адчуваю з усімі разам, што ўсё наўкола для нас насамрэч пачало быць апошнім і поўніцца невыказнай спагадай да нас.
Нам доўга ісці: за рачныя поймы, за балачыны, за нівы, за пушчу, за небасхіл, — і мы невымерна рады, што перад тым, як знікнуць, дні будуць доўжыцца і кружыцца, і ўводзіць нас паступова ў сваю незваротную глыбіню.

Наўскрай то пясчанай, то ўтравя-нелай дарогі красуецца жыта, і, падышоўшы бліжэй, я ў ім заўважаю гняздо і чародку птушак: вывеліся перапеляняты і ўжо абжываюць жвава жытнёвы свой свет.

У гэтым краі мінала маё маленства, і я дамаўляюся са сваімі камадамі па атрадзе, што на гадзіну ці мо трохі болей, чым на гадзіну, я адлучуся, а потым іх даганю.

Я разуваюся і пакідаю салдацкія

святая яднання жывых і мёртвых — восеньскія Дзяды.

Мы пройдзем да агароджы і ўбачым грудок маладога жыта — бы тут, на дзялянцы гэтай, у гэтай зямлі, пахавана само маладое і мілае людзям лета, але, пахаванае, узышло.

І, можа, таму, што цяпер у свеце пануе іншая норма, мы з пашанотаю кажам: "Святое жыта", — і, як адкрыццё, скіраванае нам, прымаем спрыяльныя з простымі вечнымі рэчамі суд.

ЧЫРВОНАЯ ГЛІНА

Мы выберам шлях, і, быццам кругі аблогі, ззаду пачнуць заставацца мінулыя дні, а новыя сведчыць пра нашы магчымасці і дасягненні і абяцаць нам, што мы ўсё адно аднойчы сустрэнем чырвоны горад, і пераконваць нас, што нішто не зможа спыніць наш адважны і скіраваны да межаў шлях.

Ды нехта, нібы выпадкова, скра-нецца і пойдзе таксама з намі, не пакідаючы на паверхні зямлі слядоў, і калі мы захочам разгледзець, хто альбо што гэта — ціха адхіліцца і растане, і мы падумаем пэўна, што гэта анёл ці бог.

Недзе ля самага краю часу па хісткім схіле нам давядзецца спускацца ніжэй і ніжэй, у зямную глыб, а спустымся — дык убачым: чырвоная вязкая гліна зойме ўсё дно прадоння, — і змусіць нас прыпыніцца, а потым, калі мы прабудзем з ёю сам-насам да заўтра, змусіць нас нанова ўзняцца наверх і пайсці, не аспрэчваючы нічога, назад.

БУРА

Нібыта надумала нешта бура...
Хвалі, якія шалелі на моры і ўзрушвалі мора, раптам аціхлі, і ўсталявалася ціша.

І ў гэтай напружанай грознай цішы, бы падзялілася мора надвое, паволі паўстала дзве велізарныя хвалі і, вырастаючы ўсё вышэй і вышэй, да самых, нахіленых ніцма, нябёсаў, рушылі неспярпліва адна на адну...

Гэта было заўчора, а сёння зноўку неба высока, і зноўку, нібы ўспамінаючы нешта, трывожыцца мора, і доляй сваёй зняволены дух зноўку марыць пра буру.

ВЕРШАКАЗЫ

АЛАДКА І БЛІН

Аладка гладкая, блін пульхны, аладка ўдалая, блін фэйны, аладка — латка, блін — лапкі, аладка — аўра, блін — німб.

Аладка пячэцца на патэльні, блін — на блясе, аладка салодкая, блін “аблізны”, аладка лагодзіць згядку, блін — успамін.

Аладка — на Каляды, блін — на Вялікдзень, аладка — на сняданак, блін — на абед, аладка пахкая, блін бліскучы, аладка ладкуецца ў далонь, блін плішчыцца ў жменю,

але аладка гэткая ж смачная, як і блін, а блін лепіцца з таго ж самага цеста, што і аладка.

ГАРОХ

На беларускі г а р о х рохкаюць свінні, што ён у агародзе найгоршы, а ён у адказ рогача.

Рускі г о р о х, калі на яго глядзяць, харошы і гошы, а калі ядуць — горкі.

Украінскі г о р о х агарошвае, думалі, што ён “ох”, а ён — “ах”, думалі, што яго нямнога, а яго цэлы рог.

Польскі g g o s h хоць не град, але грукатлівы, хоць не грош, але ганарлівы.

Чэшскі h g á s h вялікі, нібы арэх, і нават грак разважае, ці яго праглынуць, ці — далей ад граху — абмінуць.

Праславянскі g o g x ь, калі сеецца, з прыгоршчаў перавайдрувае на горку, а калі выпее — зноў у прыгоршчы.

СВЯРДЗЁЛАК

Аддадзены сваёй прадурятасці, якая зрабілася яго натурай, свярдзёлак, як дзяцел, заўсёды звернуў вострыя сваёй увагі да дрэў, але калі дзяцел дрэвы лечыць, то свярдзёлак, наадварот, вярэдзіць.

Свярдзёлак апяразаны спіралямі свербу, якія прымушаюць яго то ўкручвацца ў сярэдзіну дрэва, то выкручвацца назад.

Свярдзёлак сярдзіты: ён зацвярдзелы ў сваіх дзеяннях і перакананнях, і “драўляныя” слёзы яго не кранаюць.

Вынік свярдзёлкавай дзейнасці — дзіркі: імі дзеліцца пайднанае і пайдноўваецца падзеленае і дзякуючы ім “сярэды” і “панядзелкі” маюць магчымасць непасрэдна ўбачыцца і даверліва пагутарыць між сабой.

БАРАН

Польскі b a g a n у адных бярэ, а другім дае, для адных жабрак, для другіх дабрадзей.

Украінскі б а р а н бярэцца давесці, хто тут брат, а хто сват, хто тут шваб, а хто брыт, хто тут стрыжаны, а хто брыты.

Рускі б а р а н — барин: усім небаракам ён дорыць па абаранку.

Беларускі б а р а н атабарваецца каля брамы, каб, калі трэба, яе бараніць, а калі трэба, прасіць у яе абароны.

Чэшскі b e g a n пазірае на Брно, а бачыць Берлін.

Верхнелужыцкі b o g a n ад ранку да вечара стаіць у адрыве, разважаючы, як гэта зрабілася, што ён тут.

Албанскі b e g g бораецца то з бервяном, то з Ваг(ам) — мядзведзем.

ШАПКА

Шапка сваячыцца з шафай, але калі шафа мае справу з многімі прадметамі, то шапка з адным, але самым галоўным.

Яна прысвечана ў першапачаткі, якіх ніхто не можа ўбачыць і аб якіх, нават шэптам, ніхто нічога не можа сказаць, — у чалавечыя думкі, і таму спакувала назапашвае-набывае статус давернай асобы.

З усіх бакоў шапка шчыльна “зашпакувана”, і як бы ні шныпарылі скразнякі, яны не могуць намацаць ніводнай шпарты.

Шапка — капа, якая падвышае чалавека ў яго ўласных вачах і ў вачах іншых і здабывае яму пашану. І таму нават самы апошні спадар, нібы шпак шпакоўно, шукае альбо спадзяецца калі-небудзь знайсці свой красамоўны, заўсёды ўсім прад’яўлены “пашпарт” — шапку, якая яму пасуе.

ЛІНІЯ І РЫСА

Лінія ліецца, рыса рухаецца, лінія — плынь, рыса — рэчышча, лінія прыста-соўваецца да абставін і пры першым зручным выпадку гнецца і нахіляецца, рыса спрачаецца з абставінамі і перааспрэчвае іх.

Лінія плаўная, рыса рэзкая, лінія зменлівая, рыса ўстойлівая, лінія звілістая, рыса простая, лінія — галіна, рыса — ствол, лінія імкне, рыса — расце.

Лінія — лішак, рыса — якраз, лінія — лірык, рыса — эпос, лінія — мелодыя, рыса — рытм, лінія вымалёўваецца, рыса акрэсліваецца, лінія моліцца, рыса хрысціцца, лінія — імя, рыса — прозвішча.

Лінія ліняе, рыса спіраецца, лінія сцеліцца па даліне, рыса карскаецца на гару, лінія любіць лагоду, рыса — рызык, лінія давярае свае развагі гліне, рыса — прысаку, лінія выяўляецца ў ліштве, рыса — у рыштваннях, лінію натхняе летуценне, рысу — карысць.

Лінія — каляіна, рыса — траса, лінія — ліна, рыса — стрыжань, лінія — лівень, рыса — струмень, лінія — аналіз, рыса — характарыстыка, лінія мае аблічча, рыса — твар, але само аблічча заўсёды спалучае ў сабе рысу і лінію, і аб’ядноўвае ў сабе заўсёды лінію і рысу твар.

ВЕЦЕР

Беларускі в е ц е р сланяецца па свеце, пераціраючы пацяруху і цярэбчы веце дрэў.

Рускі в е т е р нясе ўсім *привет*.

Польскі w i a t g ветэран: яго аповеды варты веры.

Палабскі v o t g мае непаўторны водар, але гэты водар закаркаваны ў стагоддзях.

Ніжнелужыцкі w j e t ь знявечаны: нікога не чапаючы, ён чакае, калі ўсталюецца вечар, які схвае яго ад старонніх вачэй і старонніх спачуванняў.

Славенскі v e t e g надзімае ветразі ў Ядранскім (Адрыятычным) моры.

Славацкі v i e t o g трымаецца аднаго вектару, на ўсе астатнія накладваючы вета.

Чэшскі v i t e z аднолькавай цікавасцю зазірае ў вітрыны і ў вітражы.

Македонскі в е т а р інтравертны: ён вандруе ўнутры адной прасторы, адной тэрыторыі.

Стараславянскі в ъ т р, як бог, мае тры твары: адзін — для хмараў-аблокаў, другі — для зямной паверхні і трэці — для мора.

Нямецкі W i n d працуе: ён круціць крылы ў вентылятараў і ў ветракоў. Латышскі v ē j ьш увішны: калі непагадзь, свішча, калі пагода — сушыць развешаную бялізну.

СУМЁТ

Сумёт месціцца каля перашкоды — плота, паветкі, моста, а то і проста, дзякуючы якой-небудзь умяшчэнні ці зачэпцы, у полі.

Сумёт высноўваецца з сумяціцы — сумоўя ветру і снегу, але выснаваны, уяўляе ансамбль, дзе пануе сіметрыя.

Да сумёта не стасуецца схема: калі ён геаметрыя, то мастацкая, калі мастацтва, то геаметрычнае, а хутчэй за ўсё, ён сумесна і геаметрыя, і мастацтва, іхняя сума.

Нібы самалёт, аддадзены палёту, сумёт з цягам часу перастае існаваць — перацякае ў палёт, але, не ўпадаючы ў сум, і ранішне-белы, і вечарова-сямнелы сваёю прысутнасцю ўсім аб’яўляе: “Sum” (“Я ёсць”).

Проза

АЛЬТАНКА
НА БЕРАЗЕ
РЭЧКІ

АПАВЯДАННЕ

Выпускніца сярэдняй школы Рэня, крыху сутулая дзяўчына з шырокім ротам і даўгаватымі, не па росце, рукамі, сядзела ў альтанцы і марыла, каб да яе прыйшоў хлопцёк, якога яна таемна хакала і які толькі што прыйшоў з войска.

Рэня прыбегла ў альтанку пад вечар, хоць яшчэ ішоў дождж, які прынесла навальніца пасля паўдня. Нячастыя, але важкія кроплі ляскалі па буйным лісці таполяў, пасаджаных у высокім беразе рэчкі, бубнарылі па рубероідным даху альтанкі і пляскалі ў лужыну на дарожцы.

Альтанку на павароце рэчкі паставілі меліяратары гады з два назад і звычайную, прынамсі, будачку з лавачкай, парэнчамі і выштуканымі блясінкамі палюбілі ўкаханая, далекавата ад хат і прахожыя не назалююць. Рэня жыла побач і часта са спакусай назірала, як у альтанцы хлопцы мілуецца з яе аднагодкамі. Рэня не раз завідна займала з малымі хлапчукамі альтанку і сядзела там, пакуль малых не забіралі бацькі.

Дождж аціх, у рэчышчы плёхнула рыбіна, ловачы машкару, за мостам загулькала жанчына, збіраючы качак, якія пасля дажджу дружна высыпаліся на ваду, нягледзячы на бліскую ноч. Вось праехалі на роварах познія работнікі. На далёкіх агародах чуліся крыкі гаспадынь, якія бегалі за сваімі каровамі, сям-там жанчыны варушыліся на градках, папраўлялі разбурэнні, якія нарабіла навальніца. Шызыя воблакі ўсё яшчэ паўзлі па небе.

Рэня сядзела ў альтанцы і ўспамінала пра тое, як два гады назад моцны і прыгожы Віталь, знекуль ілучы, зазірнуў у новенькую талы альтанку. Пачалі нешта гаварыць, а потым ён прысіснуў яе да блясінкаў, палез да грудзей, спрабаваў злавіць тоўстымі губамі яе рот, а яна ўпілася пазногцямі ў яго рукі, з адчаем ратавала гонар, шэпчучы ў разгарачаны твар юнаку абразлівыя слова. Калі навалтузіліся, яна замерла ад ішчасця ў куту, а ён лізаў равочкі ад яе пазуроў на сваіх руках.

— Ты чаго такая драпучая? — весела сказаў тады Віталь. — Усе дзяўчаты, як дзяўчаты, а ты...

— А чаго лезеш? Я не такая, як... усе... — адказала Рэня, і выпстрыкнула з-пад пазногцяў здерту з хлопавых рук скуру. Яна хацела, каб ён палез зноў, і ўжо тады яна б яго не драпала...

— Малая ты... яшчэ, — сказаў Віталь і пайшоў, пасвіваючы.

А праз які тыдзень яго забралі ў войска нечарговым наборам.

Сухое дрэва ў альтанцы было цёплае і пахла смалой. Рэня збэка сцеланулася, правяла рукой па лавачцы і намацала выразаныя ў дрэве надпісы — і зласлівыя, і звычайныя, якія проста паведамлялі, хто плюс хто ёсць каханне. Шмат тут было імёнаў — не было толькі яе імені.

Ад дарогі даносілася звонкае бульканне — кроплі падалі з моста ў рэчку. Рэня паварочвалася на гэтае бульканне і чакала, што з’явіцца мускулісты, статны Віталь: вайсковая фуражка задрана наверх, зільная кашуля расшпілена, поўныя нахабныя вусны крышку ўсміхаюцца — такім бачыла яго сёння днём, калі ён здалёк па-заліхвацку ёй падмігнуў.

Сяброўка Светка, шыракаплечая, у акуларах з тоўстым шклом уварвалася ўчора вечарам да яе ў хату, ёрзаючы клубамі на Рэнінай пасцелі паведамліла, што вярнуўся з войска Віталь.

— Ну і што? — спытала Рэня раўнадушна.

— Ён сказаў, што хоча сустрэцца са мной... — Светчыны вочы свяціліся радасцю.

— Дык і што... — зноў падкрэслена абыхава адказала Рэня.

— Я з ім бачылася... У альтанцы.

— У альтанцы? — перапытала Рэня.

— Ведасці, як пачаў абдымаць! Лезе і лезе, я і штурхалася і нават кусалася, а ён ведае, які здаровы, галодны пасля арміі, — і Светка шчасліва і дурасліва зарагатала. Расказваючы падрабязнасці сваёй сустрэчы з Віталем, дзяўчына бытала на ўспамінах, збівалася, гаварыла то пра экзамен па геаметрыі, то пра трускалкі, якія добра паспелі, а то рабілася змрочнай.

Алесь НАВАРЫЧ

Перад навальніцай прыйшла зноў і зноў пачала расказваць тое самае, што і ўчора, і раптам ці то спытала, ці то сивердзіла:

— Ён жэніцца на мне?!

Рэня не звухнулася з месца. Светка абняла Рэню, акуллары спаўзлі набок і зашаптала на вуха:

— Рэнька, ты нікому-нікому... Ведаеш, я не дзевачка...

— Як гэта? — неўпапад азвалася Рэня, але потым сказала: — А калі дзіць?

— Не ведаю... — задумліва адказала Света.

— Чаго не ведаеш? Калі гэта было? Учора? — пачала выпытваць Рэня. — Што маўчыш? Табе кепска?

— Дурная, ведаеш як гэта... добра. Учора проста так, а тое... тое было два гады назад... Нават не памятаю, ці балела...

Пасля абеду разгуляўся вецер. Ён быццам выскачыў аднекуль з-за прыпячкіх лясоў і прыгнаў адтуль хмары. Пачарнела ў рэчцы вада, нечакана, крышку злякана завуркатаў гром. А потым была навальніца, раптоўная і моцная, з дажджом-залевай. Яна грукатала з гадзіну, а потым скончылася гэтак жа хутка, як і пачалася. Але дождж, ціхі і быццам сумны, ліўся да самага вечара, пакуль не заблішчэла на захадзе сонца.

Зрабілася душна, змрок гусцеў. На мосце з’явілася постаць. Рэня сталася. Але калі па дарозе пачуліся крокі, яна цяжка ўздыхнула: крокі былі цяжкія, з шарканнем.

Як ёй хацелася пачуць пруткую хаду маладога чалавека, хлопца, у якога расхрыстаная зільная кашуля, моцныя, цёплыя і нахабныя рукі. Колькі пісем друкаванымі літарамі напісала яму ў войска, колькі паштовак паслала, падпісваючыся адной літарай “Р”! А ён, псуна, і не здагадаўся.

Няўжо Светка апярэдзіла яе?

Час ішоў, і надзея, што хлопцёк прыйдзе, паціху памірала, як памерла навальніца, як памерла сонца на захадзе і памёр дзень. Няяснае, салодкае прадчуванне, якое нарадзілася ад Светчынай споведзі, знікла. Цяпер Рэня баялася прызнацца сабе: чаго ж яна сядзіць тут, у альтанцы на павароце рэчкі, каго чакае, чаго чакае?

Яна марыла, што вось-вось Віталь з’явіцца, абдыме яе, пацалуе.

А далей што?

Пра тое, што магло быць далей, дзяўчына не хацела думаць. Усё наваколле: высокія зорачкі, якія нясмела пазіралі праз воблакі, што марудна соваліся па небе, змрочныя таполі, якія хутка шаптліся ад ціхага ветру, замерлая дарога, бульканне кропель, што падалі з моста, свае вострыя, астылыя і пакрытыя пупыркамі каленкі разам з цёмнай цёплай прасторай пад дахам альтанкі, у якой ад утомнага чакання пачыналі мігціцца трапеды і прапастакінікі (цэлы дзень вучыла геаметрыю), быццам зачароўвалі, быццам падказвалі — ты мусіш быць тут, ён яшчэ прыйдзе!

Дзяўчына сядзела і безнадзейна чакала, уздрыгаючы ад нечаканых гукі. Вось, гучна гамоначы, па дарозе прайшлі хлопцы, што сустракалі апошні цягнік, вось пацёгся алкаголік Яшка, які паспеў выпасціцца недзе пад плотам. Клапатліва шалахтала маленькая асінка, якая вырасла каля моста за той час, калі Віталь быў у войску. І не было яго, і не ішоў ён. Ужо з паўночнай часткі небасхілу сышла хмара, завальваючыся назад за Прыпяць, і зрабілася вельмі светла, як быццам не было змрочнага вечара, як не было ночы.

У гэтым летнім прыцемку пачалі нечакана сыскаць конікі-пстрыкухі, звонка за рэчкай у аўсе заскіргатаў самотны драч, які клікаў сваю сяброўку. Рэня ззябла, шчыльна стуліла калені і абняла, каб было цяплей, плечы. Бачыла, што робіцца яснаей і яснаей і не разумела, ці то гэта світае ў кароткую чэрвенскую ноч, ці то пасвятлела ад таго, што неба ачысцілася ад хмараў. А праз колькі хвілін упэўнілася, што світае — неба з усходу злегку праяснела. А чацвертай развідняе па-сапраўдному, а ў пяць пойдуць па дарозе першыя людзі-клапатуны... Чаго ж ёй сядзець і чакаць?

І альтанка на павароце рэчкі апусцела.

Бадай, гэтак можна сказаць пра канцэрт "Яднанне", які прайшоў у Мінску ў Палацы культуры прафсаюзаў. У гэтым мерапрыемстве, што стала падагульненнем і Рэспубліканскага фестывалю нацыянальных культур, арганізатарамі якога выступілі ўпраўленне культуры Мінгарвыканкама і Мінскі гарадскі арганізацыйна-метадычны Цэнтр народнай творчасці, прынялі ўдзел дзесяткі выканаўцаў, самадзейных калектываў, а самае галоўнае — гэта былі прадстаўнікі розных народаў, якія ў дружбе і згодзе здаўна жывуць на беларускай зямлі.

Са сваімі лепшымі талентамі знаёмлі Азербайджанскае таварыства Беларусь — Азербайджан "Габустан", Армянскае культурна-асветнае таварыства "Айстан", Абшчына беларускіх літоўцаў, Беларускае таварыства немцаў "Адраджэнне", Абшчына "Малдова", Саюз палякаў Беларусі, Беларускае згуртаванне татарна-мусульман "Аль-Кітаб", Асацыяцыя беларускіх карэйцаў, Таварыства рускай культуры "Русь", Цэнтр украінскай песні "Січ" і Аб'яднанне "Запахіт", АДДзяленне яўрэйскай культуры імя Ізі Харыка, Цэнтр цыганскай песні і танца "Гілля Рамэн".

ПОБАЧ
З ЧЫКАГСКІМІ
ГМАХАМІ —
ВОБРАЗЫ БЕЛАРУСІ

Вядомы беларускі мастак Юзаф Пучынскі нядаўна эміграваў у ЗША і цяпер жыве ў Чыкага. У вялікім холе чыкагскай мэрыі, у Daley Civic Center, колькі часу назад адкрылася выстава жывапісных твораў Ю. Пучынскага, арганізаваная намаганнямі Беларускага каардынацыйнага камітэта, спадарынь Веры Рамук і Разы Фарыны, менеджэра з City Chicago Department of Cultural Affairs.

На выставе экспануюцца пейзажы і партрэты Ю. Пучынскага, напісаныя ў розныя гады. Тут і малюнічыя выявы роднай Уздзеншчыны, і "Возера ў Нясвіжы", і "Вясна ля Лагойска", і "Мінск, 1944 год", і "Касцёл у Нясвіжы", і "Летні дзень", і "Коні ля ракі", ды іншыя. Прывабляюць глядачоў такія работы мастака, як "Беларускі мату", "Царква", "Дзяўчынка з Рудні", Адухоўленыя твары звычайных беларусаў у партрэтах Ю. Пучынскага "Бубуля Наталля", "Маладая жанчына", "Партрэт М. Карпенкі", "Студэнт" і іншых. Верны сваёй творчай манеры мастак і цяпер, калі ён малюе выявы Чыкага — "Універсітэт Лабла", "Зіма ў Чыкага".

Сваю вельмі вядомую работу — "Партрэт Янкі Купалы" Ю. Пучынскі падарыў Чыкагскаму Беларускаму каардынацыйнаму камітэту.

В. НІКІФАРОВІЧ

г. Чыкага, ЗША

УПАДАБАЛІ
КАМЕДЫІ
РОДЗЕВІЧА

Калектыву Капаткевіцкага народнага драмтэатра рытуецца адзначыць у будучым годзе 20-гадовы юбілей. Назначаным рэжысёрам-пастаноўшчыкам у ім выступае бібліятэкар Н.Алексіевіч. За гэты час ажыццэўлены пастаноўкі спектакляў "Трыбунал" А.Макаенка, "Прымакі" і "Паўлінка" Я.Купалы, "Мікітаў лапаць" М.Чарота, "Скура завітаем зноў" Н.Гілевіча, "А ў верасні месяц" Э.Валасевіча, "Тапалёвая завая" М.Задорнава, а таксама шэраг іншых.

У калектыве склаўся выдатны ансамбль актэраў-аматараў. Найперш гэта Р.Кузьменка, А.Суботка, С.Грушко, Т.Буякевіч і Н.Буднік. Яны дабіліся прызнання не толькі дома і ў раёне, але і на Гомельшчыне. Летась заваявалі прыз глядачоўскіх сімпатый на абласным аглядзе драмкалектываў у Рэчыцы. Дырэктар сярэдняй школы, кандыдат філалагічных навук А.Салахаў (дарэчы, сёлетні пераможца фонду Д.Сораса на лепшы дапаможнік па роднай мове для вучняў пачатковых класаў) на падобным аглядзе крыху раней прызнаваўся лепшым выканаўцам мужчынскай ролі.

Некалькі гадоў назад мясцовыя прыхільнікі Мельнамены захапіліся творчасцю самабытнага і малавядомага ў глыбінцы Л.Родзевіча. Ажыццэвалі пастаноўку камедыі "Збянтэжаны Саўка" і "Конскі партрэт".

У канцы красавіка паказалі жыхарам райцэнтра сваю новую работу — камедыю "ПСХ" ("Пільную сваю хату"). У ёй заняты пераважна маладыя актэры — І.Малчанав, І.Усава, М.Шут і В.Цылько.

А.ЛАРЫЁНАЎ

Фестывалі

Бязлітасны "Погляд Уліса" і суцэпальная "Калыханка" вызначылі-такі духоўна-філасофскія каардынаты кінафестывалю славянскіх і праваслаўных народаў "Залаты Віцязь". Лепшыя замежныя ігравыя стужкі так ці інакш апынуліся ў полі прыцягнення да гэтых полюсаў.

"Ніколі яшчэ не было эпохі, настолькі перанасычанай кашмарамі і смяротным жахам. Ніколі яшчэ свет так не нагадваў маўклівую магілу. І ніколі чалавек не быў такім нікчэмным. Ён маліўся аб выратаванні ўласнай душы, і ўся эпоха напоўнілася яго мальбой". Так сказаў Герман Бар. І словы яго не толькі зрабіліся тэарэтычнай вокладкай экспрэсівізму. Яны абвясцілі XX стагоддзе. Сёння, калі рэшткі яго сціраюцца з цыферблату стрэлкамі Гадзінніка, раптоўнае рэха даносіцца да нас ды ўпываецца ў сэрца. Замыкаецца круг-

перспектыву, вызначае": "Я прыйду ў чужой вопратцы, і вы мяне не пазнаеце". Адыход ды вяртанне, рух ды спыненне, лік ды аблічча, маўчанне і слова... Не супрацьпастаўленне, а менавіта злучэнне, непераадольнае і непасільнае для чалавека спалучэнне — уласная ўнутрая антанімічнасць, так бы мовіць, пазбаўляе чалавека магчымасці выбару. Т. Ангелапулас у сваім фільме руйнуе нават надзею на гэтую магчымасць. Шлях яго героя — бясконцы ланцуг страт. Маршрут вандроўкі пралягае па Балканах: Грэцыя, Румынія, Албанія,

САМОТНЫ
ГОЛАС ЧАЛАВЕКА

І крык самотнага чалавека, здранцвелага ў жаху перад жыццём, зліваецца з крыкам прыроды, здранцвелага ў жаху перад чалавекам. А па-над тым — няроўны пульс Маятніка, зрушаны састарэлым зношаным механізмам...

Менавіта ў такой трагічна-няўцешнай танальнасці выканаў свой новы кінатвор грэчаскі рэжысёр Тэа Ангелапулас. Збліжэнне канца і пачатку, каласальнае вобразнае абагульненне, маральны падрахоўнак — вось мастацка-філасофскія прыкметы, што вызначылі паэтыку фільма. "Погляд Уліса" — манументальны партрэт эпохі, партрэт яе культуры і, нарэшце, — партрэт кінематографіста. Таму і кола, так бы мовіць, сааўтараў Т. Ангелапуласа пашырылася да адпаведных памераў: жывапісец Э. Мунк, пісьменнік Дж. Джойс, выбітны майстры кінематографіста.

У 1893 г. нарвежца Э. Мунк стварыў жывапіснае палатно-прадказанне "Крык": аглушаны ўласным лямантам адзінокі чалавек заціснуў далонямі свае вушы і застыў у нязручнай паставе — узвіўся быццам ад удару маланкі; на яго хударлявым змучаным твары — толькі акругленыя вочы ды раззвілены рот.

Праз сто гадоў, у 1995-м, грэц Т. Ангелапулас завяршае сваю стужку экранным парафразам гэтай карціны. Герой фільма бездапаможным крыкам напаўняе прастору, якая страціла знакі канкрэтнай рэчаіснасці. Марыва туману ахутвае шэры няголены твар з перакошаным ад болю і жаху ротам. Немы крык Э. Мунка агучвае Т. Ангелапулас. Узнаўляючы повязь часоў.

Тэма неабвержнай аднасці канца і пачатку, іх фатальнай узаемазалежнасці працінае ўвесь сюжэт "Погляду Уліса". Больш за тое — з'яўляецца сэнсам, стымулам і зместам бясконцай вандроўкі героя-рэжысёра, што выпраўляецца ў пошуках першага балканскага фільма братаў Мінекія. Дарэчы, так і прасіцца паралель з братамі Люм'ер — вынаходнікам іуда XX ст. — кінематографіста. Наогул кіно Тэа Ангелапуласа — гэта мастацкая самадастатковасць руху. Рух як вандроўка героя. Рух як самааспасціжэнне аўтара. Рух як спосаб існавання кінакамеры. Гэтыя тры спадарожнікі надаюць спецыфічнай плынасці сюжэту, думцы, унутрыкадравай прасторы.

Новы фільм рэжысёра абаліраецца на эстэтычныя прыкметы апавядальнасці Дж. Джойса: плынь унутранай рэчаіснасці, яе зліцце з рэчаіснасцю вонкавай. І здаецца невыпадковым перайманне назваў: раман "Уліс" — фільм "Погляд Уліса". Уліс — лацінскі варыянт імя Адысея, што стала сімвалам блукання. Пакінуўшы сваю краіну царом, Адысей-Уліс вяртаецца ў Ітаку жабраком. Герой-Уліс Ангелапуласа ў выніку свайго блукання дасягае знешняй мэты: знаходзіць шматкі запаветнай цэлулойднай стужкі. І разам з тым дасягае абсалюту безвыходнасці, бессэнсоўнасці быцця. Вяртанне яго будзе вяртаннем жабрака — бездухоўнага ды бездушэўнага. Апошні маналог героя дакладна гэткую

Боснія. Адпаведна ўзмацняецца напружаная драматызм, які дасягае трагічнай кульмінацыі ў апошняй кропцы Сараева. Зруйнаваны горад паступова "размываецца", трансфармуецца ў набярэжную туманоў, а потым — у беспаветраную прастору для героя. Гэта — сімвал знікнення дзяржаў, народаў, цывілізацыі і — кахання. Чатыры жанчыны, якія любяць дзівака-вандроўніка, становяцца ахвярамі лёсу, межаў, войнаў. Яны пакорна ўзыходзяць на алтар гісторыі пасля марных высілак уратаваць нячужы свет пярчотай, адданасцю, любоўю. Адступаюць перад "невыводнай лёгкасцю быцця" і мудрая нявеста, і стрыманая маці, і прыгожая ўдава, і наіўная дачка. Знітоўваюцца на экране ў адзіны абагульнены ды трагічны вобраз жанчыны. Адам страчвае Еву, чалавецтва страчвае маці... Мо гэта ілюзія? Эфемерная прырода кінематографіста, незабэжна спараджае прывіднасць рэчаіснасці ў фільме Ангелапуласа. Падобную ўзаемазалежнасць узмацняе рэжысёр з дапамогай цытатаў, запазычаных стылістычных прыёмаў, асацыятыўных адсылак да класічных вобразаў кінамастацтва. Герой-Уліс на адным з паўстанкаў раптоўна заўважае сваю маці. Побач з ёй сталы сын адчувае сябе разгубленым хлопчыкам, аднак збочвае на некалькі "крокаў" — фрагментаў унакірунку пасляваеннай мінуўшчыны. Гэты ўспамін пацучыць паводле Ф. Феліні неаэважна трансфармуецца ў баль паводле Э. Сколы. Потым — пераход у паэтыку экзістэнцыяльнай адзіноцы М. Антаніні, доўгае маўклівае плаванне з чалавекам з мармуру (А. Вайда) і, нарэшце, паглыбленне ў эстэтыку апошніх фільмаў А. Таркоўскага.

Стары інтэлігент, у архівах якога знайшлася стужка братаў Манэкія, жыве духоўным жыццём у пекле Сараева і марыць пра будучыню, і любіць кіно, апякуецца ўнучкай, актэра Іосафсан проста сваім існаваннем у гэтай ролі перакідае "мост" да творчасці І. Бергмана, які вывёў яго на сусветны экран. А з другога боку — Іосафсан працягвае тэму "кранутых" дзівакоў распачатую сумесна з А. Таркоўскім у "Настальгіі" ды "Ахвярапрынашэнні". Магія кінематографічных асацыяцый, так бы мовіць, стварае паралельны фільм у свядомасці. І зусім невыпадкова памяць узнаўляе словы героя Іосафсана з "Настальгіі": "Я хацеў уратаваць сваю сям'ю, а трэба ратаваць увесь свет".

"Погляд Уліса" доўжыўся каля трох гаўдзі на працягу першага фестывальнага вечара. Карціна не ўваходзіла ў конкурсную праграму, аднак аказалася своеасаблівым камертонам для фільмаў-прэтэндэнтаў на ўзнагароды. Найбольш блізкай па тоне здалася стужка чэшскага рэжысёра Д. Віханавай "Крэпасць" (1994 г.). Яна стварыла памужчынску сур'ёзны, жорсткі фільм, абмежаваўшыся паэтыкай эстэтычнага мінімалізму. Чорна-белае адлюстраванне, знікненне музыкі, убогія інтэр'еры, маўкліва-агрэсіўная натура як бы вызвалюць з палону экспрэсію дакументалізму. Аднак

дакументальная стылістыка фільма спалучаецца ці, дакладней, наслоўваецца на абсурдысцкі сюжэт у духу Кафкі, і ўзнікае дзіўны сінтэтызм: рэальнасць абсурду. Мы, жыхары Усходняй Еўропы, даўно прывычаліся прымаць абсурд за рэчаіснасць, вымяраючы бязглуздзіцу самымі што ні ёсць сапраўднымі параметрамі. І аб гэтым таксама фільм "Крэпасць", герой якога апынуўся амаль на ўсходняй Свету. Часовае жыллё (нейкі вагончык), часовае праца (нейкае вымярэнне вады), часовае сяброўства, часовае жыццё... Абсалютна дакладная, на мой погляд, работа актэра Д. Чэрхалмі па шчырасці, псіхалагічнай напружанасці, натуральнасці існавання ў ролі, у кадры, у агульнай эстэтычнай прасторы фільма. Здаецца, яго герой свабодны чалавек — свабодны ад кахання, свабодны ад прафесіі (дзесяць год таму ён быў настаўнікам музыкі),

свабодны ад дома. Словам — ніхто, не сацыялізаваная асоба. Таму яму шмат дазволена. Аднак і межы гэтага дазволу дакладна вызначаны. Як толькі яму закарэцаваў свой чалавечы гонар узвесці ў маральныя прыкметы, адразу асадылі. А калі пачаў настойваць — знішчылі... Увесь свет — тэатр. Тэатр марыянетак. Вось толькі спектакль у ім невыносна зацягнуўся.

"Я люблю таго, хто не ўмее жыць інакш, як у імя свайго захаду. Чалавек — гэта вярхоўка, напаятая над прорваю. Небяспечна ісці, небяспечна запывацца на пераходзе, небяспечна азірацца, небяспечна баяцца і спыняцца". Так сказаў Заратустра (Ф. Ніцшэ) у канцы XIX ст. У канцы XX — голас яго пачула рэжысёр Д. Віханавы.

Аўтар югаслаўскай стужкі "Чужая Амерыка" (1995 г.) Г. Паскалевіч разважае пра актуальную праблему сучаснасці — эміграцыю. Фільм падае свет вялікім вакзалам, а чалавека — адвечным транзітным пасажырам. Простая і ясная для ўспрымання кінааповесць аздоблена гумарам, напоўнена трапяткімі чалавечымі пацучыямі. Герой карціны Байо намагаецца "прарасці" каранямі ў амерыканскую глебу. Ён збірае вакол сабе сваю сям'ю: старую маці, дарослага сына, малую дачку. Аднак яго жыццё так і застаецца паміж небам і зямлёй. Пры ўсёй сваёй адасобленасці, унутранай незалежнасці Байо здольны да спахучвання, да надзеі, да веры. Гэты бяздомны ў літаральным сэнсе чалавек сам становіцца сабе домам — домам для ўласнай душы.

Пошук дзіўнага краю Эльдарада, зямлі абяцанай, раю зямнога працягваюць у сваіх фільмах польскі рэжысёр Ян Якуб Кольскі ды славацкі Марцін Шулік.

Абедзве карціны — напалову легенды, напалову прыпавесці — распавядаюць старажытнаму, але заўсёды новую гісторыю Адама і Евы.

У фільме Я. Кольскага "Той, хто грае з талерак" (1995 г.), гэтая пара звонку дзіўная: калека і карліца. Няшчасны самотнікі, адкінутыя на ўзбочыну жыцця, нікчэмныя "памылкі" прыроды знаходзяць выратаванне. У каханні. Шчырае пацучыць адсоўвае прэч цяжар бессэнсоўнага існавання. Іх дом, іх сад, іх зямля, — цэласны свет, пайноткі ўраджайнай спелай шчодрасці — і вонкавай, і унутранай. "Я расту ад любові", — заўважае Ева-Янка. За гэтымі словамі — не толькі літаральны змест, але ўся філасофія чалавечага быцця. Калі герая пераўтвараецца ў сапраўдную прыгажуню, Адам-вырадак ціха адступаецца ад яе. "Я расту ад любові", — чакае Ева-Янка свайго адзінага ды робіцця веліканша. Іх другая сутэрача адкрывае зваротны ўзаемапрапорцыі. А мудрая прастата іх кахання адчыняе шлях да вяртання: "Як жа мы жыць будзем, Янка?" — "Звычайна. Як людзі".

Казачна-інтрыгуючы сюжэт фільма не зацяняе майстэрства рэжысуры Я. Кольскага. Карціна надзвычай пластычная. Тут пануе выяўленчая сіла кінамастацтва ды аўтарская фантазія.

БЕЗ ТАТАЛІТАРНЫХ ВЕКТАРАЎ

З ДАРОЖНАГА БЛАКНОТА

Галоўны дуэт фільма дапаўняе шэраг іншых дзіўных істот: самотны сельскі гаспадар таргуецца са Смерцю; сама Смерць у белым адзенні з анёльскімі крыламі за плячыма; скрыпач перакладае на музыку арнамент з талерак. Побач з імі ў мастацкім дзеянні бяруць удзел звычайныя рэчы: сад, лес, яблыкі, аскепкі талерак. Рэжысёр быццам ажыўляе, адухаўляе гэтыя пластычныя вобразы. І яны пачынаюць мяняць сваё значэнне, набываючы самастойную важкасць.

...Аскепкі талерак парцаляваным дываном укрываюць траву ля сядзібы скрыпача Лунды — як сімвал зямной звычайнай чалавечай музыкі. Цэлая ж талерака ўтойвае ў сабе музыку Боскую, абсалютную, дасканалую, здольную нават смерць зачараваць.

...Сімвал спакусы — яблычная хваля — скатаецца з пагорка ўслед за Евай-Янкай, якая кіруецца да вясёлай кампаніі прышлых цыркачоў. І адзіны яблык — мера чалавечага росту і, адначасова, мера кахання — вар'іруе сваю тэму ад эпизода да эпизода, гуляючы амбівалентнасцю...

...З трэскам абламанася галіна яблыні, не вытрымаўшы цяжару ўласных пладоў. Быццам ад нечаканасці на імгненне прыпыніліся цітры фільма "Сад" (1995 г.), а потым далей паплылі па экране, адкрываючы старонкі новай гісторыі. Яе аўтар М. Шулік запэўнівае, што неабавязкова гоіцца па свеце ў пошуках райскіх мясцін. Трэба спыніцца, прыслухацца і ўбачыць ля сябе звычайны чуд. Хто глядзіць — убачыць.

Трыццацігадовы Якуб вызваляецца ад мітусні сучаснага жыцця, наведваючы аднойчы дзедаў стары сад. Таямнічы свет гэтага кутка, зацягнутага павуціннем часу, адкрываецца герою паступова. Зачароўвае, ачышчае яго ды напайнае спакоем, раўнавагай. Зусім будзённай справай тут становіцца сустрэча з прарокам-вешчуном, з выпадковым прахожым, з нервовым бацькам сямейкі, што спяшаецца на адпачынак. Яны ўсе — вандрунікі — з'яўляюцца ніадкулі і знікаюць у нікуды. Толькі адна асоба застаецца побач з Якубам. Яго юная Ева. Натуральная, як сама прырода, яна можа дамовіцца з раз'юшаным сабакам, прыгатаваць на вярэру птушынае малако, адпачыць, узляцеўшы ў садзе над сталом.

"Усе будзе, як быць павінна", — нарэшце вымаўляе бацька Якуба, пасля марных намаганняў вярнуць сына ў акаляючую рэчаіснасць. Усе будзе, як быць павінна. Унук вяртаецца ў дзедаў дом. І повяз часоў узнаўляецца. "Што ёсць жыццё? Пагоня ад ранку да паўночы за душой... Няма жыцця па-за намі. Яно павінна прыйсці з сярэдзіны, з нас саміх". Так сказаў Кайзер. Праз шмат год думку нямецкага драматурга ўвасобіў у экранныя вобразы малады рэжысёр Марцін Шулік. Яго мяккая лірычная "аповесць" складаецца з 14 кароткіх раздзелаў, з 14 звычайных цудаў, галоўнае з якіх — любоў.

Фільм "Сад" атрымаў галоўны прыз фестывалю. А М. Шулік выйграў раунд у Т. Ангелопулуса, перакрыўшы ляжані паніклага духам цхім голасам надзеі. Надзеі, якую першай адшчадрала фестывалю грузінскі рэжысёр Н. Джанілідзе. Яе карціна "Калыханка", таксама пазаконкурсная, адкрыла другі дзень прагляду і, адначасова, — супрацьлеглы Ангелопулусу бок светаадчування.

Фільм Н. Джанілідзе — аб выратавальнай сіле любові, аб тым адзіным голасе чалавека, што здольны вярнуць гармонію жыццю, а быццю — сэнс. Матчын спей — не проста музычны лейтматыў "Калыханкі", а драматычная, вобразная, філасофская аснова фільма. Маленькая дачушка, выкрадзеная з бацькоўскага дома, праз невымерны час чакання вяртаецца. Не па сваёй волі. Яна забылася на ўласнае імя, на твар маці, на родную мову. Дом дзяцінства горшы за турму. Ні рукатворныя цацкі, ні грузінскія словы, ні сцяжынка ў садзе — нішто не ўскалыхне дзявочына памяць, нішто не запаліць святла былога сямейнага шчасця. Нішто... Акрамя матчынай песні, мелодыя якой затаілася недзе на самым донцы душы.

Вытанчанае адлюстраванне, гармонія гукаў, рытуальная выразнасць мізансцэн уздымаюць фільм да паэтычнай элегіі. Музыкальная пластыка, маляўнічая музыка... Можна бясконца перабіраць эпітэты, каб перадаць дасканаласць майстэрства апэратара, мастака, рэжысёра. Карціна Н. Джанілідзе здольная не проста зачараваць, — давесці да катарсіса, узрушыць душу прыгажосцю, святлом, чысцінёй думкі і вобразнасці.

А. матчына песня льецца, срэбным дажджом амываючы свет напрыканцы стагоддзя. Ці адгукнешся, Чалавек?..

Наталля АГАФОНАВА

Дзесяць сакавіцкіх дзён мы правялі ў Пануючым Рэйн-Вестфаліі. Там праходзіла выстава-турне "Belart Zeitgenossische Kunst aus Belarus (Сучаснае мастацтва з Беларусі)". На адкрыццё была запрошана група мастакоў-удзельнікаў. Арганізацыйныя клопаты і транспартнае забеспячэнне нашай паездкі ўзяла на сябе Міжнародная арганізацыя "КАА". Асноўным ініцыятарам мерапрыемства з нямецкага боку стаў Kulturforum Rheine (Форум культуры Райна), інтэлектуальным і арганізацыйным рухавіком якога з'яўляецца мастацкі кіраўнік Марцін Рэкап. Форум добравядомы ў зямлі як арганізатар мастацкіх праектаў, сімпозіумаў, уоркшопаў, тэатральных прадстаўленняў. У праграме гэтай арганізацыі ўдзельнічаюць не толькі вядомыя творцы, але і перспектыўная моладзь з розных краін свету. Мастацкі кіраўнік Форуму сёння ганарыцца вядомымі прозвішчамі тых, хто пачынаў сваю творчую біяграфію з праектаў, ажыццэўленых на тэрыторыі старажытнага тысячагадовага замка, адданага пад найсучасныя эксперыменты мастакоў. Форум Райна вядзе леталіс сваёй працы, выдае каталогі, альманахі. Кожная акцыя суправаджаецца выданнем мастацкага глянца, якому павінна знайсці месца не толькі на сцяне, але і ў зборы калекцыянера.

Творы беларускіх мастакоў Андрэя Шэлюты, Ігара Саўчанкі, Алены Кітаевай, Юрыя Дарашкевіча, Волгі Сазыкінай, Андрэя Вярэніча, Аляксандра Дзягілева і аўтара гэтых радкоў былі падзелены на тры часткі, каб паказаць іх адначасова ў трох месцах. Акрамя замка Бентлага экспазіцыя месцілася ў ратушы горада Ібенбюрэн (арганізацыйную дапамогу ад імя мастацка-музейнага аб'яднання аказваў вядомы мастак рэгіёна Карл-Хайнц Энгсфэльд), а таксама ў виле Вайнер, што каля горада Охтруп. Віла вядома сваімі мастацкімі праектамі, звязанымі з такімі вядомымі прозвішчамі, як Тэнгелі, Кошут, Бойс, Ліхтэнштайн, Блала і інш. На вялікі жаль, напярэдадні, падчас падрыхтоўкі да выставы ў Мінску, мы мала ведалі аб арганізатарых. Тыповая для нас праблема — адсутнасць дастатковай інфармацыі. Вандруючы на Еўропе беларускім мастакам мала даверу, таму што яны вельмі рэдка адпаведна рэагуюць на мастацкае жыццё, якое даўно пазбавілася таталітарных вектараў. Між тым заходнеўрапейскі глядач дастаткова ведае пра накірункі мастацтва постсавецкай дзяржавы — соц-арт і андэграўнд, пра найбольш вядомых іх прадстаўнікоў. Постсавецкае мастацтва найчасцей імкнецца ўспрымаць яе нейкую іронію над часам і формай. Але аднолькавае, аднароднае ўяўленне мастацкай культуры былой імперыі — ілюзія.

Так ці інакш, прыходзілася шкадаваць, што мог, але не стаўся "Беларт" больш шматпланавай акцыяй, больш эфектнай, больш адпаведнай маштабам выставачных пляцовак і задачам сучаснай беларускай культуры. Але сорамна за нашу экспазіцыю не было. Яна аказалася дастатковай для сур'ёзнага прафесійнага дыялога. Менавіта на гэта і спадзіваліся, а не на дробны камерцыйны поспех ці дэманстрацыю выключна выканальніцкай працы (чым можна ўсцешыць толькі замежнага абыякавага, які імкнецца аздобіць сваё жытло на манер модных часопісаў па афармленні камфортнага і прыгожага інтэр'ера, ці нешматлікага аматара з настальгічнымі пачуццямі).

Давялося адчуць вялікую штучную ізаляванасць нашай культуры ад новых, актуальных працэсаў, накірункаў, вялікага інтэлектуальнага дыялога паміж мастацтвамі розных краін. Для размоваў яна не хапала друкаваных выданняў пра нашае выяўленчае мастацтва: каталогаў, альбомаў, манаграфій. На вялікі жаль, пакуль няма ніводнага прафесійна адзнятага відэафільма пра шырокае мастацкае жыццё Беларусі. Хаця нашая выстава і не прэтэндавала на агляд усяго мастацтва рэспублікі, шырокая зацікаўленасць друку і мясцовага тэлебачання сведчыла аб сапраўднай увазе да праблем нашай культуры, асабліва яе неафіцыйнай часткі. Праз прэсу і выдадзены ў Германіі каталог нямецкі глядач атрымліваў інфармацыю пра мэты нашай выставы, асноўныя праблемы беларускага мастацтва 90-х гадоў. Інфармацыйны фон "Беларта" быў выключна пазітыўным. Акрамя невялікіх інфармацыйных артыкулаў з фотарэпартажамі з адкрыцця, прыемна было сачыць за даволі вялікімі артыкуламі з аналізам твораў і мастакоўскіх пазіцый. Думаю, гэта было б наўрадці магчыма,

калі б арганізатары не паклапаціліся дадаць вялікую інфармацыйную частку ў каталог выставы, мастацтвазнаўчы артыкул, цёплыя ўступныя словы прэм'ер-міністра зямлі, нашага былога міністра культуры і непасрэдных арганізатараў імпрэзы.

Найбольш цэльна, на мой погляд, выглядала выстава на виле Вайнер. Няспынны ручай наведвальнікаў не сканчаўся ў дзень адкрыцця экспазіцыі. Гледачы пыталіся пра мастацтва Беларусі, цікавіліся навінамі нашага палітычнага жыцця. І падалося мне, што ўдалося прадэманстраваць спробу ідэнтыфікацыі нашага мастацкага працэсу, разбурчыць культывуемы ў нас міф аб адсталасці беларускай культуры, няздольнасці мастакоў да інтэлектуальнай працы.

На двары перад вилай арганізацыя "КАА" дэманстравала свой Міжнародны праект, над якім працуюць дзеці, моладзь і дарослыя многіх краін Еўропы. Наша экспазіцыя заняла ўсё першы паверх будынка і частку другога. На ўваходзе глядач сустрэкалі жывапісныя творы А. Шэлюты. Андрэй разам са сваёй жонкай Аленай Кітаевай ужо некалькі год працуюць у расійскай сталіцы, але не адмовіліся выстаўіцца ў складзе выставы. Лёс вымушае прафесіяналаў высокага кшталту шукаць шляхі рэалізацыі за межамі Беларусі. Між тым мы мала асвятляем лёс выпускнікоў нашай вышэйшай навучальнай установы ў замежжы. А сярод іх ёсць тыя, што гучна аб сабе заяўляюць не толькі ў айчынных структурах, але і на буйнейшых расійскіх тэлекампаніях, выдавецтвах, рэкламных агенцтвах. Серыя чорна-белага алейнага жывапісу А. Шэлюты называлася "Суіцыд". Асновай стала серыя графічных аркушаў, створаных аўтарам чатыры гады таму ў Мінску пад больш разгорнутай назвай "Энцыклапедыя суіцыду". Безумоўна, гэтыя творы — абагулены партрэт сучасніка. На адным творы можна ўгледзець і падабенства героя з аўтарам. Наведвальнікі выставы пераважна адэкватна рэагавалі на экспанаваныя творы, бачылі ў гэтых чорных палотнах-люстэрках правакацыю да самаўсведамлення каштоўнасці асобы. У друку часта рэпрадуцыравалася работа Андрэя з пяціканцовай зоркай.

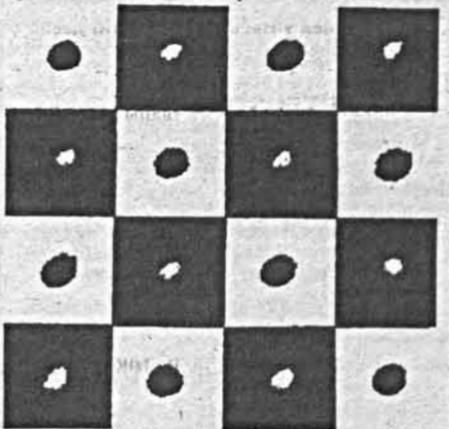
На выставе не было найбольш вядомага твора А. Клінава "Чаепітне". Праз прэсу ён стаў вядомы і за мяжой. Каля твораў мінскага мастака вяліся актыўныя дыскусіі, яны сведчылі аб сапраўднай неўтаймаванай творчай фантазіі аўтара "Чаепітня", а не пошуку з яго боку таннай папулярнасці. Наведвальнікі з зацікаўленасцю слухалі расказы аб сумесных акцыях А. Клінава з маладымі літаратарамі. З гэтых разоў больш быў зразумелы выбар мастака класічнай традыцыі жывапіснага твора. Зноў прыйшлося шкадаваць аб адсутнасці апэратыўнай візуальнай інфармацыі аб нашым мастацкім жыцці.

Манатыпіі Юрыя Дарашкевіча дэманстравалі не столькі выпанчанае мастацкае формы, а глыбокі пошук тэмы. Юрыю пашанцавала мець пры сабе асобнікі каларовага каталога сваёй апошняй выставы ў Мінску, з якога можна было даведацца аб іншых творах з серыі "Жывапісны пошук Грэалія", а з тэкстаў пазнаёміцца з творчай біяграфіяй аўтара, яго ўласным бачаннем тэмы. Адзначыўся прафесіяналізм жывапісных твораў Ю. Дарашкевіча, нечаканая актуальнасць выбару тэмы, якая адным з мастакоў на адкрыцці была названа і "нямецкай".

Творы Ігара Саўчанкі былі адзначаны за высокі ўзровень канцэптуальнай фатаграфіі. Тэхналагічнае майстэрства ставіла ў тупік нямецкіх мастакоў. Але найперш адзначаўся высокі ўзровень інтэлектуальнага падыходу аўтара, нечаканыя кантэксты рэпрадуцыраваных дэталей са старых фотаздымкаў. Хаця на виле былі выстаўлены не ўсе творы І. Саўчанкі, яны прадэманстравалі даволі поўна прыныцы мастакоўскага апеведу пра час.

Большасць твораў Волгі Сазыкінай былі выстаўлены ў выставачным зале замка Бентлага, але і на виле мастацкі была аддадзена зала. Яе чорна-белыя фантазіі, дзе пануе лінія, былі добра згарманізаваны, нягледзячы на кантрастнасць памераў. Пластыка В. Сазыкінай дэманстравала глыбокі свет пачуццяў і ўдала падкрэслівала даўнюю архітэктурную будынка і яго інтэр'ераў.

Ну а на фоне твораў мастака з Віцебска Андрэя Вярэніча адбывалася афіцыйнае адкрыццё выставы, тэатралізаванае прадстаўленне Галіны Дзягілевай. Гэтыя творы, якія дэманстравалі імкненне мастака да абсалютнай абстрактнай формы, сталі яднаючым звязком усёй экспазіцыі, нагадвалі аб універсальнасці

мастацкай прыроды, пазітыўнай накіраванасці сучаснага мастацтва, імкненні да дыялога на агульнаразумелай мове.

Міхал БАРАЗНА

На здымках: работы (зверху-ўніз) Волгі САЗЫКІНАЙ (1-2), Андрэя ВЯРЭНІЧА (3), Андрэя ШЭЛЮТЫ (4), Міхала БАРАЗНЫ (5).

І ЧАС ПРЫЙШОЎ...

ДОБРАЯ СЛАВА "СПАДЧЫНЫ"

Чарговы выпуск грамадска-асветніцкага клуба "Спадчына" (укладальнік і адказны за выпуск А. Бель) выйшаў пад назвай "Скрыжалі "Спадчыны" (папярэдні называўся "Спадчына "Спадчыны"). І гэтым разам прадстаўлена шмат матэрыялаў адраджэнскага характару, у якіх не абдыдзены ўвагай і палітычным моманты ў жыцці нашай дзяржавы.

Адкрываецца альманах вершам В. Шніпа "Сябрам клуба "Спадчына" і яго прыхільнікам". Гэты верш, як і іншыя творы паэта, прадстаўлены на старонках альманаха, напісаны ў 1990—1992 гадах і напоўнены верай у шчаслівую і свабодную Беларусь.

Змешчаны артыкулы В. Быкава "Мэта і сродкі", у якім закранаюцца пытанні стаўлення да беларускай мовы з боку афіцыйных улад. Матэрыял апублікаваны ў раздзеле "Маці родная, маці-краіна".

Безумоўна, публікацыя нумар адзін выпуска — "Уладары старажытнай Беларусі" А. Грыцкевіча і А. Белага (партрэты выкананы А. Крывенкам): "...упершыню ў Беларусі змешчаны партрэты вялікіх князёў літоўскіх і рускіх (Беларуска-Літоўскае гаспадарства), а таксама каралёў Польскіх, якія пасля заключэння Люблінскай Уніі ў 1569 годзе з'яўляліся вялікімі князямі Літоўскімі, Рускімі і Жамойцкімі".

Змястоўны раздзел "Навуковыя нататкі": "Крызіс прамысловасці і сельскай гаспадаркі Беларусі ў 1914—1921 гг." і "Львоў і Галіцкая Русь у складзе Вялікага княства Літоўскага" І. Курцына, "Марксізм памёр?" А. Белага і А. Цітова, "Іканаграфія Кастуся Каліноўскага" В. Шалькевіча.

Яшчэ два раздзелы: "Слова пра "Спадчыну" і яе сяброў" ("Клуб "Спадчына": набыткі і праблемы" Л. Лыча, "З нагоды дзесяцігоддзя клуба "Спадчына", вершы-прывітанні В. Шніпа і П. Марціновіча, "Мастак Анатоль Крывенка" Я. Гучка, "Твары, душой спявай" У. Новіка, "Нашчадкі клуба "Спадчына" С. Галіны) і "Радком прозы, верша", у якім прадстаўлена шырокае кола аўтараў.

Ёсць гумар, ёсць матэрыялы храналагічнага кшталту. А каб з'явілася гэтае выданне, парупіліся фундатары: Мітрапаліт Мінскі і Слуцкі, патрыярх Экзарх усяе Беларусі Філарэт; пробашч Мінскай парафіі касцёла святых Алены і Сымона, ксендз магістр Уладзіслаў Завальнюк; народны мастак Беларусі Леанід Шчамалёў; пэнт, доктар медыцыны Мацвей Рэпка-Смаршчок (Анатоль Бярозка) з ЗША; галоўны рэдактар газеты "Частны дэтэктыў" Алесь Усеня, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі, мастак-скульптар Уладзімір Лятуна; мастак — кераміст Мікалай Несцяроўскі.

А. М.

ЮБІЛЕЙНАЯ ВЫСТАВА

У выставачнай зале Саюза мастакоў у Віцебску адкрылася персанальная выстава аднаго са старэйшых мастакоў Прыдзвінскага краю, ветэрана вайны, прафесара дзяржаўнага ўніверсітэта Анатоля Кавалёва. Ён быў у ліку тых, хто заснаваў у Віцебску кафедру выяўленчага мастацтва пры былым педінстытуце, перадаваў свае веды і вопыт яго выпускнікам. Цяперашняя юбілейная выстава, прымеркаваная, дарэчы, да яго 70-гадовага юбілею, — своеасабліва справядзача майстра.

На здымку: Анатоль Кавалёў.

Фота Аляксандра ХІТРОВА,

БЕЛТА

(Працяг. Пачатак на стар. 1)

тут былі музычныя тэатры, капэлы і школы, вакол якіх існавала сапраўднае сузор'е творчых асоб: нямецкі кампазітар Я. Голанд, чэшскі — Я. Дусік, славуці італьянскі тэнар В. Мікаліні, знаны беларускі музыкант Е. Бакановіч, — многіх прываблівала праца ў Нясвіжы.

Тагачасная нясвіжская культура была люстэркам, нібыта мадэлявала ўсю культуру Беларусі, пакінуўшы для гісторыі самыя высокія ўзоры творчасці. (Прыкладаў магу назваць нямала, але спашысю толькі на той факт, што менавіта з Нясвіжам звязана стварэнне першай мясцовай прафесійнай оперы — "Агатка" Я. Голанда была напісана на лібрэта М. Радзівіла). Але потым настаў іншы час, калі апусцеў Нясвіж і аддаў лепшых сваіх творцаў іншым культурам...

Яны вымушаныя былі з'язджаць у іншыя краіны, а музыка, якая некалі стваралася і выконвалася тут, "разыходзілася" па скарбонках іншых народаў. Між іншым, самой мне давялося павандраваць па Еўропе — ад Германіі, Бельгі да Летувы, Польшчы, Расіі, — шукаючы ў нотасховішчах нашы гістарычныя набыткі.

Дык вось, у межах фестывалю аб'ядналася некалькі падзей — і грунтоўная навуковая канферэнцыя, і мастацкая выстаўка, і ўласна канцэрты, якія ў сваю чаргу аб'ядналі тую музыку, што стваралася на Беларусі і гучала тут на працягу мінулых стагоддзяў, і музыку тых кампазітараў, што мелі стасункі з тэўтышымі творцамі (Д. Расіні, Ф. Э. Бах), музыку Заходняй і Усходняй Еўропы (нямецкую, італьянскую, рускую), якую тут ведалі і шанавалі. А таксама сучасную музыку, у

тым ліку новыя творы беларускіх кампазітараў. Цікава, што цяперашняя даўніна, класіка была ў свой час "авангардам", дык, даць Бог, прыйдзе час, калі цяперашні "авангард" зробіцца класікай або архаікай...

Можна нямала добрых і захопленых слоў сказаць з нагоды фестывалю, назваць нямала прозвішчаў тым, дзякуючы каму ён адбыўся — і адбыўся на такім высокім арганізацыйным і мастацкім узроўні. Сярод рупліўцаў фестывалю — спадары М. Фінберг, В. Сарока, Б. Нічкоў, У. Скараходаў (рэктар Беларускага інстытута праблем культуры) і, канечне, У. Дражын, гасцінны шчыры гаспадар, мэр Нясвіжа... Але што ўразіла ўдзельнікаў свята больш за ўсё — дык гэта публіка. Залы былі перапоўненыя... моладдзю! Маладыя сем'і прыходзілі нават з немаўляткамі, якія ціхенька вытрымлівалі цэлую канцэртную праграму! З густам зробленыя аранжыроўкі, высокі ўзровень выканання выклікалі авацыі.

— Мне падалося, — працягвае В. Дадзімава, — што ўвядзенне ў сённяшнюю культуру класічных традыцый — гэта тое, што трэба людзям. Моладзь проста згаладалася па класіцы — я адчувала гэта па ўсхваляваных, прасветленых тварах.

А яшчэ я мару, што фестываль камернай музыкі ў Нясвіжы стане традыцыйным, што з часам тут будзе пастаўлена і "Агатка", і опера А. Радзівіла "Фаўст". І што ўрэшце аналагічныя фестывалі будуць ладзіцца ў іншых беларускіх мястэчках — колішніх цэнтрах музычнай культуры, якімі лёс не абдзяліў нашу зямлю.

С. Б.
Фота Віт. АМІНАВА

На вернісажы "Партрэты Радзівілаў". У цэнтры — народны мастак Беларусі Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК.

Музыка вяртаецца ў Нясвіж.

ЁСЦЬ СЯБРЫ Ў ДЗВІНЫ-ДАЎГАВЫ

Вось ужо 10 гадоў міжнародная супольнасць выказвае клопаты ў абарону экалогіі і культуры вадазбору Дзвіны-Даўгавы, магутнага рэчышча якой яднае расіян, беларусаў і латышоў на яе берагах. Не так даўно ў Віцебскім універсітэце сабраліся сябры Каардынацыйнай рады "Дзвіна-Даўгава". У раду ўваходзяць Анатоль Дарафееў — кандыдат біялагічных навук, першы прарэктар Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта; Воляга Акуневіч — дырэктар Віцебскага абласнога краязнаўчага музея; Святлана Дзедзінкіна — загадчыца аддзела экалогіі віцебскай абласной газеты "Народнае слова"; Валянціна Кірылава — выканаўчы дырэктар Віцебскага абласнога аддзялення фонду Сораса; Барыс Лазука — кандыдат мастацтвазнаўства, дацэнт кафедры выяўленчага мастацтва Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта; Таісія Літвінава — намеснік старшыні Віцебскага абласнога фонду культуры; Сяргей Панізнік — пісьменнік, вучоны сакратар літаратурнага музея Янкі Купалы; сябра рады Міжнароднага фонду Янкі Купалы; Ніна Сулецкая — галоўны спецыяліст па ахове гісторыка-культурнай спадчыны ўпраўлення культуры Віцебскага аблвыканкама, намеснік

старшыні аблсавета таварыства па ахове помнікаў гісторыі і культуры; Васіль Якавенка — пісьменнік, экалаг.

Расію ў Каардынацыйнай радзе прадстаўляюць Вячаслаў Вараб'ёў — кандыдат гістарычных навук, загадчык кафедры краязнаўства Цверскага інстытута удасканалення настаўнікаў; Яўгеній Шміт — прафесар кафедры Смаленскага педагагічнага інстытута.

Ад Латвіі міжнародную праграму "Дзвіна-Даўгава" куруюць Арвід Баршэўскіс — старшыня Цэнтра даследаванняў прыроды і асяроддзяўтварэння Даўгаўпільскага педагагічнага ўніверсітэта, доктар біялогіі; Валдыс Кудыньш — намеснік старшыні Цэнтра даследаванняў прыроды і асяроддзяўтварэння Даўгаўпільскага педагагічнага ўніверсітэта; Дыгна Пілатэ — кіраўнік праекта "Даўгава", навуковы супрацоўнік Латвійскага музея прыроды; Мірдза Урмэ — кіраўнік праграмы "Даўгава" Латвійскага фонду культуры.

У Латвіі з удзячнасцю ўспамінаюць тыя падзеі, калі беларусы аказалі актыўную салідарнасць у выступленнях латвійскай грамадскай супраць узвядзення пагрознай Даўгаўпільскай ГЭС. Сёння зноў узнікла пытанне аб мэтазгод-

насці пабудовы Даўгаўпільскай ГЭС паводле абноўленага праекта. Латышы хочуць ведаць думку беларускага боку, бо сярод жыхароў Латвіі многа тых, хто "за", і хто "супраць". "Супраць" таму, што хочучы зберагчы нерушвады вадазбор, экалагічны прывабнасць яшчэ не знявачанага латгалскага рэчышча Дзвіны-Даўгавы, як і крывіцкіх поймаў нашай агульнай ракі-кальскі.

У нядаўняй размове з Мірдзай Урмэ па тэлефоне была выказана вялікая просьба да беларусаў адгукнуцца на новую ідэю ўзвядзення Даўгаўпільскай ГЭС. Свае меркаванні спадарыня Мірдза Урмэ прасіла накіраваць на адрас: Латвійскі Фонд культуры, Фонд Даўгавы, бульвар Бастая, 12. Латвія. LV — 1665.

А чарговая канферэнцыя ў абарону Дзвіны-Даўгавы адбудзецца ў Віцебску напрыканцы сёлета года. (Даведкі па тэлефоне 5-02-55 (Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт), Дарафееў Анатоль, Максімавіч).

Экалогія і культура вадазбору Дзвіны-Даўгавы была і застаецца клопамі міжнароднай супольнасці — і ў першую чаргу расіян, беларусаў, латышоў.

Сяргей ПАНІЗНІК

БЕЛАРУСЫ: "ЛЕГАЛІЗАЦЫЯ" Ў СУСВЕТНАЙ ГІСТОРЫ

(Працяг. Пачатак на стар. 5)

А яшчэ на пачатку XX стагоддзя гэтае пытанне было актуальным. Я гэта кажу ў сувязі з культурнай сталіцай беларусаў — Вільняй (Вільнюсам). Некалі існавала балтаславянская моўная аднасць. Магчыма, былі і племянныя саюзы, якія пазней сталіся падмуркам узнікнення адзінай балтаславянскай дзяржавы. Аднак шляхі народаў падуладныя толькі волі Боскай...

Я ўспамінаю свае вандроўкі па старой Вільні разам з Валянцінам Ждановічам, дарэчы, сябрам Уладзіміра Караткевіча. Ён паказваў мне родавыя касцёлы і палаты Сапегаў, Радзівілаў, Тышкевічаў. Кожная камяніца старой Вільні была і нашай гісторыяй, беларускай. І як бы ні круціліся вузкія вулачкі, яны абавязкова прыводзілі да муроў Віленскага ўніверсітэта, калыскі беларускай культуры. Вось у гэтых скляпеннях схопілі Кастуся Каліноўскага. А недзе тут знаходзілася друкарня братоў Мамонічаў. Ці помнім мы зараз, чым была гэтая друкарня для беларусаў?..

На пачатку перабудовы некалькі прадстаўнікоў беларускай нацыянальнай ідэі

перабраліся на сталае жыццё з Беларусі ў Вільню. Яны выступілі ў друку з праграмнымі заявамі, у тым ліку і аб умацаванні адносін паміж літоўскім і беларускім народамі. На іх думку, для таго, каб Вільня засталася культурнай сталіцай беларусаў і літоўцаў, патрэбна няшмат — закрыццё межы паміж Расіяй і Беларуссю, па-сапраўднаму адасобіцца, як гэта зрабіла Літва. Тады Літва "падабрэе" да балтарусаў і дазволіць ім прывязджаць у Вільню.

Але нездарма нашыя продкі гаварылі: што з возу ўпала, то прапала. Гісторык М. Улашчык быў шчыры прыхільнік беларускай нацыянальнай ідэі. Але ні ў адной сваёй кнізе ці артыкуле ён не напісаў, што наладжваць адносіны з адным народам трэба за кошт псавання іх з другім. І не таму, што М. Улашчык быў гісторыкам, а не палітыкам. Тут справа ў маштабах асобы. Асоба — гэта заўсёды сумленне. На жаль, заангажаваная частка радыкальна настроенай інтэлігенцыі ніколі не спынялася перад маральным выбарам. У імя ідэі яна, здаецца, гатовая на любыя ахвяры. Ці даўно мы чулі: спачатку ўсё зруйнуем, а затым...

У тым і справа, што "затым" ніколі не

наступала.

Класічны гісторык, М. Улашчык разам з тым паказваў сябе мастаком, які факт пераўтварае ў вобраз і далей — у ідэю. Беларусы, па М. Улашчыку, гэта народ, які шмат увабраў у сябе як ад усходняй, так і ад заходняй традыцыі. Ягоньня моц і слабасць якраз у тым, што ўзрос ён паміж лесам і стэпам, паміж праваслаўем і каталіцтвам, паміж Еўропай і Азіяй. Так, гэты народ часцей нараджаў волатаў зямлі, чым волатаў духу, але не варта ў гэтым бачыць трагедыю.

"...Народная вера ў сябе і ва ўласныя сілы — зусім не застой, а, наадварот, залог жыццыварнасці і энергіі жыцця і зусім не выключыць прагрэсу і ўсялякіх поспехаў. Без гэтай веры ў сябе не выстаяў бы, напрыклад, на працягу стагоддзяў беларускі народ і не выратаваў бы сябе ніколі", — пісаў у 1864 годзе Ф. Дастаеўскі.

Згодзімся з думкай: у якой бы фазе свайго развіцця ні знаходзіўся той ці іншы народ, ён заўсёды здолее пацвердзіць сваю самакаштоўнасць. Праз асобу гісторыка. Філасофа. Пісьменніка. Гаспадара.

"Законам з'яўляецца тое, што ніводны чалавек не можа падняцца над сваімі недахопамі, не падымаючы пры гэтым чалавецтва ў цэлым"

А. БЛАВАЦКАЯ

Гэта — эпіграф да ўсяго нашага айчыннага экалагічнага руху, дзяржаўнага і недзяржаўнага. Хутка 10 гадоў з нагоды несвяточнага юбілею. Як адчувае сябе Светаслава Чарнобыля? Чаму мы не становімся шчырымі, добрымі, сціплымі? Чарнобыльская бяда — не адзіная прычына экалагічнай катастрофы на Беларусі. Гэта яшчэ адна лакмусавая паперка на нашу гуманнасць, духоўнасць, альтруізм. Яшчэ да Чарнобыля былі вядомыя надобрай памяці такія мутагены, як дуст ДДТ, дэфаліяты, гербіцыды, альдэгіды, солі цяжкіх металаў, а таксама некаторыя медыкаменты-антыбіётыкі, ціа-ТЭФ, эндаксан, асобныя антыбіётыкі, кансерванты. У якасці канцэрагенаў і тэратагенаў называюцца фенол, фармальдэгід, сульфаніламіды, гармоні і іншы. За апошнія

Апякунскі савет.

Здароўе нашых людзей катастрофічна пагаршаецца і яшчэ па адной прычыне. Экалагічная сітуацыя пагоршылася ў выніку неабмежаванай асушкі балот, навукова неабгрунтаванай, не заўсёды і не ўсюды патрэбнай так званай меліярацыі, рабавання беларускіх лясоў, артэзіянскіх крыніц вады, іншых прыродных рэсурсаў. Фактычна ўмовы ўмеранага кліматычнага поясу на нашай тэрыторыі сёння ператварыліся ў экстрэмальныя. Разбураюцца аптымальныя для жыцця дзейнасці і біялагічнай разнастайнасці біягеаэнозы, з'яўляюцца новыя экалагічныя залежныя хваробы. Адаптыўныя магчымасці сучаснага чалавека дасягнулі парогу напружанасці. Існуе пагроза пераходу натуральнага адбору са стабілізуючай якасці ў дэстабілізуючую накіраваную форму.

Сучасныя людзі нясуць у сабе спадчынасць жывёльнага мінулага, значыцца імі ў большай ступені кіруюць біялагічныя законы. Зараз адкрыта разнастайнасць чалавечых папуляцый па групах крыві, бялковых фракцыях,

У такім разе вучоба на асабістых праліках і ўжо зведаных экалагічных катастрофах заўсёды будзе выніковай і карыснай, дапаможа папярэдзіць патэнцыяльна верагодныя экалагічныя выбухі.

Лічу патрэбным напаміныць тут аб пачатай, будзем спадзявацца — перыядычнай, серыі Экалагічных біюлетэняў аб стане прыроднага асяроддзя Беларусі, якую пачалі выдаваць Акадэмія навук Беларусі разам з Міністэрствам прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя. Біюлетэнь за 1992 г., выдадзены ў 1994 (!) годзе, уключае 10 раздзелаў. Пералічу некаторыя з іх.

Кліматычная характарыстыка 1992 г. і забруджанасць атмасферы. Па адносінах сярэдніх канцэнтрацый да ПДК значна перавышаны ў паветры гарадоў нормы фармальдэгіду і бенз(а)пірэну, меней — серавадароду і аміяку. Па адносінах максімальных канцэнтрацый нормы перавышаны ў 10—15 разоў па тых жа бенз(а)пірэну і фармальдэгіду, у 6 разоў — па серавугляроду і дзіаксиду азоту, у 2—4 разы — па аміяку,

Мутагенная эфектыўнасць радыяцыйных і хімічных фактараў абавязкова выкліча рост сплантаных абортаў, мёртванароджаных, прыроджаных парокаў развіцця, спадчынай паталогіі.

На мяжы кампенсаторных магчымасцей знаходзіцца стан здароўя людзей па сярэдня-сасудзістых хваробах. У першую чаргу яны ўплываюць на чакаемую працягласць жыцця сённяшніх немаўлят. Па разліках яна раўняецца для мужчынскай паловы 63 годам, для жаночай — 74, а ў сярэднім — 69 гадам. Гэта катастрофічна мала. Генетычная праграма чалавека пры аптымальных умовах здольна працаваць яшчэ столькі ж.

Знаёмства з дынамікай захворваемасці дзіцячага і дарослага насельніцтва за апошнія пяць гадоў дазваляе ўпэўнена заявіць, што сярод першых найболей значны рост адбыўся ў Гомельскім рэгіёне. Пры гэтым колькасць захворванняў эндакрыннай і імуннай сістэм вырасла ў 14 разоў, нервовай сістэмы і інфекцыйных хвороб — у 2,5 раза. Пераважна сельскае дарослае насельніцтва таксама часцей за ўсё хварэла на Гомельшчыне. Болей чым палове з іх (менавіта 610 з 1000) у 1994 г. быў упершыню ўстаноўлены той ці іншы дыягназ. Рост у параўнанні з 1990 г. склаў 12,8 працента. Паміж іншым, рост хваравітасці цалкам па краіне склаў у сярэднім 11,8 працента, але ў Гродзенскай і Брэсцкай абласцях захварэлі толькі адпаведна 3-4 чалавекі з 10-ці, што сведчыць аб неаднолькавых сацыяльна-экалагічных умовах існавання насельніцтва ў першую чаргу на паўднёвым усходзе і паўночным захадзе. Калі больш дэтальна разгледзець рост хвороб па назалагічных адзінках, то трэба адзначыць найбольшы рост на Гомельшчыне хвороб крыві і кроваўтваральных клетак — амаль у 5 разоў. Такага росту не назіраецца болей нідзе ў рэспубліцы. З іншых хвороб таксама павялічылася (у сярэднім у 2,5 раза) колькасць хвороб нервовай сістэмы і псіхічных парушэнняў. Адно застаецца бясспрэчным — генафонд этнасу і яго здароўе пад пагрозай. На фоне вышэйпрыведзеных паказчыкаў стану навакольнага асяроддзя і генадэмаграфічных зрухаў не меней важным, у сэнсе ўплыву на здароўе людзей, можна лічыць рэжым харчавання сельскага насельніцтва па яго разнастайнасці, каларыйнасці і якасці. Зноў спашлёмся на даныя МАЗ РБ, апублікаваныя ў дакументах Сусветнага банка (1993 г.). Харчаванне вясковых чалавек вельмі аднастайна, у яго мала рацыёна не хапае алею, рыбы і мяса, а таксама садавіны і гародніны, вітамінаў. Неабходная каларыйнасць у першую чаргу перакрываецца за кошт бульбы, малака і малочных прадуктаў (амаль ці не на 70—75 працентаў). Самым нізкім гэты паказчык аказваўся ў Гродзенскай вобласці (2168 ккал.), самым высокім — у Мінскай (2909), але і тут ён толькі набліжаецца да патрэбнай нормы (3100 ккал.). Не будзем звязваць гэты факт напракты з хваробамі органаў стрававання, аднак жа іх колькасць за апошнія 5 год павялічылася на 60 працентаў, праўда, застаюцца мінімальна сярод іншых рэгіёнаў. Тут палімя першынства зноў-такі ўтрымлівае Гомельская вобласць, дзе амаль 3 чалавекі з 10-ці ў 1994 г. упершыню захварэлі на гэтыя хваробы.

Вялікую трывогу выклікаюць тэмпы абвастрэння медыка-дэмаграфічных праблем ва ўсіх рэгіёнах Беларусі, але найперш — у Гомельскім. Калі пайсці ўслед за экспертамі Міжнароднага банка, якія лічаць, што рост рэспіраторных захворванняў, скураной паталогіі і пухлін адбываецца ў першую чаргу ў сувязі з пагаршэннем экалагічнай сітуацыі, то ў РБ новаўтварэнні, што былі ўпершыню выяўлены ў дарослага насельніцтва, за апошнія 5 год найчасцей сустракаюцца ў Гомельскай, Магілёўскай абласцях (адпаведна 9,3 і 7,9 на 1000 чалавек). Колькасць скурных і рэспіраторных хвороб — у Віцебскай і Гомельскай: 42,7 і 40,6 246 і 228 адпаведна на 1000 чалавек. Бясспрэчна, тут патрэбны дадатковыя эпідэміялагічныя даследаванні, каб аддыферэнцыраваць паміж сабою ўплыў забруджанасці навакольнага ад фактараў сацыяльных і ладу жыцця.

У свой час, адразу пасля выканага, з дапамогаю Сусветнага банка, даследавання ў Беларусі экалагічнай сітуацыі ў 1992 г. і праведзенай у 1993 г. навукова-практычнай канферэнцыі ў АНБ па экалагічнай стратэгіі, шэраг вядучых экалагаў РБ з абурэннем успрынялі тэзіс СБ аб неабавязковым прыярытэце радыялагічнай забруджанасці перад хімічнай і арганічнай. Нягледзячы на існаванне падрабязнага плана дзеянняў па рэалізацыі экалагічнай стратэгіі, распісанага адпаведна па накірунках ці праблемаў, па канкрэтным дзеянні, выканаўцах і тэрмінах рэалізацыі, што прапанавалі міжнародныя

НЕ ЗМЯНІЛАСЯ — НІЧОГА

дзясцігоддзе іх канцэнтрацыя ў навакольным асяроддзі не зменшылася.

Спашлюся на даклад Сусветнага банка за 1993 год "Беларусь. Даследаванне экалагічнай стратэгіі". У г. Наваполацку, Гродне, Бабруйску кожныя 8 з 10 прамысловых прадпрыемстваў працавалі без ачышчальных збудаванняў, у Салігорску, Барысаве, Брэсце — 7 з 10.

За апошні час — нічога не змянілася. Навукоўцам дакладна вядома, як свінец адмоўна ўплывае на нервовую і мысленную дзейнасць чалавека. Па выніках абследавання школьнікаў г. Мінска спецыялістамі "Эндаэкалагічнага цэнтра", у кожнага пятага дзіцяці (18—20 працентаў) канцэнтрацыя свінца ў крыві пераўзыходзіць фізіялагічны парог. Якраз у глебах Мінска, Наваполацка, Віцебска, Брэста, Гомеля, Светлагорска выяўлена яго максімальнае ўтрыманне (32+ 4 мг/кг).

Самай бруднай ракою на Беларусі лічыцца Свіслач, дзе амаль не ачышчаюцца прамысловыя і ліўневыя сцёкі, знішчаецца водная флора і фаўна. З цяжкіх металаў мінскія прадпрыемствы скідаюць кожны год у сярэднім па 15 тон хрому, цынку і нікелю. Для астатняй Беларусі гэтыя лічбы трэба падвоіць. Гальванічныя цэхі працягваюць скідаць цяжкія металы ў звычайную каналізацыю.

Смяротнасць сельскага насельніцтва перавысіла яго нараджальнасць ужо на пачатку 80-х гадоў. У першую чаргу гэтыя дэмаграфічныя нажніцы зачалілі мужчыны. Маюцца дзве гіпотэзы такой з'явы — злоўжыванне нікацінам і алкаголем і ўздзеянне мноства новых хімічных рэчываў, да якіх чалавечы арганізм звалоўваўся зусім не адаптаваны.

Звернем увагу яшчэ на адну акалічнасць. Да канца 70-х гг. бггчына стагоддзя Беларусь займала 5-е месца сярод іншых рэспублік былога Саюза па працягласці жыцця (пасля Закаўказзя і Літвы). З беларускіх рэгіёнаў доўгажыварствам вылучалася ў першую чаргу насельніцтва Магілёўскай і Гомельскай абласцей. І менавіта іх напалкала Чарнобыльскае гора.

Лічу, што ўпершыню з дакумента Сусветнага банка мы даведліся аб забруджанасці вясковых калодзежаў нітратамі з-за нерэгулюемага ўжывання мінеральных угнаенняў у сельскай гаспадарцы. Тут палімя першынства трымаюць Брэсцкая і Мінская вобласці. У 60-67 працентаў даследаваных дзяцей ПДК нітратаў у сліне і мачы перавышана ў 1,5—2 разы. А гэта садзейнічае малакроўю ў дзяцей і анкалагічным хваробам у сталых людзей. З гэтай нагоды патрэбна было б часцей агучваць тыя лічбы грошай з Чарнобыльскага падатку, якія выкарыстаны нібыта на аздаравленне насельніцтва Міністэрствам па надзвычайных сітуацыях. Так, за 1995 год праз абласныя аддзяленні Фонду "Здароўе" было скарыстана 460 млрд. руб. Многа гэта ці мала? Ці вядомыя вынікі? Наша прапанова: за размеркаваннем такіх сродкаў павінен сачыць

фізіялагічных параметрах. Якраз падобны полімарфізм дазваляе чалавеку біялагічна прыстасавацца да прыроднага навакольнага і сацыяльнага асяроддзя. Пры гэтым рэзерв адаптыўных магчымасцей залежыць ад многіх прычын, ад запаса гістарычна замацаванай, спадчынна абумоўленай адаптаванасці. Вялікі размах біялагічнай зменлівасці адбываецца пад уплывам стабілізуючага адбору. Новыя варыяцыі зменлівасці знаходзяць месца ў разнастайным прыродным і сацыяльным асяроддзі. У сваю чаргу адбор зноў павялічвае морфафізіялагічную і біяхімічную разнастайнасць. Такім чынам, у папуляцыях чалавека пастаянна падтрымліваецца дынамічная раўнавага.

Акрамя морфатыпаў, выдзяляюцца і псіхатыпы. Нягледзячы на іх спадчынна абумоўленую індывідуалізацыю, адны людзі з'яўляюцца рэалістамі, другія — абстракцыяністамі. Паміж морфатыпаў існуе свая ўзаемазвязь, якая праз папуляцыйныя асаблівасці фарміруе антрапалагічны тыпы асобных этнасаў. У сваю чаргу, антрапагенетычныя асаблівасці маюць геаграфічна накіраваную зменлівасць, патрабуюць далейшага вывучэння і сістэматызацыі. Адно бясспрэчна: калектыўныя паводзіны, характар і тэмперамент калектыву нясуць у сабе гістарычна адпрацаваныя этнічныя асаблівасці, звалоўваць якіх адбывалася на працягу соцень пакаленняў у канкрэтным культурна-гаспадарчым і прыродна-бытавым асяроддзі.

Сацыяльная адаптацыя абавязкова скарыстоўвае магчымасці біялагічнай адаптацыі. Таму біясацыяльныя працэсы ў чалавечым грамадстве, з-за паліморфнасці апошняга, маюць сваю разнастайнасць у параўнанні з іншымі жывымі істотамі. На асобных геаграфічных тэрыторыях па законах генетычнай спадчыннасці адбываецца кожны раз свая перакамбінацыя генаў. У адпаведнасці з канкрэтнай адаптыўнай неабходнасцю фарміруюцца патрэбныя генатыпы, усталёўваецца свой генафонд. Апошні чула рэагуе на змену абставін праз новыя папуляцыйныя структуры. Можна лічыць, што сучасныя экалагічныя катаклізмы не знішчаць усё чалавецтва, але пасадзейнічаюць выпрацоўцы новых генетычных і фенатыпічных якасцей праз жорсткі натуральны адбор. На прэнатальным і неанатальным узроўнях ён ужо зараз працуе і пажынае плён сваёй дзейнасці. Тут павінна да нас вярнуцца наша калі не гуманістычная, то хаця б разумная сутнасць.

Усю экалагічную інфармацыю, і дадатную і адмоўную, неабходна даносіць да людзей. Сапраўдная інфармацыя робіць чалавека дасведчаным, а значыць, і адказным за захаванне ўчысціні свайго навакольнага дому, дазваляе памяняць псіхалогію праца на псіхалогію гаспадары. З другога боку, кожны чыноўнік ад экалогіі будзе адчуваць пастаянную адказнасць за сваю прафесійную дзейнасць.

пылу, фенолу і аксиду вугляроду. Куды далей? Пад уздзеяннем канцэнтрацый бенз(а)пірэну ў паветры болей за 5 ПДК знаходзяцца 3395 тыс. гараджан рэспублікі. Далучым сюды сялян навакольных вёсак, тады гэта лічба дасягае 4 млн. Як бачыце, не кожны чацвёрты, а нават кожны 3-ці ці другі знаходзяцца пад снайперскім прыцэлам такіх жорсткіх мутагенаў, тэратагенаў і канцэрагенаў, як названы бенз(а)пірэн, дзіаксід азоту (каля 3-х млн.), фармальдэгід (не меней 2,5 млн.), вокісел вугляроду (каля 2-х млн. жыхароў). Вось вам і надзвычайная экалагічная сітуацыя на Беларусі, з чым тэрмінова неабходна працаваць і ўладам, і навукоўцам, і грамадскім дзеячам.

Другі раздзел прысвечаны характарыстыцы воднага рэжыму рэчак і вадаёмаў і ацэнцы стану забруджанасці паверхневых вод. Прыводзіцца многа фактычнага матэрыялу, сярэднія гадавыя канцэнтрацыі брудных рэчываў у вадзе асноўных рэчак у гарадах і населеных пунктах за 1992 год. Гэтыя дадзеныя заслужваюць картаграфавання для нагляднасці і геаграфічнага вывучэння. Кратнасць перавышэння ПДК максімальная па азоту аманійнаму ў 7-8 разоў у рэках Плісе каля Жодзіна, Свіслачы ў Мінску, Бярэзіне пад Барысавам. Па нафтапрадуктах 3-х і болей разавая кратнасць перавышэння ПДК зафіксавана ў рэках Нёман, Палата, Лідзя, Прыпяць бліз г. Масты, Полацк, Ліда, Мазыр. На тэрыторыі Беларусі зараз ёсць праблемы з існуючай небяспекай забруджвання падземных вод пад уплывам гаспадарчай дзейнасці.

Раздзел пяты называецца "Радыяцыйная забруджанасць атмасферы, паверхневых вод і глебы". Сярэднемесячны ўзроўні экспазіцыйных доз гама-абпраменьвання за 1992 год па 52 рэперных кропках таксама дазваляе правесці больш дэтальна навукова-практычны аналіз.

Больш падрабязна спынімся на раздзеле 10 — "Дынаміка захворванняў насельніцтва рэспублікі ў сувязі з ростам забруджанасці атмасфернага паветра (на прыкладзе гарадоў Мінска і Віцебска)". Нягледзячы на тое, што прыведзеныя паказчыкі ахопліваюць толькі 80-я гады, сярод дарослага насельніцтва ўжо тады быў заўважаны трохкратны рост пнеўманій (як па г. Мінску, так і па г. Віцебску). Сярод дзяцей у 3-4 разы павялічылася колькасць упершыню захварэўшых не толькі на пнеўманію, але і на іншую рэспіраторную паталогію. Ужо тады, можа, упершыню, быў зарэгістраваны пік максімальнага захворвання дзяцей у Мінску на аталічны дэрмаціт. На жаль, стан здароўя дзяцей па гэтай паталогіі працягвае пагаршацца.

Шкодныя хімічныя злучэнні, што зараз акружаюць нас паўсюдна, тым болей на фоне вялікай радыёнукліднай рызыкі і алкагольна-тэпунёвай залежнасці, "прагнаваюць" значнае паніжэнне імунітэту, сярод дзяцей у першую чаргу. Сенсібілізуючы эфект экалагічнага бруду павялічыць частату алергічных хвороб.

(Працяг на стар. 15)

БЕЛАРУСЬ НА "БАЛТЫЦЫ-96"

3 2 да 7 ліпеня 1996 года ў Вільні абудзецца Міжнародны фальклорны фестываль "Baltica-96".

Гэты, дзевяты па ліку, фестываль "Baltica" будзе прысвечаны толькі Балтыйскім і Паўночным дзяржавам. 12 краін-удзельніц фестывалю (Беларусь, Літва, Латвія, Эстонія, Расія, Фінляндыя, Швецыя, Нарвегія, Ісландыя, Данія, Германія, Польшча) прадэманструюць адметнасць сваіх культурных традыцый.

У адрозненне ад папярэдніх фестывалю, на якіх дэманстравалі толькі спевы, танцы ды інструментальнаму музычнаму фальклорнаму гуртоў, "Baltica-96" ставіць за мэту ахапіць значна шырэйшае кола з'яў культуры: аўтэнтычны фальклор, унікальныя віды мастацтваў і рамёстваў, нацыянальную кухню. З гэтай мэтай будзецца невялікі "фестывальны гарадок" з пляцоўкамі для выступленняў гуртоў, месцамі для дэманстрацыі традыцыйных рамёстваў, продажу страў, прыгатаваных паводле старажытных рэцэптаў. Кожнай краіне будзе выдзелены час для прадстаўлення сваёй праграмы.

Разам з гэтым мяркуецца правядзенне прэзентацыі відэафільмаў, прысвечаных этнакультурным традыцыям, святам, сямейна-бытавым абрадам, побыту, традыцыйнай вытворчасці і г. д. Падчас свята ўдзельнікі будуць вязджаць у адметныя культурныя, гістарычныя і прыродныя мясціны Літвы: у Аукштайцію (Усходняя Літва) і Дзукію (Паўднёвая Літва), дзе адбудзецца невялікі канцэрт.

Па даручэнні аргкамітэта арганізацыя фестывалю з беларускага боку займаецца Фонд развіцця традыцыйнай этнічнай культуры (ФРТЭК). Для ўдзелу ў фестывалі ім былі адабраны гурты "Васілічак" з вёскі Рэчыца Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці і "Нуда" з г. Мінска. Майстры з Беларусі прадэманструюць у Вільні сваё непаўторнае выканаўчае майстэрства, ткацтва, пляццэнне і вышыванне. Будуць прадавацца народныя строі, унікальныя металічныя ўпрыгожванні, нацыянальныя беларускія стравы. У клубе "Video-Baltica-96" адбудзецца прэзентацыя чатырох беларускіх відэафільмаў.

Усіх неабыхавых да ўдзелу Беларусі ў фестывалі і годнага выгляду нашай краіны паміж балтыйскіх і паўночных суседзяў просім звяртацца па кантактах тэлефоне:

(0172) 27-82-83.

ІНФАРМАЦЫЙНАЯ СЛУЖБА "ISK"

МАЙСТЭРСТВА, ПАТРЭБНАЕ ЛЮДЗЯМ

Такім такарным станком, на якім робіць пральныя верацёны жыхар вёскі Бяздзеж Драгічынскага раёна сямідзесяцігадова Іван Аляксеевіч Юшкевіч, карыстаўся, відаць, сельскія ўмельцы і сто, і трыста гадоў назад. Найпростая прылада, на якой можна вытачыць не толькі верацёны, але і іншыя вырабы, напрыклад, спіцы для конных павозак, захавалася ў тутэйшых мясцінах, пэўна, толькі ў Юшкевіча. Час яму ўжо ў музей, ды вельмі прывык за доўгія гады да свайго станка майстар, а да яго ідуць аднавяскоўцы з заказамі.

Фота Рамана КАБЯКА,
БЕЛТА

Калі радыкальная, рэвалюцыйна-дэмакратычная, сацыялістычная і, нарэшце, камуністычная ідэя атрымалі даволі грунтоўнае адлюстраванне ў нашай сацыяльна-гістарычнай і гісторыка-філасофскай літаратуры, то ідэя памяркоўна-дэмакратычная, ліберальная намнога менш займала розумы нашых даследчыкаў. Больш таго, яна вельмі часта трэціравалася, аб'яўлялася непаўнаважнай, апартуністычнай, чужой і варажой інтарэсам працоўных. Між тым, у межах ліберальна-дэмакратычнай ідэі быў выраблены шэраг плённых палажэнняў і прынцыпаў, якія з'явіліся падставай цывілізаванага эканамічнага, сацыяльнага, палітычнага і духоўнага развіцця грамадства, даказалі сваю жыццёвую ісцінасць на практыцы.

Праблема айчынай ліберальна-дэмакратычнай традыцыі складаецца з дзвюх частак: 1) ліберальна-дэмакратычная традыцыя ў гісторыі станаўлення і развіцця беларускіх палітыка-прававых інстытутаў і духоўнай культуры Беларусі; 2) ліберальна-дэмакратычная традыцыя ў беларускай думцы. Праблема неабдымная і амаль што не распрацаваная ў беларускай паліталогіі. Існуюць толькі асобныя фрагменты на гэту тэму, якія належачы п'яру А. Біралы (беларускі фізіякратызм), А. Майхровіча (ліберальнае рэфарматарства В. Дуніна-Марцінкевіча), С. Падокшына (беларуская сацыяльна-палітычная думка эпохі Адраджэння) і некаторых іншых аўтараў. Закранаецца гэта праблема і ў невялікай, але змястоўнай працы А. Майхровіча "Які ён, шлях Беларусі да дэмакратычнай дзяржавы?", што выйшла ў свет у пачатку 1996 г. Зразумела, што газеты артыкул не можа прэзентаваць на ўсеабдымнае і фундаментальнае асветленне дадзенай праблемы, таму аўтар прапануе чытачу невялікі фрагмент, які тычыцца ліберальна-дэмакратычнай традыцыі ў беларускай думцы XVI—XVII стст.

УЛАДАР АДЗІН — ЗАКОН

ВЫТОКІ ЛІБЕРАЛЬНА-ДЭМАКРАТЫЧНАЙ ТРАДЫЦЫІ НА БЕЛАРУСІ

Лібералізм ёсць канцэпцыя, якая сцвярджае свабоду індывіда, асобы і адхіляе ўсё, што перашкаджае гэтай свабодзе. Асноватворнымі каштоўнасцямі гэтай свабоды прызнаюцца прыватная ўласнасць, асабістая бяспека, прадпрыемліваць, або эканамічная ініцыятыва, надзейная прававая абарона маёмасці і чалавечай годнасці, магчымасць актыўнага ўдзелу ў палітычным, грамадскім, культурным жыцці і інш. Згодна з ліберальнай ідэяй, чалавек павінен стаяць на першым месцы ў сістэме экзістэнцыяльных каштоўнасцяў і ісцінасць дзяржаўна-прававых інстытутаў залежыць ад таго, у якой ступені яны абараняюць інтарэсы асобы.

Уласнасць, асабістая годнасць і бяспека з'яўляюцца натуральнымі, непакіднымі, свяшчэннымі правамі чалавека, якія складаюць падмурак усяго цывілізаванага грамадства, гэта — асноватворныя грамадзянскія свабоды. Але гэтыя свабоды будуць надзейна забяспечаны толькі ў тым выпадку, калі яны падмацоўваюцца **дэмакратычнымі палітычнымі інстытутамі**. Наяўнасць такіх інстытутаў, якія абараняюць асноўныя правы чалавека, складае сутнасць **палітычнай свабоды**. Палітычная свабода з'яўляецца дадаткам свабоды грамадзянскай, яе асноўнай гарантыяй.

Дэмакратыя — паняцце гістарычнае. Яе антычнае разуменне спрошчанае і прымітыўнае, вельмі далёкае ад сучаснага. У адпаведнасці з сучаснай ліберальна-дэмакратычнай дактрынай, цывілізаванае грамадства прадугледжвае наяўнасць канстытуцыйнага ладу, які грунтуецца на двух асноўных прынцыпах — **вяршэнства закона і падзелу ўлады**. Прынцып вяршэнства закона нарадзіўся ў антычнасці, у новы час яго першым найбольш выразна сфармуляваў Леў Сапэга ў сваіх прадмовах да Статута Вялікага княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага 1588, пра што больш падрабязна будзе гаварыцца ніжэй. Другі асноватворны прынцып сучаснай дэмакратыі — падзел ўлады — упершыню быў абгрунтаваны Шарлем Луі Монтэск'е ў адзінаццатай кнізе яго сачынення "Пра дух законаў" (1748). "Каб не было магчымасці злоўжываць уладай, — пісаў французскі філосаф, — неабходны такі парадак рэчаў, пры якім розныя ўлады (заканадаўчая, выканаўчая і судовая. — С. П.) маглі б узаемна стрымліваць адно аднаго... Усё загнула б, калі б у адной і той жа асобе або ўстанове... былі аб'яднаны гэтыя тры ўлады: улада ствараць законы, улада выконваць пастановы агульна-дзяржаўнага характару і ўлада судзіць злачынства або справы прыватных асобаў". Монтэск'е прыходзіць да высновы, вельмі актуальнай і ў наш час: **сканцэнтраванне ўлады ў адной з галін — разбуральнае для грамадства, свабоды і правоў чалавека, дэмакратыі**.

Зразумела, што сучасная канцэпцыя дэмакратыі не абмяжоўваецца двума вышэйпамянутымі прынцыпамі. Яна змяшчае ў сабе ідэі ўзаемнай прававой адказнасці, сацыяльнага партнёрства і кансенсусу, наяўнасці апазіцыі, дэцэнтралізацыі і дэбюракратызацыі дзяржаўнага кіравання, эвалюцыйнай перабудовы грамадства і палітычнага ладу, г. зн. рэформаў, а не сацыяльна-дзяржаўных узрушэнняў і г. д. І, нарэшце, апошняе папярэдняе заўвага. Звычайна, нараджэнне дэмакратыі як формы ўлады абумоўліваюць удзелам у палітычным жыцці антычнага поліса (горада — дзяржавы) простага, але свабоднага народа — дэмаса.

Аднак у новы час, пачынаючы з Сярэднявечча, узнікненне дэмакратычных традыцый звязана не толькі з сацыяльна-палітычным дзейнасцю гараджан, але і з **арыстакратычнай апазіцыяй**. Так, Вялікая хартыя вольнасцяў (1215) і ўзнікненне англійскага парламента (1265) з'явіліся вынікам дзейнасці галоўным чынам баронаў і рыцараў. Многія грамадзянскія і палітычныя свабоды, якія былі зафіксаваны на працягу XV—XVII ст. у прывілеях, Статутах Вялікага княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага таксама былі прыняты пад моцным націскам беларускай і літоўскай магнатарыі і шляхты. Нягледзячы на тое, што яе англійскія, так і беларускія феадалы дзейнічалі галоўным чынам у сваіх саслоўных інтарэсах, яны — хацелі таго ці не — **стымулявалі дэмакратычны працэс**, падахвочвалі да барацьбы за правы і свабоды ніжэйшых сацыяльных пласты грамадства.

Беларуская дзяржаўная практыка і палітычная думка XVI—XVII стст. грунтаваліся як на айчынай, так і на агульнаеўрапейскай падставе. Што тычыцца еўрапейскай сярэдневячнай палітычнай тэорыі, то тут у асноўным панавала вучэнне пра дзяржаву Арыстоцеля. Некалькі пазней, у эпоху Адраджэння, папулярнымі сталі таксама грамадска-палітычныя ідэі Цыцэрона. Не з'яўлялася выключэннем і беларуская паліталогія, у прыватнасці, Францыск Скарына, Леў Сапэга, Андрэй Волан і многія іншыя былі палкімі прыхільнікамі арыстоцэлеўскай і цыцэронаўскай палітыка-прававой дактрыны.

Арыстоцель вучыў, што ў аснове ўсялякай палітычнай дзейнасці ляжыць этычны сэнс. Улада з'яўляецца толькі сродкам, прыладай дзеля дасягнення шчаслівага і прыстойнага жыцця. Зыходзячы з гэтага крытэрыю, Арыстоцель налічваў тры правільныя (царская ўлада, арыстакратыя, паліцыя) і тры няправільныя (тыранія, алігархія, дэмакратыя) віды дзяржаўнага ладу. Узнікае заканамернае пытанне: чаму па арыстоцэлеўскай разнарадцы дэмакратыя трапіла ў лік няправільных дзяржаўных формаў?

Справа ў тым, што крытэрыем правільнасці або няправільнасці таго або іншага дзяржаўнага ладу старажытнагрэчаскі філосаф лічыў тое, у якой ступені ў ім рэалізавана агульнае дабро (агульнае благо). Дэмакратыя (у яе антычным разуменні) — гэта ўлада беднай большасці, простага народа, між тым у склад грамадства ўваходзяць і іншыя сацыяльныя пласты, у якіх ёсць свае інтарэсы і мэты. Каб захаваць адноснае грамадскае адзінства, прадухліць разбуральныя сацыяльныя канфлікты дзяржава павінна ўлічваць інтарэсы ўсіх грамадзян. На думку Арыстоцеля гэтую функцыю здольна выконваць паліцыя, дзяржаўная форма, пры якой улада знаходзіцца не ў беднай большасці, і не ў багатай меншасці, а ў руках "сярэдняга класа". Менавіта людзі "сярэдняга дастатку" здольны падтрымліваць грамадскую раўнавагу.

Сродкамі, якімі ў грамадстве і дзяржаве забяспечваецца агульнае дабро, сацыяльнае згода, або як мы цяпер гаворым, кансенсус, з'яўляюцца, мяркуе Арыстоцель, мараль і права. Менавіта яны ўстанаўліваюць правільны гульні, якая называецца нармальным, г. зн. цывілізаваным і шчаслівым грамадскім і прыватным жыццём. У адрозненне ад Платона, Арыстоцель быў палітычным рэалістам. Ён не будаваў утопіяў і даволі цвяроза ацэньваў сучаснага чалавека. Маралю могуць кіравацца толькі

выбраныя, мудрацы і філосафы. Для асноўнай жа масы грамадзян неабходны пэўны прымус, і ролю такога прымусу выконвае права, закон. І Арыстоцель, і яго паслядоўнік Цыцэрон лічылі права галоўным рэгулятарам грамадскага жыцця. "Улада закона ёсць улада Бога", — сказана ў арыстоцэлеўскай "Палітыцы". "Мы з'яўляемся нявольнікамі законаў, каб быць свабоднымі", — гаворыў Цыцэрон. На гэтым выказванні антычных мысліцеляў спасылаюцца і Леў Сапэга, і Андрэй Волан. Такім чынам, Арыстоцель, а за ім і Цыцэрон сфармулявалі некаторыя асноватворныя прынцыпы дэмакратыі ў яе сучасным разуменні — гэта ідэя агульнага дабра, грамадскай згоды, вяршэнства закона. Меркаванне, што ўлада народнай большасці ёсць дэмакратыя, — памылковае. Гэта геніяльна зразумеў і паказаў Арыстоцель. Меншасць таксама частка народа і калі яе інтарэсы не будуць улічывацца, у грамадстве не будзе ні згоды, ні міру. Канешне, большасць можа падпарадкаваць меншасць, як гэта вынікае з добра нам вядомага прынцыпу "дэмакратычнага цэнтралізму", але ж тады гэта ўжо не будзе сапраўднай дэмакратыяй.

Як вядома, ідэі дэмакратыі, або народакіравання і лібералізму былі развіты і распрацаваны новай еўрапейскай і амерыканскай думкай, асабліва ў раннебуржуазную і буржуазную эпоху.

Значны ўклад у станаўленне тэорыі дэмакратыі і лібералізму ўнеслі беларускія мысліцелі, якія абарнілі яе на айчынным, так і на агульнаеўрапейскім духоўна-культурным традыцый. І тут першынствуючую ролю адыгрываюць тры эпахаўскія дакументы — гэта прадмова Францыска Скарыны да беларускай Бібліі (1517—1522), Статуты Вялікага княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага, асабліва яго трэцяя рэдакцыя з геніяльнымі прадмовамі Льва Сапэгі (1588) і, нарэшце, трактат Андрэя Волана "Пра палітычную, або Грамадзянскую свабоду" (1575), у якім адлюстраваны погляды на дзяржаўную ўладу і грамадства рэнесансна арыентаванай беларускай шляхты.

Скарына, як і Арыстоцель, лічыў, што грамадства цэментуе ідэя агульнага дабра ("поспалитаго добраго"). Абавязак улады, як і кожнага грамадзяніна, кіравацца перш за ўсё гэтай ідэяй. Аднак у адрозненне ад Арыстоцеля, Скарына — хрысціянін, і ў яго канцэпцыі разам і побач з ідэяй агульнага дабра стаіць ідэя любові да канкрэтнага чалавека, перш за ўсё чалавека "простага, паспалитаго". У аснове дзейнасці ўлады, лічыў ён, абавязаны ляжаць чалавечыя любові і справядлівасць. На гэтых прынцыпах складаюцца законы, ажыццяўляецца правасуддзе і дзяржаўнае кіраванне. Скарына падзяляў пункт гледжання Арыстоцеля, згодна з якім для чалавека маральна дасканалага права неістэсна. Але ж, як і старажытнагрэчаскі філосаф, ён быў рэалістам і лічыў, што сучасны яму чалавек вельмі далёкі ад ідэалу і таму, "вчынены суть права, или закон, для людей злых, абы боялись казни (пакарання. — С. П.) усмирили сместь свою и моци не имели иным ушкодити". Скарына першы ў гісторыі беларускай палітыка-прававой думкі даволі блізка падышоў да ідэі вяршэнства закона. Вялікае значэнне надаваў ён удасканаленню існуючай судовай сістэмы Вялікага княства Літоўскага. "Судыи и справце, — пісаў ён, спасылаючыся на Другазаконае, — да судять людей судом справедливым, и да не уклонятся ни на жадную страну, и да не зрять на лица, и не принимают даров, понеже дарове ослепляют очи мудрых людей и зменяють слова справедливых".

Трэба адзначыць яшчэ адзін момант, які сведчыць пра дэмакратызм і лібералізм святаго ладу Скарыны. Гэта думка пра тое, што дзейнасць як грамадзяніна, так і ўлады павінна быць не толькі сацыяльна, але і **нацыянальна арыентаванай**. Ва ўсіх сваіх прадмовах, асабліва ў знакамітай прадмове да кнігі Юдзіф, ён заклікаў усіх беларусаў, у тым ліку і дзяржаўных дзеячаў, не шкадаваць "всякого тружениа и скарбов для посполитаго добраго и для отчины своей". Гісторыя пацвердзіла, што **нацыянальна-культурная арыентацыя неад'емная якасць грамадскага і дзяржаўнага дзеяча-дэмакрата**.

І Скарына, і яго паслядоўнікі не былі бязроднымі і самотнымі. Які мысліцелі яны сталі на плячах сваіх папярэднікаў, абарніліся на даўнюю і трывалую айчынную культурна-палітычную традыцыю, у якой нараджаліся ліберальна-дэмакратычныя ідэі: балансу ўлад, грамадскага дагавору, павагі да законаў, правоў чалавека і інш. Пра гэта сведчаць наступныя дакументы: прывілей вялікага князя Казіміра Ягелончыка ад 2 мая 1447 г., прывілей вялікага князя Аляксандра ад 1492 г. і прывілей на Магдэбургскае права Полацку, які даў гораду

той жа князь Аляксандр у дзень Св. Францыска 4 кастрычніка 1498 г. (па старым стылі).

У першым дакуменце вялікі князь абяцае феодалам і мяшчанам, што прыцягваць іх да адказнасці будзе толькі "падлог права", што ніхто не будзе лічыцца злучэнцам, пакуль яго віна не будзе даказана ў судзе, што ўсе "княжата, рытеры, шляхетичи, бояре" маюць права свабодна "выехати з наших земель... для лепшого шчасця набываіа" і г. д. У другім прывілеі дэкларавалася, што суддзі павінны кіравацца законамі і справядлівасцю, забаранялася прыймаць "дары", рэкамендавалася на дзяржаўныя пасады прызначаць людзей высокамаральных і годных, сцвярджалася, што ніхто не можа быць пазбаўлены "врыда", г. зн. пасады, без расшніна суда і інш.

Этыка-палітычная тэрміналогія трэцяга дакумента — прывілея на Магдэбургскае права Полацку — сугучная тым паняццям, якія мы сустракаем у прадмовах Скарыны. У прыватнасці, у прывілеі сцвярджаецца, што вялікі князь дае полацкім мяшчанам права самакіравання, "маючы вгляд к посполитого добраго размножению и хотячи положенье места нашего Полоцкого в мере лепшой поставити, чтобы люди наши, там живучи, через врьд добрый а справедливыи были размножены". Права на самакіраванне, якое на працягу некалькіх стагоддзяў атрымалі многія беларускія гарады, з'яўлялася адной з прадумоў станаўлення айчынай ліберальна-дэмакратычнай культуры. Атрыманне пэўных эканамічных, палітычных, юрыдычных прывілеяў, свабод давала прастор прадпрыемлівай актыўнасці беларускіх гараджанаў, садзейнічала фарміраванню іх прававядомасці, грамадзянскай спеласці, чалавечай годнасці, карацей кажучы, тых якасцяў, якія характэрныя для суб'ектаў дэмакратычнага грамадства.

З увядзеннем у жыццё першага Статута Вялікага княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага (1529) пачаўся якаясь новы этап у развіцці айчынай палітычнай культуры. Сутнасць гэтага этапу зводзіцца да таго, што беларуска-літоўска-ўкраінскае грамадства ўстала на шлях фарміравання прававой дзяржавы. Па-першае, асноватворнай ідэяй Статута была ідэя вяршэнства закона. Па-другое, Статуты юрыдычна фіксавалі некаторыя правы чалавека, якія ў будучым сталі альфай і амегай еўрапейскай дэмакратыі і лібералізму — гэта права на абарону сродкамі закона і ўлады свайго жыцця, свайё годнасці, свайё маёмасці і свайё духоўнай, перш за ўсё рэлігійнай, свабоды. Найбольш яркаватым увасабленнем гэтых ідэй з'яўляўся Трэці, сапегаўскі Статут (1588).

Але перш, чым звярнуцца да яго аналізу, лічу неабходным нанесці "прэзентны ўдар" па аргументах маіх магчымых апанентаў. Пра якую дэмакратыю, скажучы яны, можна гаварыць у адносінах да Беларусі XVI—XVII стст., калі яе асноўны пласт народа — сялянства — было эканамічна несвабодным, а палітычна — бяспраўным? Усе гэта правільна. Але! Па-першае, гаворка ідзе пра канкрэтнагістарычныя, абмежаваныя формы дэмакратыі. Мы ж гаворым пра першабытнаабшчынную, ваенную дэмакратыю. Не толькі само паняцце дэмакратыі, але і яе некаторыя элементы ўзнікаюць у антычных Афін, значная частка насельніцтва якіх складалі рабы, абсалютна бяспраўныя, якіх нават і людзьмі не лічылі. Сучасная прадстаўнічая галіна ўлады, без якой дэмакратыя немажліва, таксама бярэ свой пачатак у сярэднявеччы (веча, парламент, генеральны штаты, сейм). Па-другое, нават у феодална-сярэднявечнай дзяржаве, у якой існавалі добра распрацаваныя законы і развітая судовая сіс-

тэма, становішча сялян было больш спакойным, чым у грамадстве, у якім усталяваўся дэспатычна-тыранічны рэжым, паколькі закон і суд лепш ці горш, але ўсё ж абмяжоўвалі свавольства феодала і чыноўніка. Закон даваў магчымасць вялікакняскай уладзе кантраляваць як дзейнасць свайё бюракратыі, так і феодалаў; праўда, пераважна ў межах тых замель, якія належалі самому вялікаму князю.

Нельга не адзначыць, што на становішча беларускага сялянства станаўча ўплывала пэўная ліберальная грамадская атмасфера, якая ўсталявалася ў сувязі з распаўсюджаннем ідэй Адраджэння і Рэфармацыі. Так, ва ўладаннях асобных феодалаў, гуманістаў і законнікаў, сялянам рабіліся некаторыя паслабленні.

Аднак, вернемся да Статута 1588 г. і перш за ўсё да зместу яго прадмоў, якія былі напісаны падканцлерам ВКЛ Львом Сапегам. Як вядома, падрыхтоўка гэтага палітыка-прававага дакумента, які можна было б назваць першай беларускай канстытуцыяй, вялася ў даволі дэмакратычных і талерантных умовах. Вялікім князем была створана рэдакцыйная камісія, у якую ўвайшлі прадстаўнікі трох веравызнанняў: каталіцкага, праваслаўнага і пратэстанцкага. Праект Статута абмяркоўваўся спачатку на павятовых соймах, а потым на вальным сойме. Статут 1588 г. адкрываецца зваротам караля і вялікага князя Жыгімонта III. У ім адзначаецца, што галава дзяржавы будзе, па-першае, усімі сродкамі абараняць "правы, вольнасці і свабоды" народаў ВКЛ, і па-другое, дзейнічаць у адпаведнасці з існуючымі законамі і, перш за ўсё з Статутам. Такім чынам, вялікі князь абвясчаў сябе "канстытуцыйным манархам".

Але ж галоўная палітыка-прававая сутнасць Статута 1588 г. раскрываецца ў прадмовах Сапегі. Яны змяшчаюць шэраг пастулатаў, якія ўвайшлі ў залаты фонд сучаснай дэмакратыі.

Пастулат першы: Лёс народа, грамадства залежыць не ад асабістай волі галавы дзяржавы, князя, караля, ад сістэмы ўлады, асновай на падпарадкаванні ўсіх і ўся закону. Грамадзяне, людзі павінны арыентавацца, разлічваць не на асабістую дабрыву вялікага князя, яго службовых асоб, не на іх літасць, міласць, ласку, добрабычлівасць, палёгку, "паблажлівы адносіны", а на існуючыя законы, права. Гэта свае палажэнне Сапега ілюструе прыкладам з гісторыі старажытнага Рыма, хутчэй за ўсё падзеямі, звязанымі са змовай Катэліны, калі, як ён піша, група юнакоў адмовілася ад права пад той прычынай, што яно "глухое" да асабістых просьбаў. Яны, бедлагі, лічылі, што лепш спадзявацца на міласць гаспадары, чым на законы, паколькі "ў пана, аднак, ест месце ласкі і захоўванне; ест вгляд на асобы". На думку Сапегі, гэта погляд людзей не толькі недасведчаных, але і свавольных, разбэшчаных, якім "гроза прав ест неміла". Менавіта такая "грамадзянская" пазіцыя прыводзіць да таго, што людзі, якія стаяць на чале ўлады, пачынаюць кіраваць ў свайё дзейнасці "не правам або статутам, але толькі сваім зданьнем і уподобаньнем", ператвараюцца ў тыранаў.

Пастулат другі: Вяршэнства закона. Бадай што першы ў новай гісторыі Леў Сапега, востра і бескампрамісна паставіў гэту праблему. У законе ён бачыў галоўны і асноўны сродак рэгулявання адносін паміж усімі пластамі і членамі грамадства, паміж галінамі ўлады, паміж уладай і народам. Годным чалавека з'яўляецца тое грамадства, дзе ўсім кіруе закон. Грамадства, дзе пануе беззаконне, дзе ўсё залежыць ад добрай або злой волі чалавека, які стаіць на чале ўлады, нагадвае нешта звярынае. Вось яго словы: "Великий и зацный

философ греческий Аристотелес поведил, же там бельуа, а по нашему дикое зверу пануе, где человек водлуг уподобанья своего владность свою ростегаеет", г. зн. уладарыць па свайё волі. Там жа, працягвае Сапега, дзе "право або статут гору мае, там сам Бог всим владнет". Сапега падводзіць тэарэтычны падмурок пад сваю тэорыю вяршэнства закона. Права — гэта той праўдзівы розум, якім надзяліў чалавека сам Бог і які дае яму магчымасць адрозніваць дабро ад зла, дабрачыннасць ад заганы, справядлівасць ад несправядлівасці і г. д. "Право ест, — піша ён, спасылаючыся на свайго другога тэарэтычнага куміра, Цыцэрона, — оным правдивым разумом, а мудрым умыслу чоловечого баченьем, которым пан Бог натуру чоловечую обдарити рачыл, абы водлуг того пристойного а мудрого баченья живот чоловечий так справовал, яко бы се за тым, што ест почтивога, завжды удал, а што непочтивога, абы се того выстергал".

Такім чынам, згодна Сапегу, права гэта ўзаконены розум, які падпарадкоўвае, стрымлівае і накіроўвае недасканалую чалавечую волю. "Святое права", як яго называе падканцлер, гэта аброць, цуглі для ўсякага нахабніка ("zufальцы"), які лічыцца толькі са сваім эгаістычным памкненнем, парушае свабоду і правы іншага чалавека.

Пастулат трэці: Закон — гэта абаронца правоў чалавека. Сапега падкрэслівае, што ўлада закона не ёсць самацэля, што гэта толькі сродак для вырашэння асноўнай, сацыяльна-этычнай задачы — абараніць жыццё, здароўе, годнасць, маёмасць кожнага чалавека. "Цель о skutок усих прав, — піша ён, — мае быти на свете, абы кождый добрую славу, здоровье и маетность в целости мел, а на том жадного ушербку не терпел". Да гэтага, сцвярджае Сапега, і зводзіцца наша свабода, якою мы ганарымся і адрозніваемся ад іншых хрысціянскіх народаў. І калі б хто, працягвае ён, адважыўся зрабіць замаха на нашы законы, якія абараняюць жыццё, годнасць і маёмасць, той будзе не гаспадаром нашым, а магільчыкам нашай свабоды, а мы — яго рабамі ("той бы вжо не паном нашым, але сказіцелем прав и вольностей наших был, а мы бысмо невольниками его быти мусели"). Сваю думку падканцлер рэзюмуе наступным афарызмам: "Естьесьмо невольниками прав для того, абысьми вольности уживати могли". Такім чынам, згодна Сапегу, шчаслівае грамадства — гэта прававое грамадства, дзе законам і ўладай абаронена свабода чалавека, яго жыццё, годнасць, маёмасць, карацей кажучы, яго неад'емныя правы.

Пастулат чацвёрты: Кожная службовая асоба і перш за ўсё вялікі князь "жадное зверхности над нами заживати не может, одно только, колько ему право допускает". Згодна Сапегу, закон вызначае для ўсякага прадстаўніка выканаўчай улады, і перш за ўсё для вялікага князя, калідор дзеяння, за межы якога ён не мае права выйсці. Гэта яго першы абавязак. Другі абавязак — у тым, што ён павінен з'яўляцца "найвышэйшым стражам всех прав и вольностей наших".

Сапега высока ацэньвае папярэднюю палітыка-прававую дэмакратычную традыцыю Вялікага княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага. Мы, піша ён, "за шчаслівы народ себе быти почитаем", бо пан Бог даў нам такіх гаспадароў, якія былі не самаўладнымі і не самавольнымі правіцелямі, а з'яўляліся прыкладам законапааслухмянасці і законапраўя, яны карысталіся ўладай у тых межах, у якіх ім гэта дазволіла права ("большеи владности зверхности господарской над собою не попуцали, одно покол бы им певную границу

панованья их над нами права замерили"), "за што яко славу несмертельную в памятах наших заставяли".

Пастулат пятый: Беларусы павінны быць прававядомым народам, ганарыцца тым, што маюць Статут на роднай мове. Нягледзячы на важнасць, што гэты тэзіс сапегаўскіх прадмоў, які і некаторыя папярэднія, вынікае з дэмакратычнай традыцыі, прадмоў Скарыны. Сапега не толькі выдатны мысліцель, але і найдасканалейшы майстра слова, які цудоўна валодае беларускай мовай. Статут, піша ён, "скарб в руках наших, который жадною сумою пераплачон быти не может", або, як мы казалі сёння б, скарб, якому няма цаны. Кожны дабрачынны грамадзянін ВКЛ, лічыць падканцлер, павінен быць добра знаёмы з гэтым прававым дакументам, а добра ведаючы яго, строга прытрымлівацца, быць законапааслухмяным. Годныя ганьбы тыя грамадзяне, якія хвалюцца сваімі вольнасцямі, а законаў свайё бацькаўшчыны не ведаюць і не разумеюць. Сорамна не ведаць законаў свайё краіны, асобліва беларусам, якія "не обчим якім языком, але сваім власным права списанье (маюць) и кождого часу, чога (ім) потреба ку отпору всякое кривды, ведати (могуць)". Менавіта жаданне даць народу Статут на роднай мове, прымусіла Сапегу гэты асноватворны палітыка-прававы дакумент надрукаваць на свае сродкі ў друкарні Мамоначы. Гэту акцыю ён разглядае як свайго грамадзянскага абавязак, служэнне "пожытку речы посполитое".

I, нарэшце, **пастулат шосты:** Суды ВКЛ (трэцяя ўлада, якая, дарчы, фарміравалася на выбарнай падставе) павінны складацца не толькі з прафесіяналаў ("абысьте до судов и до трибуналов не только людей добрых, а тых прав наших добре умеетных обирали"), але і з людзей сумленных ("боящихся Пана Бога") і дабрачынных ("цнотливых"). У працэсе судовага разбіральніцтва яны павінны кіравацца справядлівасцю, а не асабістай карысцю, быць неадпачуныя, не скажаць права па прычыне свайё прагнасці ("для лакомства своего и для подарков"), трымацца "святое правды". Усе гэтыя думкі сугучныя павучэнням Скарыны з яго прадмоў "В книги судей Израилевых".

Палітыка-прававы погляды Андрэя Волана, выкладзеныя ў яго працы "Пра палітычную, або грамадзянскую свабоду" амаль што ідэнтычныя поглядам Сапегі. Таму я каротка засяроджу ўвагу на тых ліберальна-дэмакратычных ідэях мысліцеля, якія не атрымалі ў Сапегі дастатковай распрацоўкі. Па-першае, гэта думка пра магчымасць ператварэння свабоды ў сваю процілегласць (у свой час гэту думку выказаў Платон у сачыненні "Дзяржава"), што пацвердзіла гісторыя Рэчы Паспалітай, у прыватнасці лёс шляхецкай дэмакратыі. Па-другое, гэта ідэя сацыяльнай згоды, якая рэалізуецца праз падпарадкаванне ўсіх станаў і сацыяльных класаў закону. Па-трэцяе, гэта праблема інтэрпрэтацыі і прымянення закона, якая не страціла свайё актуальнасці і ў нашы дні, рэалізацыі закона органамі выканаўчай і судовай улады.

Гэта далёка не поўны агляд ліберальна-дэмакратычных напрамкаў айчынай палітыка-прававой думкі. На жаль, я зусім не закрануў праблемы ліберальных і дэмакратычных традыцый у гісторыі станаўлення і развіцця беларускіх палітыка-прававых інстытутаў, духоўнай культуры Беларусі. Але і сказанае сведчыць пра тое, што Вялікае княства Літоўскае, Рускае і Жамойцкае з'яўляецца адной з калысак сучаснай еўрапейскай дэмакратыі.

Сямён ПАДОКШЫН,
доктар філасофскіх навук

НЕ ЗМЯНІЛАСЯ — НІЧОГА

(Працяг. Пачатак на стар. 13)
эксперты, большасць з гэтых прапанов не выконваецца. У той жа час матэрыяльныя і фінансавыя, фізічныя і духоўныя затраты працягваюць быць не проста вялікімі, але каласальнымі.

У адпаведнасці з нацыянальнай статыстыкай стабільнымі ў часе сярэд дасягання насельніцтва можна лічыць распаўсюджанасць спадчынных анэмалій і хвароб органаў дыхання, часткова і хвароб эндакрыннай сістэмы. З рэгіёнаў найбольш стабільным застаецца Магілёўскі (можа, за выключэннем моча-палавой, страўнікавай неўралгічнай назалогіі). Такая акалічнасць заслугоўвае дадатковага вывучэння і навуковага аналізу. Праўда, па тэндэнцыі росту агульнай хваравітасці Магілёўскі рэгіён знаходзіцца побач з Віцебскам. Што ж да здароўя дзяцей, то такія ж тэндэнцыі, але ў больш выразнай форме, заўважаны ў тых жа Магілёўскім і Віцебскім рэгіёнах. Гэты феномен закранае ў першую чаргу наступныя назалогіі: пухліны, хваробы эндакрыннай і імуннай сістэмы, крыві і кроваўтваральных тканак, псіхічных парушэнняў, спадчынных анэмалій і парокі развіцця. У дзяцей гэта можа спалучацца з адборам на прэнатальнай узроўні.

Напрыканцы неабходна зрабіць папярэднія вывады і рэкамендацыі па фарміраванні экалагічнага мыслення праз экалагічныя паводзіны. Канцэпцыя адпаведнай экалагічнай палітыкі прапанавана па выніках нашага даследавання. Апрацаваны тэзісы адбіліся на Міжнароднай канферэнцыі па славянскіх культурах пад патранатам ЮНЕСКА ў Мінску (кастрычнік 1995 г.). Пакуль канфлікт узаемаадносін паміж Прыродаю і Чалавекам будзе працягвацца, да таго часу будзе пагаршацца экалагічная сітуацыя, павялічваюцца парадоксы нерэцыянальнай і антыгуманнай жыццядзейнасці грамадства. На змену спажывецкай псіхалогіі сучасных людзей павінны прыйсці маральнасць і духоўнасць гарманічных адносін у прыродзе і грамадстве. Толькі праз гуманізацыю вытворчай дзейнасці з улікам культурных традыцый можна захаваць жыццяздольнасць навакольнага асяроддзя.

Выратаваўшы прыродную біялагічную разнастайнасць, можна ўплываць на экалагічную свядомасць асобы, садзейнічаць светапогляду ўстойлівага развіцця грамадства. Наша экалагічнае даследаванне ў геаграфічным і гістарычным кантэксце дапамагае вывучыць эвалюцыйна створаныя механізмы антрапалагічнай і сацыяльна-экалагічнай

устойлівасці папуляцыі. Без дастатковай інфармаванасці насельніцтва аб дынаміцы экалагічнай сітуацыі ў яго бліжэйшым наваколлі, без асабістага ўдзелу кожнага дасведчанага чалавека немагчыма ўплываць на яго экалагічныя паводзіны, на беражлівыя адносіны да прыроды. Норма сацыяльна-біялагічнай адаптацыі, магчымасць функцыянальнай прыстасаванасці знаходзіцца на мяжы дастатковасці. Неабходна тэрмінова памяняць адмоўны знак якасці экалагічных паводзін на дадатны.

Напрыканцы працягую мясціну з навукова-папулярнай манаграфіі І. Гусевай і А. Мікуліча "Прырода чалавека, чалавек у прыродзе", якая выйшла ў выдавецтва "Навука і тэхніка" ў 1992 годзе: "Высцела катгарычная неабходнасць даследаваць праблемы, прысвечаныя жыццядзейнасці сучасных папуляцый, антрапалагічнаму напружанню. Тэрмін пазнання гэты з'яў не бязмежны, можна і не паспець."

Дасканаласць і гармонія Прыроды знаходзіцца пад пагрозай разбурэння. Толькі разумны чалавек, чалавек гуманны ў стане прасачыць гісторыю свайго зямнога існавання, прыпыніць свой імклівы бег у будучыню, пераарыентаваць яго мэтанакіраванасць. Нельга падвяргаць сумненню законы Сус-

вету. Іх неабходна вывучаць, згодна з імі рацыянальна крочыць, удасканалючы свой не саматычны, але псіхічны стан. Пазбегнуць чарговых катастроф, а тым болей суветнай катастрофы можна толькі праз непарушанасць экалагічных працэсаў, якія фарміраваліся на працягу многіх тысяч год.

Некалькі слоў пра дынаміку маральных аспектаў узаемаадносін чалавека і прыроды. Пакуль жывая прырода ў сістэме чалавечых каштоўнасцей не зойме адпаведнае ёй месца, да таго часу немагчыма чакаць палепшэння чалавечых якасцей сучасных людзей. З кожным годам з'яўляюцца ўсё новыя факты цеснай сувязі чалавека з прыродаю, што прыводзіць да павелічэння нашай залежнасці ад прыроды. Неабходна як мага хутчэй пашырыць і паглыбіць экалагічную адукацыю дзяцей з тым, каб экалагізацыя свядомасці грамадства садзейнічала не антрапацэнтрычнаму, а экацэнтрычнаму шляху развіцця ўсіх жывых істот.

Хоць і марудна, але ўсё больш выразна акрэсліваюцца контуры экалагічнай маралі. Адзінства чалавека з прыродаю прадугледжвае натуралізм чалавека і гуманізм прыроды. Згодна з Ф. Бэканам, прыроду можна перамагчы, толькі падпарадкаваўшы ёй. Жыццё наогул павінна стаць не толькі феноменам навукі, але і феноменам культуры".

Аляксей МІКУЛІЧ,
доктар навук, антраполог.

СУМ СТРАТЭГАЎ ВАЙНЫ

АЎТАРЫ "НЕЗАВИСИМОЙ ГАЗЕТЫ" РАСПРАЦОЎВАЮЦЬ ТЭОРЫЮ
ВЫЗВАЛЕННЯ АД НАЦЫЯНАЛІСТАЎ БУЙНОГА РЭГІЕНА БЫЛОГА СССР

"Генералы заўсёды рыхтуюцца да мінулай вайны" — гэтае славае выслоўе прыходзіць на памяць апошнім часам досыць часта ў сувязі з паяўленнем розных артыкулаў па пытаннях нацыянальнай абароны ці бяспекі. Так, у дадатку да "Независимой газеты" ад 11 красавіка 1996 года апублікавана меркаванне Валерыя Дзяменцьева і Антона Сурыкава. Яно цалкам можа прэтэндаваць на канцэптальны падыход да праблемы рэфармавання Узброеных Сіл Расіі. Асноўна канцэпцыя — захаванне блокавага супрацьстаяння паміж Расійскай Федэрацыяй з саюзнікамі па СНД і ўсім астатнім светам, перш за ўсё НАТО. Зрэшты, краіны СНД аб'яўляюцца ў гэтым артыкуле "зонай жыццёвых інтарэсаў Расіі, дзе жывуць 25 мільянаў этнічных рускіх". І таму супраць гэтых краін Расія, па думцы аўтараў, таксама павінна быць гатовай "адначасова ўдзельнічаць не менш чым у адной лакальнай вайне высокай ступені інтэнсіўнасці, не менш чым у адной "вялолекучай" лакальнай вайне і не менш чым у трох "замарожаных" лакальных канфліктах і міратворчых аперацыях". Знаёма ўсё, ці не праўда? Як вядома, менавіта "жыццёва важнымі інтарэсамі" і неабходнасцю абароны этнічных немцаў былі абгрунтаваны аншлюс Аўстрыі і захоп Чэхаславакіі з боку гітлераўскай Германіі.

Такім чынам, нават дэкаларуем у якасці саюзніц краіны СНД на самай справе разглядаюцца аўтарамі ў якасці актуальных праціўнікаў. Іншымі словамі, Расія павінна быць гатовая ваяваць супраць усіх — супраць саюзнікаў (рэальных праціўнікаў) у лакальных войнах, супраць патэнцыяльных праціўнікаў у шырокамаштабных і лакальных войнах.

Скажаце, трызненне вар'ята? Магчыма. Але, на жаль, гэтым трызненнем заражаны не толькі прадстаўнікі рэакцыйнай часткі генералітэту, але і партыі (у першую чаргу КПРФ і ЛДПР), якія ўжо маюць большасць у Дзяржаўнай

Думе і мараць перамагчы на выбарах прэзідэнта РФ 16 чэрвеня 1996 года.

Якія ж аргументы прыводзяць аўтары "Независимой газеты" на карысць сваіх сцвярджэнняў? Аргументацыя нагадвае разважанні чэхаславака героя Войска Данскога адстаўнога ўраднага з дваран Васілія Сямі-Булатава, які ў лісце да вучонага суседа лёгка абвргаў довады яго навуковых даследаванняў (пра якія Сямі-Булатаву расказаў айцец Герасім).

"Ці могуць людзі жыць на месцы, калі ён існуе толькі ноччу, а днём знікае? І ўрады не могуць дазволіць жыць на месцы, таму што на ім з прычыны далёкай адлегласці і недасягалнасці яго можна хавацца ад падаткаў вельмі лёгка".

Вось як "даказваецца", напрыклад, агрэсіўнасць блока НАТО: "У цяперашняй сітуацыі відавочна, што Расія не ўяўляе ваеннай небяспекі для членаў НАТО. Значыць, НАТО мае наступальны характар... Хоць на сённяшні дзень патэнцыял звычайных сіл НАТО недастатковы для правядзення буйнамаштабнай наступальнай аперацыі супраць РФ, аналагічнай гітлераўскаму ўварванню 1941 года, з часам ён можа быць узмоцнены і набліжаны да меж РФ. У святле гэтага планы пашырэння альянса на ўсход выглядаюць адкрыта агрэсіўнымі".

Ні слова не гаворыцца аб праграме НАТО "Партнёрства дзеля міру", якая была прынята менавіта з мэтай папярэдзіць неадкладнае пашырэнне НАТО. Не гаворыцца аб спецыяльнай праграме "Расія — НАТО", закліканай пашырыць супрацоўніцтва паміж былымі праціўнікамі ў часіны "халоднай вайны". Не гаворыцца аб рэальным ваенна-палітычным супрацоўніцтве паміж Расіяй і НАТО, паміж Расіяй і асобнымі членамі НАТО. Гэта невыпадкова, бо пачатае супрацоўніцтва наносіць сур'ёзны ўдар па інтарэсах праціўнікаў рынкавых і дэмакратычных пераўтварэнняў. Чаму?

Справа ў тым, што супра-

цоўніцтва паміж Расіяй і НАТО можа будавацца толькі на грунце адкрытасці ваенных бюджэтаў, планаў ваеннага будаўніцтва, цывільнага кантролю за дзейнасцю ўзброеных сіл, абароны дэмакратычных каштоўнасцяў, абароны правоў чалавека. Між тым ваенныя ведамствы ў нашай краіне ўсяляк перашкаджаюць наладжванню пералічаных прынцыпаў функцыянавання ўзброеных сіл. Менавіта таму В. Дзяменцьеў і А. Сурыкаў прапануюць "у агляднай перспектыве" не разглядаць Кітай і Іран у якасці верагодных праціўнікаў "з прычыны адсутнасці аб'ектыўных прычын для канфрантацыі паміж РФ і гэтымі краінамі". І гэта нягледзячы на неўрагуляванасць пагранічных спрэчак і іншых праблем? Відаць, закрытае развіццё ваенных структур, адсутнасць цывільнага кантролю за іх дзейнасцю — больш важная акалічнасць для вызначэння праціўнікаў і саюзнікаў, чым адкрытасць ваеннай палітыкі, яе арыентацыі на дэмакратычныя каштоўнасці.

Наогул шуміха вакол так званага пашырэння НАТО неабходна для ўзнаўлення вобраза ворага, для вяртання звычайных стэрэатыпаў "халоднай вайны". Замест таго, каб ісці па шляху інтэграцыі з НАТО не толькі ў рамках ужо прынятых праграм, але і больш цеснага супрацоўніцтва ажно да ўступлення ў НАТО, скажам, у якасці асацыяванага члена, і тым самым надзейна засцерагчы сябе ад усемагчымых нечаканасцей з Захаду, мы ідзём на свядомую канфрантацыю, якая не толькі не будзе гарантаваць нармальнае развіццё нашай краіны, але запатрабуе гіганцкіх сродкаў на ваенныя выдаткі. Тады надойга даядзецца забыць пра еўрапейскія стандарты ўзроўню жыцця, дэмакратычныя каштоўнасці і іншыя дасягненні сучаснай цывілізацыі.

Аўтары "НГ" настроены досыць рашуча супраць пашырэння НАТО. "З мэтай пераканаўчай дэманстрацыі верагоднаму праціўніку РФ перашкодзіць прасоўванню НАТО на тэрыторыю

б. СССР (у тэксце азначэнне "б" у дачыненні да СССР часта адсутнічае. — С. Ю.) частка сродкаў АТСС (аператыўна-тактычныя сілы стрымлівання. — С. Ю.) таксама маглі б быць набліжана да граніц, у прыватнасці на расійска-нарвежскую граніцу, на базы ВС РФ у Арменіі... у Калінінградскі асобны раён і ў Беларусь". Прадугледжваецца таксама і "аднаўленне Беларускай ваеннай акругі і разгортванне там сіл сухапутных войск і фронтавой авіяцыі ВПС". Згоды Арменіі і Беларусі на такое размяшчэнне, верагодна, не вымагаецца. Зрэшты, на тэрыторыі б. СССР, па перакананні аўтараў, неабходна дзейнічаць рашуча і толькі ў адпаведнасці з жыццёва важнымі інтарэсамі Расіі, як іх разумеюць В. Дзяменцьеў і А. Сурыкаў.

А каб ніхто не мог і думаць аб прыярытэтах міжнароднага права, аб павазе суверэнітэту, аўтары публікацыі прадугледжваюць стварэнне спецыяльных элітных злучэнняў — мабільных сіл УС РФ. У артыкуле падрабязна разглядаецца тыповы прыклад дзеяння гэтых сіл па "вызваленні ад нацыяналістаў буйнога рэгіёна б. СССР". Тут вельмі важна прывесці доўгую цытату аб парадку "вызвалення" адпаведнай тэрыторыі. Я мяркую, што аўтары артыкула не чыталі твора Адольфа Гітлера і яго папалчнікаў, інакш яны прыдумалі б што-небудзь іншае. Мяркуйце самі:

"На першым этапе прыцягнутымі сіламі авіяцыі, спецназа ГРУ і спецгруп ФСБ і СВВ наносіцца ўдары з мэтай знішчэння ці захопу найбольш важных аб'ектаў праціўніка і ліквідацыі яго ваенна-палітычнага кіраўніцтва. Затым мабільныя сілы пры падтрымцы армейскай і фронтавой авіяцыі і сіл ВМФ ажыццяўляюць разгром і знішчэнне групавак праціўніка і забяспечваюць авалодванне яго тэрыторыяй. Услед ідуць падраздзяленні сухапутных войск і УВ МУС РФ, якія па магчымасці маюць вопыт вядзення баявых дзеянняў. Яны бяруць пад кантроль асабліва важныя аб'екты,

праводзяць "зачыстку" мясцовасці. У далейшым пры садзеянні міліцыі, якая фарміруецца з прадстаўнікоў па-прарасійску настроенай часткі мясцовага насельніцтва, яны забяспечваюць кантроль тэрыторыі, фільтрацыю нацыяналістаў і дэпартацыю некаторых катэгорый грамадзян з асобных мясцін. Асабліва варта падкрэсліць, што да заканчэння спецаперацыі мясцовыя ўладныя структуры неабходныя толькі ў той ступені, у якой яны карысныя для падтрымання ваеннага кантролю тэрыторыі".

Калі замест прыведзеных у артыкуле назваў узброеных фарміраванняў падставіць іншыя, напрыклад, "зондэркаманды", "вермахт", "СС", "паліцаі" і г.д., дык атрымаецца інструкцыя для дзеянняў акупацыйных улад фашысцкай Германіі на тэрыторыях, прызначаных для заваявання (ці ўжо заваяваных).

Ці варта здзіўляцца таму факту, што нас баяцца і ў "далёкім", і ў "блізкім" замежжы?

Само сабою, падобнага роду публікацыі не адлюстроўваюць афіцыйны пункт погляду. Пакуль не адлюстроўваюць. Ва ўсім свеце цудоўна разумеюць, што гэтае "пакуль" можа насіць часовы характар.

Ці зможам мы ўсвядоміць небяспеку прыходу да ўлады "абаронцаў жыццёва важных інтарэсаў Расіі", здольных ператварыць увесь "б. СССР" у "б. Югаславію" ці цяперашнюю Чачыню?

Мяркуючы па тым, наколькі многія ў нас падтрымліваюць КПРФ і ЛДПР, людзей, што жадаюць пакласці свае і чужыя галовы ў імя сцвярджэння нацыяналістычных ідэй, у Расіі больш чым дастаткова.

Ці ёсць сілы, здольныя супрацьстаяць гэтай шаленству? Ёсць. Але калі мы не аб'яднаем вакол адной кандыдатуры супраць адзінага стаўленіка рэваншызма і ў першым туры галасавання на прэзідэнцкіх выбарах 16 чэрвеня, то дзяменцьеў і сурыкавы атрымаюць магчымасць не толькі выкладаць свае вар'яцкія планы, але і ўвасабляць іх у жыццё, дакладней — у смерць.

**Сяргей ЮШАНКОЎ,
дэпутат Дзяржаўнай
Думы, член палітсавета
партыі "Дэмакратычны
выбар Расіі"**
(*Літаратурная газета*, 24.IV.96 N 17 (5599))

ЗАСНАВАЛЬНІКІ

Саюз беларускіх
пісьменнікаў;
Міністэрства культуры
і друку Рэспублікі
Беларусь; калектыў
рэдакцыі газеты
"Літаратура і мастацтва"

ВЫХОДЗІЦЬ З 1932 ГОДА

Газету рэдагавалі:

Х.Дунец	(1932-35)
І.Гурскі	(1935-41)
А.Куляшоў	(1945-46)
М.Горцаў	(1947-49)
П.Кавалёў	(1949-50)
В.Вітка	(1951-57)
М.Ткачоў	(1957-59)
Я.Шарахоўскі	(1959-61)
Н.Пашкевіч	(1961-69)
Л.Прокша	(1969-72)
Х.Жычка	(1972-76)
А.Асіпенка	(1976-80)
А.Жук	(1980-86)
А.Вярцінскі	(1986-90)

Галоўны рэдактар
Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ,
Міхась ЗАМСКІ,
Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ,
Жана ЛАШКЕВІЧ,
Альс Марціновіч,
Барыс ПЯТРОВІЧ —
першы намеснік
галоўнага рэдактара,
Юрась СВІРКА,
Віктар ШНІП —
намеснік
галоўнага рэдактара

АДРАС РЭДАКЦЫІ:

220600, ГСП, Мінск,
вул. Захарава, 19

ТЭЛЕФОНЫ:

прыёмная рэдакцыі —
332-461
намеснікі галоўнага рэдактара — 332-525, 331-985
аддзелы:
публіцыстыкі — 332-525
пісьмаў і грамадскай думкі — 331-985
літаратурнага жыцця — 332-462
крытыкі і бібліяграфіі — 331-985
паэзіі і прозы — 332-204
музыкі — 332-153
тэатра, кіно і тэлебачання — 332-153
выўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 332-462
навін — 332-462
мастацкага афармлення — 332-204
фотакарэспандэнт — 332-462
бухгалтэрыя — 268-640

Пры перадруку просьба
спасылацца на "ЛІМ".

Рукпісаў рэдакцыя
не вяртае і не рэцензуе.

Пазіцыя рэдакцыі
можа не супадаць
з меркаваннямі
і думкамі аўтараў
публікацый.

Набор і вёрстка
камп'ютэрнага цэнтра
тыднёвіка "ЛІМ"

Выходзіць раз на тыдзень
па пятніцах

Друкарня
"Беларускі Дом друку"
(г. Мінск, пр. Ф. Скарыны, 77)

Індэкс 63856. Наклад 7317.
Нумар падпісаны 13.6.1996 г.
Заказ 2947/Г

П 123456789 10 11 12
М 123456789 10 11 12

Марцін КОЎЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Стары вязе плакат на дэманстрацыю, прабіраецца праз перапоўнены вагон. "Дзед, — крычыць яму хлапец уздагон, — ты за дэманстрацыю ці за ратыфікацыю?" Стары не заўважае непрыхваанай насмешкі, мармыча нешта пра "навеки вмести", вымае фатаграфію важнага чына. "Схавай гэту дзічню!" — не вытрымлівае жанчына. А вагон маўчыць. Немата вагона суправаджае маніфэстанта да самага перона.

"Ангіна пектарыс". Гучыць нібы замова, як здзіўных кветак гучныя назовы. Але за гэтым

— мукі, немач, крэк. Хвароба сэрца — вось што значаць словы... Чужая мова ёсць чужая мова.

— Ну і зух ваш варатар, ну і цыркач — з меха выхапіць ката, возьме мёртвы мяч. — І не зух наш варатар, нават не цыркач, проста ведае адкуль, проста ведае куды мкне ў сетку мяч. А калі перад вачамі замахаюць мяч, вылавіць яго рукамі можа і смаркач.

Тварэц сваёй уласнай славы, узнісся ў зіхаценні промняў.

І ўжо з нябёс шыкоўны помнік
прабіў сабе за кошт дзяржавы.

Харч — гэта слова суправаджае бальшавіцкую рэвалюцыю і савецкую ўладу з самага пачатку: харчразвэрстка, харчпатак, харчатрад, харчпункт, харчбаза, грамадскае харчаванне, харчовыя запасы, харчовае пытанне... Скончылася ўсё утапічнай Харчовай праграмай, разлічанай, як тлумачылі, на ўсямернае павелічэнне вытворчасці сельскагаспадарчай прадукцыі і хутэйшае бесперабойнае забеспячэнне насельніцтва ежай. Праблема знікла

сама па сабе разам з уладай.

Старая настаўніца з Капыля сем гадоў, як з'ехала ў Ізраіль, а ўсё яшчэ лістуетца з паловай мястэчка, раіць нешта сваім былым беларускім вучням, цікавіцца іх сямейным жыццём. Гэта быў бы, мабыць, сюжэт для іншага капыльця, класіка яўрэйскай літаратуры Мендэле Мойхер-Сфорыма. Усё змянілася ў мястэчку за сто пяцьдзесят гадоў. Чалавечы аднак, застаецца.

На касмічным панадворку без прыдумак і кроз драбнюткай Палярнай зорцы дастаўся Малы Воз. А на зямлі — самацёк, парушаны ўсе маштабы, самы галавасты малёк дастаўся бяздумнай жабе. І цяпер, калі ты апалонік, дык не быць табе, відаць, Апалонам.